

Teológia

A TARTALOMBÓL

A CSALÁD PROBLÉMÁI

Húsvét-hitünk lelkesége – 700 éve halt meg Aquinói szent Tamás – Az időszerű házasság-gondozás – Szülők felelőssége – A család jövője – VI. Pál a fiatalokhoz – A keresztység nélkül meghalt gyermekek sorsa – Nemiség, szerelem, nevelés – Elváltak problémái – A változás évei – Öregek a családban – Gondolatok a betegekről – Kit öl meg az öngyilkos – Radó Polikárp 75 éves

Karl Rahner — Bernhard Häring — Paskai László — Diós István — Cselényi István — Waigand József — Király Ilona — Matuz László — Vida Tivadar — Kapótsy Béla és többek írásai.

VIII. évfolyam 1974/1. szám

Teológia

VIII. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

1974. MÁRCIUS

TANULMÁNYOK

KARL RAHNER: Húsvét-hitünk lelkiisége - - - - -	2
PASKAI LÁSZLÓ: Aquinói Szent Tamásra emlékezünk - - - - -	5
BERNHARD HÄRING: Az időszerű házasság gondozás kérdései - - - - -	7
DIÓS ISTVÁN: A szülők nevelői felelőssége - - - - -	10

TÁVLATOK

A család jövője (Cs. I.) - - - - -	15
------------------------------------	----

AZ IGE SZOLGÁLATÁBAN

A transzcendens Isten (Gál Ferenc) - - - - -	22
--	----

FIGYELŐ

A béke téled is függ (Cselényi István) - - - - -	28
VI. Pál a fiatalokhoz - - - - -	29
Újabb teológiai elméletek a keresztség nélkül meghalt kisgyermek sorsáról (Waigand József) - - - - -	32
Radó Polikárp 75 éves - - - - -	32
Nemiség, szerelem, keresztény nevelés (K. R.) - - - - -	35
Az Egyház anyagi gondja (-z -a) - - - - -	38
Érvénytelen házasságban élők imája (V. É.) - - - - -	42
Válság vagy beteljesedés (M. S.) - - - - -	42
Öreg a családban (Király Ilona) - - - - -	45
Gondolatok a betegekről (Matuz László) - - - - -	47
Bűnök, amelyek az emberiség halálát okozhatják (Vida Tivadar) - - - - -	50
Nemcsak kenyérrel él az ember (-s -a) - - - - -	52
Kit öl meg az öngyilkos? (Kapótsy Béla) - - - - -	54
Az anya halála (K. R.) - - - - -	58
Könyvfigyelő - - - - -	60

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI JEGYZETEK

Az öregek lelki gondozása (N. E.) - - - - -	61
Közöljük-e a gyógyíthatatlan beteggel állapotát? (nr.) - - - - -	62

KEDVES OLVASÓINK SZÁMÁRA A JUBILEUMI SZENTÉV ALKALMABÓL
JELEN SZAMUNKHOZ DIJTALAN MELLEKLETET CSATOLUNK

TEOLÓGIA

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM

1974

Felelős szerkesztő: Dr. Szennay András
Főmunkatárs: Dr. Gál Ferenc
Felelős kiadó: Dr. Várkonyi Imre

INTERJÚ

CSERHÁTI JÓZSEF pécsi püspök káplánjaival beszélget	— — — 66
Lelkipásztori egyéniségek, helyi adottságok	— — — — — 72

TANULMÁNYOK

BOROSS GÉZA: A mai katolikus homiletika eredményei és problémái	— 83
CONGAR, YVES: Az Egyház mint az üdvösség szentsége	— — — 141
CSANÁD BÉLA: A tekintélyelvi lelkipásztorkodás válsága	— — — 78
DIÓS ISTVÁN: A szülők nevelői felelőssége	— — — — — 10
HARING, BERNHARD: Az időszerű házassággondozás kérdései	— — — 7
KISS LÁSZLÓ: A jövő Istene	— — — — — 223
KISS LÁSZLÓ: Egység és sokféleség az Egyházban	— — — — — 146
PASKAI LÁSZLÓ: Aquinói szent Tamásra emlékezünk	— — — — — 5
RAHNER, KARL: Húsvét-hitünk lelkisége	— — — — — 2
REZEK ROMÁN: Teilhard „folyton növekvő” Krisztusa	— — — — — 201
SCHWEITZER JÓZSEF: Istenhit Auschwitz után	— — — — — 207
SZENNAY ANDRÁS: A holnap egyháza felé	— — — — — 138
SZÉLL MARGIT: Emberi tapasztalás — istenélmény	— — — — — 216
VIDA TIVADAR: Miért probléma ma a kinyilatkoztató Isten?	— — — — — 223 211

TÁVLATOK

A család jövője (Cs. I.)	— — — — — 15
A „korszerű Egyház” gyakorlati teológiája (tomka)	— — — — — 88
Az Egyház a jövőért (cselényi)	— — — — — 151
Jézus Istene (Cs. I.)	— — — — — 228

AZ IGE SZOLGÁLATÁBAN

A kinyilatkoztatás (Gál Ferenc)	— — — — — 93
A transzcendens Isten (Gál Ferenc)	— — — — — 22
Az üdvösség (Gál Ferenc)	— — — — — 234
Az üdvtörténet (Gál Ferenc)	— — — — — 157

FÓRUM

Akik az Egyházban segítségre várnak (Hegyi Béla)	— — — — — 162
A Teológia 1974/2. száma — egy lelkipásztor szemével (Kovács Tádé)	— — — — — 239
Emberközelség a megújuló liturgiánkban (Koroncz László)	— — — — — 98
Milyen életkorban szolgálattassuk ki a keresztség szentségét? (Waigand József)	— — — — — 164

FIGYELŐ

A béke tőled is függ (Cselényi István)	— — — — —	28
A családtervezés problémái a gyóntatási gyakorlatban (Vigh Szabolcs)	— — — — —	112
„A gyermek játszani akar . . .” (Kovács László)	— — — — —	117
A keresztység nélkül meghalt kisgyermek sorsáról (Waigand József)	— — — — —	32
A kiteljesedett szövetség (-i -n)	— — — — —	243
A „negatív teológia” — Isten vagy a semmi (Boda László)	— — — — —	241
A teremtő, szolgáló és üdvözítő Isten (Szilágyi Lóránd)	— — — — —	246
Az Egyház anyai gondja (-z -a)	— — — — —	38
Az anya halála (K. R.)	— — — — —	58
Belső elidegenedések az Egyházban (Széll Margit)	— — — — —	181
Bűnök, amelyek az emberiség halálát okozhatják (Vida Tivadar)	— — — — —	50
Egyházközségeink a zsinat után (György Attila)	— — — — —	121
Élérhetetlen ábrándok? (Heinrich Spaemann gondolataiból)	— — — — —	181
Érvénytelen házasságban élők imája (V. É.)	— — — — —	42
Gondolatok a betegekről (Matuz László)	— — — — —	47
Gondolatok a második kánonhoz (Danczi Villebald)	— — — — —	123
VI. Pál a fiatalokhoz	— — — — —	29
Hogy a közönségből valóban közösség legyen (A budapesti Szent Imre plébánia munkaközössége)	— — — — —	105
Jézussal — az Egyház nélkül? (Korzenszky Richard)	— — — — —	175
Kit öl meg az öngyilkos? (Kapótsy Béla)	— — — — —	54
Küldetésem van az Egyházban (-ll-)	— — — — —	169
Lapozgatás a Theologiai Szemle 1973-as évfolyamában (Sólymos Szilveszter)	— — — — —	190
Lelkipásztorkodás a Fővárosban (Kardos József)	— — — — —	101
Megingott-e Péter fundamentuma? (René Laurentin)	— — — — —	178
Nemcsak kenyérrel él az ember (-s -a)	— — — — —	52
Nemiség, szerelem, keresztény nevelés (K. R.)	— — — — —	35
Nyitott közösség munkálása (Cselényi István)	— — — — —	109
Önmagunktól Istenhez (ég)	— — — — —	251
Öregek a családban (Király Ilona)	— — — — —	45
Radó Polikárp 75 éves	— — — — —	32
Szabadság az Egyházban (-i -l)	— — — — —	187
Szent Tamás a mai Egyházban (Cs. I.)	— — — — —	167
Válság, vagy beteljesedés? (M. S.)	— — — — —	42

Könyvfigyelő

A Szent István Társulat kiadványai	— — — — —	61, 125
------------------------------------	-----------	---------

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI JEGYZETEK

A mise mint pasztorációs lehetőség (Pajkó László)	— — — — —	125
Az egyházatyák tanulmányozásának időszerűsége (Albert Hamman)	— — — — —	195
Az öregek lelki gondozása (N. E.)	— — — — —	61
Bűnbánati liturgia gyermekeknek (Dul Géza—Varga Lajos)	— — — — —	130
Észrevételek a balatoni turizmus lelkipásztori munkájáról (Hegyi Lajos)	— — — — —	192

Hiszek Te-Benned, Istenem (-II-) — — — — — — — — —	254
Kép a lengyel papokról (-I-v-) — — — — — — — — —	255
Kicsinyek a templomban (M) — — — — — — — — —	135
Közöljük-e a gyógyíthatatlan beteggel állapotát? (nr) — — — — —	62
Lelkiismeretes jegyesoktatást! (Kéleányi Tibor) — — — — —	253
Lélekelemzés a lelkipásztorkodásban (szt) — — — — —	133
Misekatekézis gyermekek részére (Hajnal György—Hajnal Róbert— Pauka László — Vigh Szabolcs) — — — — —	127
Inhaltsverzeichnis — Sommaire	

A márciusi számhoz csatolt MELLÉKLET tartalma:

Gál Ferenc: Teofániák a Szentírásban — — — — —	3
Szennay András: Megváltásunk után — Krisztus felé — — — —	19
Isten országának evangéliuma — — — — —	22
Mit jelent a mai embernek a csoda? — — — — —	26
Elmélkedő élet és találkozás a világgal — — — — —	35

Olvasóink szíves tudomására hozzuk, hogy előreláthatólag a következőkben az alábbi témákkal fogunk bővebben foglalkozni. 1975. évben: HUMANIZMUS A TEOLÓGIÁBAN. — A SZENTÍRÁS A MAI EMBER KEZÉBEN. — A HIT ÉS TUDOMÁNY HATÁRKÉRDÉSEI. — 1976. évben: A HIT EGYSÉGE ÉS A TEOLÓGIAI PLURALIZMUS. — ÖKUMENIZMUS, TESTVÉRISÉG KRISZTUSBAN. — POLITIKAI ELKÖTELEZETTSÉG ÉS BÉKETÖREKVÉSEK AZ EGYHÁZBAN. — TÁRSADALMI ÉS EVANGÉLIUMI ERKÖLCS. — Ez alkalommal szeretnénk ismételten felhívni munkatársaink szíves figyelmét, hogy a nyomdai átfutási idő miatt egy-egy szám anyagát négy hónappal a megjelenés előtt le kell zárunk (pl. a dec. 15-i számot aug. 15-én). Ezért kérjük munkatársainkat, hogy tervezett írásaikról, tanulmányuk konkrét témáiról kellő időben tájékoztassák szerkesztőségünket. Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk vagy előzetesen nem beszéltünk meg, csak akkor válaszolunk, ha azok felhasználhatók a fentebb ismertetett témakörök keretein belül.

SZERKESZTŐSÉG

„Isten a hit által tett megigazulttá, hogy megismerjem Őt: föltámasztásának erejét, de szentelésében való részesedést is”
(Fil 3,10)

A család problémáival gyakran foglalkozik a hazai és külföldi szakirodalom és a napi sajtó. Mintegy két esztendeje (1972/2) folyóiratunkban is szó esett a keresztény családról. A nagy érdeklődés, a pozitív visszhang készítet most arra, hogy újra a család néhány problémájáról szóljunk. Fiatalokról, betegekről és öregekről, — így terveztük el jelen számunk főbb témáit. „Menet közben” azonban észre kellett vennünk, hogy sem a fiatalok, sem a betegek vagy öregek ügyét nem lehet mereven szétválasztani a család többi problémájától, a család életétől. Így szinte szükségképpen helyet kap számunkra — az illusztris, éppen e hónapban hetvenedik életévét betöltő Karl Rahner tollából — a minden keresztény embert, a keresztény család minden tagját éltető, húsvéti lelkiülből fakadó keresztény lelkiesség néhány fontos gondolata. A húsvéti remény szemléletében szólnunk a családba beágyazott emberéletéről, — a csecsemőkortól a halálig; a fiatalság és öregkor közötti időszak számos nehézségéről, — így a változás éveinek problematikájáról, az elvált vagy újraraházasodott emberek olykor súlyos helyzetéről, — és természetesen az élet alkonyáról, az „élet kapujáról”, a halálról.

Akár a fiatalokról, vagy az öregekről, akár a nevelés gondjaival küszködő szülőkről, akár az emberélet útjának változásokkal terhes delelőjén állókról is szólnunk, — mindig a családból érkező, az abban élő, vagy ahhoz ragaszkodó-kapcsolódó embert tartjuk szem előtt. Azt, aki a vágyakozó és ajándékozó szeretetben fogant és aki szeretetet továbbadó életre született, hogy még a késő öregkorban vagy betegség idején is kiegyensúlyozottan és önfeláldozóan választhasson a szolgáló szeretet életstílusának változatos formái közül. Mindaz ugyanis, aki önzetlenül, szeretetben szolgál és él másokért, — legyen bár fiatal vagy öreg, egészséges vagy beteg, vegye körül népes család vagy legyen magára maradt, esetleg áldozatból vállalja a magányt, — anélkül, hogy erre külön is gondolna, Istennek is szolgál. A szolgáló és áldozatos szeretet útját járva ugyanis mindenki Isten kegyelméből és Istenben él. Családból érkezünk mindannyian, a család pedig a szeretet műve. Család felé, Isten nagy családjá felé igyekszünk, Isten felé, aki a szeretet. Ebben a szeretetben pedig — bármily paradox módon hangozzék is — mindannyian adósakká válunk. A szülők, az idősebbek „tartozásukat” törlesztik a nevelő munkában az utánuk következő generációval szemben, az öregeket gondozó, betegeket ápoló feladatainkban pedig szintén ezt a szeretetből fakadó adósságunkat rójuk le. A kis családi közösségekben csakúgy mint a nagyban mindenki tartozik a másíknak, szívből és szeretetből törleszt, — anélkül, hogy követelne. De miért is tenné? Hiszen a keresztény család, annak minden öröme, problémája és gondja Istenben horgonyoz, öfelé tart, neki szolgál, — szeretetből a Szeretetnek. Ezért mondhatta oly meggyőzően XXIII. János pápa: „A keresztény család a keresztény életnek, a szeretetből fakadó életnek olyan iskolája, melyet semmiféle más iskola nem pótolhat.”

TANULMÁNYOK

Karl Rahner

A HÚSVÉTI HIT LELKISÉGE

Ez év március 5-én ünnepeljük Karl Rahnernek, korunk neves teológusának hetvenedik születésnapját. Egész életét arra szentelte, hogy a mai ember legégetőbb társadalmi problémáitól a lelkiélet rejtett titkáig mindent újrakérdezzon, hogy kielégítő választ nyújthasson nemcsak a hívőknek, hanem minden jóra törekvő embernek. — A nagy mestert azzal köszöntjük, hogy folyóiratunk felkérésére írt tanulmányát nyújtjuk kedves Olvasóinknak és egyszerűsmind ezzel kívánunk boldog húsvéti ünnepeket.

Magába véve a keresztény hit minden egyes tétele kapcsolatban van a keresztények „lelkiségével”, helyesebben a hit, a remény és a szeretet tudatos és módszeres kibontakoztatásával. Üdvösségünket és az ember beteljesülését szolgálja az egész kinyilatkoztatás. Antropológiai értelmezése nem szűkíti a kinyilatkoztatást — Isten szavát és tettét — emberközpontúvá, nem a véges ember mértéke szerint gondolja el. Hiszen a kinyilatkoztatás *embere* éppen az, akit a kegyelem, Isten önközlése, „Isten maga” ajándékoz meg a saját isteni valósága közvetítette dicsőséggel és beteljesüléssel. Ezért teljesen megalapozott a tétel, hogy kutathatjuk hitünk minden egyes igazságának antropológiai értelmét és spirituális jelentését, sőt kell is keresnünk.

Az is jogos kérdés tehát, hogy mit jelent a keresztény lelkiség szempontjából a húsvéti hit, jobban mondva a keresztények hitvallása, hogy Jézus, a Megfeszített él, mert megmentette és föltámasztotta az élő Isten hatalma.

Az iskolás dogmatika válasza

Ha megkérdézzük a szokványos iskolás dogmatikát, akkor általában hiányos és többé-kevésbé kitérő fölvilágosítást kapunk. Tankönyveink kijelentései Jézus föltámasztásáról mindenekelőtt apologetikus célzatúak: Jézus küldetését, tanítását, halálának megváltó jelentését megerősíti, megpecsételi, hitelt érdemlővé teszi a föltámasztás alapvető-hittani és apologetikus értelemben vett „csodája”, a legnagyobb csoda, amit kizárólag és közvetlenül Isten vihet végbe. Ezzel a válasszal azonban nem sokra megyünk, legfeljebb közvetett kapcsolatba hozza a keresztény lelkiséget és Jézus föltámasztását. Ha csak alapvető-hittani szempontból nézzük ezt, akkor — legalábbis közvetlenül — nem látjuk be, hogy mi köze van kegyelmi és istenivé tett egzisztenciánk megvalósításához. Olybá tűnhet, mintha semmit sem változtatna a keresztény lelkiségen az, ha bűneink jóvátételét Jézus által a kereszten nem éppen a föltámasztás, hanem valamilyen más alapvető-hittani igazolás tenné hitelt érdemlővé, mintha olyan dimenzióba távozott volna a Föltámasztott, ahol — eltekintve földi életétől — már semmit sem jelent nekünk, nincs velünk semmiféle kapcsolatban. Mindenesetre, amíg ki nem világlik a kereszthalál és a föltámasztás lényegi összetartozása megváltásunk egy eseményén belül, addig a föltámasztás alapvető-hittani jelentése nem lesz a lelki élet szempontjából is elengedhetetlen. Ha azonban a föltámasztás a kereszten végbement megváltás szerves mozzanata és nemcsak kívülről megerősítő, időben következő esemény, akkor nyilvánvalóan részesül a kereszt-esemény spirituális jelentéséből is. Erről azonban más megközelítésből kell majd beszélnünk.

Az iskolás dogmatika Jézus föltámasztásának alapvető-hittani oldalán kívül csak a föltámasztás dogmájának tartalmával foglalkozik, amennyiben az Jézus egyéni sorsának beteljesülésére vonatkozik. Röviden: a föltámasztás, mint a keresztény egzisztenciát közvetlenül érintő, tulajdonképpeni „üdvizmisztérium” kifejezetten nem kerül szóba.

A hagyományos vallásosság válasza

Ha már most az iskolás dogmatikán túlmenően a keresztények konkrét lelkiségét nézzük, amint az kialakult a hagyományos katolikus vallásosságban, akkor — legalábbis úgy tünik nekem — különös jelenség öltik a szemünkbe. Amikor ezt megvilágítom, nem áll szándékomban azt állítani, hogy a valóságos vallásos életben a vallásos emberek kapcsolata Krisztussal pontosan két típusba sorolható, ahogyan majd a könnyebb érthetőség kedvéért, kissé túlzóan teszem. A különbség azonban, amire gondolok, mégis fennáll és éppen a különbözők egysége teszi azt, amit a hűsvéti hit spiritalitásának nevezhetünk. Ezért meg-alapozott, hogy egyelőre a vallásos emberek Jézushoz való viszonyának szélsőségesen meg-rajzolt típusaiból induljunk ki.

A Jézus-áhitat egyik típusát jellemzi — a kora középkortól, főként szent Bernáttól napjaink vallásosságáig — a szerető részvétel Jézus konkrét életében és földi történetében, életének kezdetétől haláláig és az életét megkoronázó győzelemig, a föltámadásig. Utolsó szakasza ez annak a történelmi életnek, amelyhez szerető részvétellel és belső megilletődöttséggel fordulnak. Természetesen tudják, hogy Jézus, akinek élete egyéni életük példaképe, Isten Fia, az örök Atya Szava, aki üdvösségünkért jelent meg történelmünkben. Ez az áhitat azonban mégiscsak *visszapillantás* az elmúlt dolgokra, közvetlen vonzódás Jézus életének kézzelfogható részleteihez. Kegyeletes érzéssel keresi föl a múltat, amint a zarándok szokta a szent-földet. Úgy tünik, hogy Jézus életében előforduló dolgok ugyanolyan *módon* jelentősek számára, mint az utókor emberére kihívóan vagy példamutatóan ható egyéb történelmi események. Jobban mondva Jézus történelmiségének a *tartalma* (és természetesen az ebből adódó egzisztenciális jelentés) különbözik ugyan a többi történelmi eseménytől, de nem különbözik *megközelítésének* a módja.

A Jézussal létesített áhitatos kapcsolat másik típusa a megdicsőült Úrhoz folyamodik, a tulajdon boldogságában és dicsőségében lakozó Jézushoz imádkozik. A megdicsőült Úr közvetlen és szerető imádása azonban (külső megjelenését s nem a lényegét véve) alig különböztethető meg az örök Isten imadásától (akár egy Istenként, akár Háromságként gondolunk rá), jóllehet a kapcsolat Jézussal mint a megdicsőült emberrel két összekeverhetetlen természete következtében elvileg és alapvetően nem oldódhat föl Isten imadásában. És ebben a megdicsőült Úrral való kapcsolatban alig van szerepe Jézus földi történetének; a mindenség uralkodójához folyamodnak, aki hatalmában és dicsőségében új döntéseket hoz (meghallgatja az imát, kegyelmet oszt), talán a „lélek jegyeséhez”, vagy az Atya mindenkét átjáró Logoszhoz, saját egzisztenciánk legközepéhez. Az ellenben, hogy ebben a második típusú kapcsolatban a Jézus-misztika, a Logosz-misztika vagy a mennyei „Pantokrator” imádása áll-e előtérben, nem döntő. Sokkal fontosabb, hogy legalábbis fenyegeti az a veszély, hogy Jézus története „múltként” eltűnik az imádkozó és elmélkedő látóköréből. Jézus története — bármilyen példamutató és üdvösséges is volt — mégis elmúlt, helyébe Isten lépett, és a történelmet mindig is hordozó és kormányzó Lelke, aki által olyan közvetlen kapcsolatba jutunk Istennel, amelyben megszűnik a történelem. Még akkor sem oldódnék meg az említett nehézség, ha — természetesen jogosan — azt mondanánk, hogy a keresztények kegyeletes érzésének és Jézussal való kapcsolatának ez a két típusa a konkrét keresztény ember élő és elfogulatlan katolikus vallásosságában soha sem választható el teljesen. A hívők továbbra is két ellentétes irányba tekintenek: vissza a „már” nem létező múltba, és fölfelé az isteni örökkévalóságba, ami végülis történelem nélküli volna.

A teológia sarkalatos problémája

A keresztény vallásosság kettősségéből adódó nehézség hozzávetőlegesen magában foglalja az egész teológia alapproblémáját. Röviden, a transzcendencia és a történelem egysége kérdéseként jellemezhetnénk. Hogyan lehet jelentős a történelem üdvösségünk szempontjából, ha az ember kegyellemmel felfokozott transzcendentalitása közvetlenül kapcsolódik a végtelen Istenhez, aki végtelenségében és változhatatlanságában a történelem fölött él, és léte végtelen bőségében öröktől fogva bírja azt, ami a véges létezők és a partikuláris események történetében valósul meg? Hogyan válhat a végeségek történelme a végtelen Isten szemében feltétlen és végérvényes jelentőségűvé? Miért nem szűnik meg a szellemi — sőt a kegyelmi létre emelt — alany számára lényegtelen ideiglenességként az egész történelem fölötti Istennel? Természetesen itt nem fejthetjük ki részletesen a kereszt-

tény hit és spiritualitás alapproblémáját. Meg kellett azonban említenünk, hogy legalább jelezzük, milyen hátere van témánknak, a húsvéti hit lelkiségének.

Ez a hit megköveteli a transzcendencia és a történelem fölbonthatatlan egységét, megköveteli, hogy a keresztények vallásossága étellel töltsen meg ezt a megbonthatatlan és összekeverhetetlen egységet: Istent, az élet végtelen, örök és sérthetetlen teljességét csakugyan a maradandó érvényű történelem Istenként ismerje el, és megfordítva: a történelem Istenét, aki (legalábbis az Ige megtestesülése szempontjából) valóban kibontakoztatja világában saját történetét és nemcsak világfölként hordozza, az élet és a valóság teljességét örökkön-örökké birtokló Istenként ragadja meg. A transzcendencia és a történelem egységében a két mozzanat semmiképpen sem válhat számunkra holt azonossággá; erre is vonatkozik a krisztológia kalkedóni formulája az „összekeverhetetlenségről”. A húsvéti hit azt parancsolja — mégpedig Jézus Krisztusra, a Megfeszítettre és Föltámadóra való tekintettel, — hogy vegyük észre a történelem és a transzcendencia „elválaszthatatlan” egységét, főként a történelem beteljesülésében, hogy ne egyszerűsítsük le a két mozzanatot azzal, hogy pusztán egymás mellé állítjuk őket, s mélyítsük el magunkban, hogy a beteljesült és közvetlen találkozás az örök Istennel pontosan a saját befejezett történelmünkkel való találkozást jelenti.

A húsvéti hit elmélyítése

A húsvéti hit elmélyült megvalósítására vonatkozóan a következőket jelenti ez: ha hittel, reménnyel és szeretettel fordulunk a felmagasztalt Úrhoz, akkor éppen a Megfeszítettel találkozunk, akinek a halála egész földi életét magában sűríti. Ha úgy vesszük, hogy a Föltámadottnak a Megfeszítettel találkozunk, akkor ezzel a mondattal lényegesen többet állítottunk, mint ami a hívő előbb említett kettős tekintetében megmutatkozik. A Föltámadott nem pusztán az, aki korábban emberi életet élt, megfeszítettet és meghalt, most azonban mindezt egyszerűen maga mögött hagyta többé már nem létező múltként, és most másik, új életet él, amit csak a két életszakasz szubsztanciális hordozójának azonossága kapcsol össze a korábbi étellel, és ezenfelül legfeljebb még a korábbi élet erkölcsi értékeire támaszt igényt. Nem, a Föltámadott maga a Megfeszített! Ez a „maga” nemcsak a szubsztanciális alany azonosságát jelenti, aki most más életet hordoz, mint korábban. Ez a „maga” éppen a korábbi élet beteljesülését állítja, és azt, hogy Istenben és Isten előtt örök valóságra lett. Túlnál az olcsón úsznánk meg a felmagasztalt Úr azonosítását a földi Jézussal, ha csak a szubsztanciális alany azonosságára hivatkoznánk, vagy azt képzelnénk, hogy a Föltámadott „lelkülete” azonos a földi Jézuséval. Örök élete sokkal inkább földi életének a beteljesülése. Nem él más és új életet az örökkévalóság állandó jelenében — még akkor sem, ha ez megfelelne a földi életének —, hanem történetének véglegességét birtokolja úgy, hogy amikor a vallásos ember a Föltámadotthoz folyamodik, a Keresztfeszítettre is rátalál, és megfordítva. Jézus földi életéből természetesen sok minden „elmúlt”, és nincs többé. Ennek tagadása egyszerűen azt jelentené, hogy Jézus története nem lenne beteljesült. Jézus földi élete azonban mégsem múlt el teljesen, van, beteljesült, örök-érvényű, Isten elfogadta és valóban igazolta, Jézus emberi szubjektivitása a földi idő pusztán múltából begyűjtötte életét az örök jelenbe, és visszavonhatatlanul birtokba vette. A történelem beteljesülését természetesen dialektikusan érthetjük csak meg. Ez a dialektika valóban megszünteti és valóban megőrzi a történelmet, de hiába erőltetjük a megszüntetés és a megőrzés számunkra közvetlenül megközelíthető egységét. Túrlemesen és a beteljesedés megtapasztalásába vetett reménnyel kell belenyugodnunk ebbe a dialektikába. Úgy vagyunk vele, mint Pál, aki a föltámadott testet egészen másként írja le, mint a földi testet, és mégis ugyanarról beszél, amely konkrét földi életünket hordozta (1Kor 15).

Ki kellene még biblikus teológiával mutatnunk, hogy az Újszövetség szerint a felmagasztalt Úr azonos a Megfeszítetttel, és megfordítva. Erre az igazolásra azonban most nem térhetünk ki, legfeljebb Wilhelm Thüsing fejtegetéseire utalhatunk (Karl Rahner — Wilhelm Thüsing, *Christologie — systematisch und exegetisch*, Freiburg, 1972: *Quaestiones Disputatae* Nr. 55). Ezen kívül még az is kimutatható lenne, hogy a teológia és a lelki irodalom hagyományai megmutatkoznak a vallásosság mindig arra törekedett, hogy egyesítse azt a kétféle szemléletet, amelyet fentebb szándékosan eltúlova különböztettünk meg. Ha a vallásos ember imájában a megdicsőült Úrhoz fordul, akkor — mint szent István — látja „az Emberfiát az Isten jobbán állni” (ApCsel 17,56). És ha elmélkedve követi Jézus útját, tudja, hogy az, amit szeretettel szemlél, örök valóság, már beteljesült az örök Isten életében. Ha Jézus föltámadását helyesen értjük, úgy, ahogyan a hit valóban gondolja, akkor nem azt

jelenti, hogy egy azonos alany életének egyik szakasza elmúlt, s most új tartalma van életének, hanem a földi élet Istentől kapott véglegességét és jelentőségét, mivel a történelem az örök Logosz megtestesülése és keresztje által magának Istennek a története. Ugyanakkor azt is föl kellene tárunk, hogy a történelemben már most, és valamilyen megtapasztalható módon valami „örök” valósul meg, mégpedig a szabadság révén, és éppen ezért nem lehet mulandó, hanem véglegesként és visszavonhatatlanul jön létre, úgy, hogy a történelemben csakugyan örökkévaló történik, és ez az „örök” nem a történelem végén illeszkedik ahhoz valami egészen újként. De a szabadság, az idő és az örökkévaló viszonyának általános problémáját is csak lezárhatjuk itt.

Talán nem eléggé spirituálisan, jobban mondva nagyon elvontan és túlon túl elméletien beszéltünk a húsvéti hit lelkeségéről. És még így sem említettünk számos, a Föltámadott és a vallásos ember kapcsolata megértésének főnti alapelvéből levonható következményt. (Például nem szóltunk arról, hogy mi a valódi lényege annak, hogy a Föltámadott közbenjár értünk az Atyánál, ami Jézusnak nem új, a mi kezdeményezésünk által elindított „foglalatossága” — *sit venia verbo* —, hanem azonos földi életének és keresztjének érvényességével, amit Jézus természetesen öröktől fogva ismert és akart.) Több nem volt itt lehetséges. Tulajdonképpen bátorítani akartuk csak a vallásos embereket, hogy elfogulatlanul imádkozzanak a megdicsőült Úrhoz, mivel istenközvetlenségünk közvetlen kapcsolatunkat is jelenti a történelemmel, amelyet Isten saját valóságának fogadott el és végérvényesen elismert sajátjának Jézus föltámadásában.

Paskai László

AQUINÓI SZENT TAMÁSRA EMLÉKEZUNK

Az emlékezés egyik legkiválóbb képességünk. Ennek segítségével áll fenn tudatvilágunkban személyiségünk egysége a múlttal és ez eredményezi, hogy a múltra alapozva a jelenben, építsük a jövőt. Ami az emlékezet jelentősége az egyes ember életében, ugyanazt szolgálja a visszaemlékezés az emberiség történetében. A régi korokra való visszaemlékezés az emberiség jelenét összekapcsolja múltjával és segítségével a jelenben a holnap felé fordul. A visszaemlékezés az emberiség fejlődésének fontos tényezője és alapkö ahhoz, hogy a történelem folyamán ne izolált események halmaza, hanem a történetiség pozitív adottsága alakuljon ki.

Mai ünnepi összejövetelünk ilyen visszaemlékezés. Hétszáz évvel ezelőtt ezen a napon Fossanuova-i cisztercita apátságban, útban a II. lyoni zsinatra, halt meg a középkor egyik legnagyobb gondolkodója, Aquinói Szent Tamás. Személye kiemelkedő, nemcsak a kereszténység, de az egész európai művelődés történetében. Művei döntő hatást gyakoroltak a későbbi korokra. Életében, de az azóta eltelt két évszázad alatt is a legkülönbözőbb állásfoglalások alakultak ki: tanítását elmarasztalták, majd magasztalták, dicsérték újszerűségét, de vádolták is az újszerűség bevezetéséért, műveit tekintették a középkori sötétség, de az igazi világosság hordozójának is. Személye és tanítása körüli véleménykülönbség a jelenben sem szűnt meg, sőt inkább kiéleződött. Mindez azért volt lehetséges, mert tanítása, amely saját korában forradalmi jellegű volt, komoly mondanivalóval rendelkezett és összefüggő szintézist alakított ki.

Szent Tamás jellegzetességéként az arisztotelizmus átvételét szokás kiemelni. Ő állította be végérvényesen az európai művelődésbe ezt az újszerű gondolkodásmódot. Túlzás volna azt mondani, hogy ez kizárólagosan az ő nevéhez fűződik. Már előtte is ismerték Arisztotelezt, akivel a középkor elején az akkori haladó tudományt és a természettudományos beállítottságot képviselő arab világ ismertette meg Európát. A keresztény világba való beépítésén már előbb is fáradoztak különböző sikerrel, elsősorban spanyol földön, de Európa többi területén is. Szent Bonaventura, akinek szintén ebben az évben ünnepeljük hétszázados centenáriumát, már bőven használt arisztoteleszi kifejezéseket, de az arisztotelizmust nem vette át. A teremtő jellegű alkalmazás elsősorban Szent Tamás mesterének, Nagy Szent Albertnek a nevéhez fűződik. Nem csupán kommentálta a „Filozófust”, hanem önálló kifejtésén is fáradozott; a középkor kifejezésével élve nem commentator vagy compiler, hanem auctor volt. Aquinói Szent Tamás a már így előkészített területen vegzte el az igazi alkotó munkát: éles kritikájával kiemelte Arisztotelesz tanításából a maradandót és az

ágotonos hagyományt is figyelembe véve önálló rendszert alkotott. Rendszere alkalmas volt arra, hogy a kor problémavilágában és a kor körülményeinek megfelelően kifejezze a kereszténységet.

Ha Szent Tamást hétszáz év távlatából kellően akarjuk értékelni és figyelni akarunk arra, amit a mi korunknak is mond, úgy vélem, két szempontot kell különösen kiemelni.

Az első szempont ismeretelméleti rendszerének a kialakítása, a megismerés pszichológiájának a megrajzolására vonatkozik.

A megismerés nagy kérdéseivel a középkor is bőven foglalkozott. Nem állíthatjuk, hogy a jelen kor vonatkozó problémáit már ismerték volna a maguk árnyaltságában és bonyolultságában. De a mai problémalátás gyökerei már akkor is megtalálhatók voltak. Ez egyrészt a hit szerinti és az értelem szerinti ismeret kapcsolatában, másrészt a tapasztalati és értelmi ismeret különbözőségében mutatkozott meg.

A középkor kezdetének a szellemi programját Szent Anzelm fogalmazta meg: *Credo ut intelligam*. Ez a továbbiakban azt jelentette, hogy az igazi ismeretet a hit adja meg. Az igazi megértéshez nem az értelem, hanem a hit vezet. Az arab gondolkodóknál ez a hit és értelem különválásának a kérdését állította fel és elvezetett a kettős igazság hirdetésének a kísértéséhez.

Szent Tamás mesterét követve a hitet és az érzelmet határozottan szétválasztotta, de mégis meg tudta őrizni a kettő harmóniáját a személy egységében. Arisztotelesz tanításának az átvétele és értékelése éppen azt jelentette, hogy az emberi értelem képes a maga erejéből is az igazság megismeréséhez eljutni, a hit feltételezése nélkül. Az ember megismerő képességének megvan az az ereje, hogy a valóságot helyesen ismerje meg. Ennek lényeges követelménye volt az értelem önállóságának és önértékének a kihangsúlyozása. A hit más jellegű ismeretet nyújt, mint az értelem. A kereszténység nagy misztériumainak a felismeréséhez az értelem nem saját erejéből jut el, de ezek nem is bizonyíthatók az értelem segítségével.

Sokszor hangzik el olyan vád, hogy Szent Tamás rendszere, és vele együtt a középkori gondolkodásmód az értelem, a filozófia feladatát abban látta, hogy a keresztény dogmákat igazolja. Mi sem állt távolabb Szent Tamás törekvéseitől. Igazi teológus volt; fő műve a *Summa Theologica*, teológiai mű. Lehet, ha tovább élt volna, önálló filozófiai rendszert is írt volna. Mindenesetre ez nem történt meg. De nem is csodálható, hogy teológiai művében a filozófiai kifejezéseket a teológia sorrendjében és a teológiai mondanivaló megértése szerint adja.

A hit és értelem külön jellegének a kiemelése, az értelem önértékének a hangsúlyozása nem az újkor eredménye, hanem már az „*Angyal Doktornál*” világosan kibontakozik. De a kettő harmónikusan kapcsolódik egymáshoz az Istent kereső személy egységében. Nem ellentmondás van a kettő között, amely vagy a kettős igazság felállításához, vagy az egyik ismeretmód értékének a tagadásához vezetne, amint ez oly sokszor megtörtént. Szent Tamás világosan megfogalmazta, meddig terjed a kétféle ismeretnek a határa, és milyen feltételek mellett jogosult mindkettő a teljes emberi megismerést szolgálni.

A megismerés területén ugyancsak éles kérdés volt a középkorban a tapasztalás és értelmi ismeret sajátos különbsége. Ez az arab filozófiának — természetesen a kor színvonalán álló — természettudományos beállítottságából eredt. De eredt abból is, hogy sokan, mint Nagy Szent Albert is, az akkori természettudományos ismereteket értékelték és hangsúlyozták. Gyökerében már itt jelent meg a későbbi idők problematikája: empirizmus vagy racionalizmus, pozitívizmus, vagy apriorizmus, csak a tapasztalásra épülő gondolkodás vagy csak a tudatvilágból kiinduló ismeret.

Szent Tamás a megoldást a személy egységéből kiindulva kereste és a megismerés pszichológiáját rajzolta meg. Kihangsúlyozta, hogy az emberi tudás kettős személyes képesség eredménye: a közvetlen tapasztalás és az értelemé. A tapasztalás szükséges a megismeréshez; nélküle semmiféle ismerettel sem rendelkezhetnénk. De a sajátos emberi megismerési mód ezt az ismereti síkot túllépi. Természetének megfelelően a tapasztalás pozitív tényeit feldolgozza, azokat érthetővé teszi, elsősorban a lét szempontjából. Sajátos emberi képesség a „*lumen naturale*”, amely a felfogott tapasztalati ismeretet „megvilágítja”, ezáltal érthetővé, igazi emberi ismeretté lesz. A „*lumen naturale*” nem csupán absztrakció, nem is csak analízis, nem a tapasztalati ismeretek összegezése, hanem olyan pozitív adottság, amely a tapasztalati ismeretnek szellemi szempontból érthetőséget ad. Nem tartalmaz pozitív ismeretet, sem nem apriori forma, hanem másra vissza nem vezethető megismerési mód. Ez az igazi jelentése a sokszor félreértett „*intellectus agens*” kiemelésének. Ha mai kifejezési móddal élnénk, akkor a „*lumen naturale*” a sajátos emberi megismerés „apriori feltétele”.

Kora problematikájában így kapcsolta össze Szent Tamás a kétféle megismerési módot.

Megőrizte a tapasztalathoz, a konkrétumhoz való hűségét, de ugyanakkor fenntartotta és értelmezte az egészen sajátos emberi megismerés lehetőségét.

A fentiekben mutatkozik Szent Tamás tanításának az egyik jellegzetessége és mondani-
valója. A másik, hogy ő elsősorban teológus volt. Teológizálásának megvolt a sajátos szemé-
lyes alapja. Műveinek tanulmányozása talán közvetlenül nem ezt tárja fel, mert benne
az értelmi feldolgozás dominál. Igazi titkára akkor nyithatunk rá, ha személyét is ismerjük.
A teológia Istenről szóló beszéd. Istenről az tud helyesen beszélni, aki találkozott előbb
Istennel lelke mélyén, megélté és megtapasztalta az üdvözítő Isten közelségét, átadta ma-
gát neki, egyesült vele. Szent Tamás imádságos lélekből teológizált; amit lelke mélyén is
megélt az Istennel való találkozásában, azt fejtette ki és alkalmazta kora kérdéseire. Isten-
közelsége és evilágban való jelenléte harmónikusan kapcsolódott egymásba. Eredménye
az volt, hogy nem az isteni valóságot profanizálta, hanem szolgálta az egész világnak Isten-
hez emelkedését. Vagy az ő kedves gondolatával élve: hogy a teremtmény visszatérjen
Teremtőjéhez. Ebben a beállítottságában és módszerében irányító minden kor teológusa
számára.

Emlékezésünk tiszteletünknek a kifejezése a hétszáz évvel ezelőtt elhunyt nagy szellem
és az Egyház szentje előtt. De több mint emlékezés és tisztelet. Krisztus Egyházának tagjai
együvé tartoznak és minden tag elnyeri a maga szerepét abban, hogy Krisztus teste, az
Egyház kibontakozzék és elérje a teljességet. A már révbejutottak is közreműködnek segítő
közbenjárásukkal. Szent Tamás, aki földi életében az egyházi tudomány kiemelkedő, haté-
kony művelője volt, benne a földi Egyház a katolikus iskolák pártfogóját tiszteli. Közben-
járónk Ő abban, hogy a kor kérdéseinek megfelelően, helyesen tudjunk szólni az Istenről
és ezzel együtt helyesen tudjunk beszélni az üdvösségre meghívott emberről.

(A fenti ünnepi megemlékezést dr. Paskai László dékán mondta el a Rk. Hittudományi
Akadémia jubileumi ünnepségén.)

Bernhard Häring

AZ IDŐSERŰ HÁZASSÁGGONDOZÁS KÉRDÉSEI

Bernhard Häring redemptorista atyja, a római Accademia Alfonsiana morális professzora a keresztény erkölcsstani megújulás úttörője. Az eseteket és szabályokat elemző kazuisztikus felfogás helyett főleg az 1954-ben kiadott „Das Gesetz Christi” c. alapvető művével új irányt adott az erkölcsstani szemléletnek. Az emberi személy szabadságát, egyéni üdvösségét és közösségi élethivatását állítja a középpontba és a lelkiismereti feladatokat az ember általános és egyéni hivatásköréi szerint rendszerezi. A keresztény erkölcs alapelveit a Bibliából, közvetlenül Krisztus tanításából vezeti le és ezzel a boldogságát és kibontakozását kereső mai ember kérdéseire kielégítő választ tud adni. 1968-ban hazánkban is járt, előadást tartott a Hittudományi Akadémián. — Ezt a cikkét a TEOLÓGIA szerkesztőjének felkérésére közvetlenül lapunk számára készítette.

A házasság és a család — minden vészjóslás ellenére — az emberiség történetének legmaradandóbb tényei közé tartozik. Bármilyen is legyen a világnézetek és a társadalmi struktúrák változása, az ember mindig ottthont talál a házasságban és a családban. Ott találja meg önmagát és a legszemélyesebb kapcsolatait. A család folyamatosságán felül, amelyet a kereszténységen kívül is megtalálhatunk, a hit fénye egészen sajátos értékállandóságot ad neki. Istennek népével kötött szövetségében és a hittel elfogadott megváltásban a házasság különleges hivatássá lesz, hogy hűségben és kitartásban a szeretet köte-
lékében éljünk.

A keresztény házasság- és családfelfogás itt említett és jól megalapozott állandósága nem zárja ki azonban azt, hogy a perspektíva és a hangsúly jelentős változásával és eltolódásával is számoljunk. Itt nemcsak azokra a részben veszélyes megrázkódtatásokra gondolunk, amelyek az emberi korlátoltságból, vagy méginkább az ember bűnösségéből származnak, hanem a kultúrák jogos pluralizmusára és a pozitív történelmi változásokra is. Mi mint hívő emberek természetesen másképpen közelítjük meg a történelmi átalakulásokat és változásokat, mint akár Marcuse, vagy más modern kultúr bölcselek, akik csak a történelmi szakadásra és a dialektikus ugrásokra figyelnek, anélkül, hogy ismernének egy

másféle dialektikát is, amely a kifejlődést jelenti. Mi azonban hiszünk a történelem Istenében, aki az emberi hűtlenség ellenére hű maradt tervéhez, a létezésben és a kibontakozásban is.

Bár a házassági erkölcs és a házasságpasztoráció folyamatosságára törekszünk, ugyanakkor azonban a történelem Istenének és a megváltó üdvörtörténeti jelenlétének élő hite sajátos éberséget követel minden újjal, a jelenlegi üdvösséglehetőségekkel, és veszedelmekkel szemben is.

A nagycsaládtól az alapcsaládig

Az ipari, a városi kultúra a régi mezőgazdasági családstruktúrát mélyrehatóan megváltoztatta. A házastárs kiválasztásánál már nincsenek tekintettel az örökségre, vagy a nőnek a patriarkális nagycsaládba való beilleszkedésére. Már nem a család dönt, hanem a fiatalok, ők választják ki az alapcsalád szempontjából alkalmas társukat, amely partneri viszonyt is jelent és a gazdasági érdekek háttérbe szorulnak. A házastárs kiválasztásában legfontosabb az eszmei közösség, a dialóguskészség, a kölcsönös tisztelet és vonzódás.

Régebben a férfi idejének legnagyobb részét a családi kötelekben töltötte, a munkahelye is ott volt, ott tudta a felelősségét is érvényesíteni. Ma a férfi és mindinkább a nő is, ideje nagy részét házon kívül tölti. Aktív résztvevő a házon kívüli gazdasági életben, a polgári közösségben, a politikában és a társadalmilag megszervezett szabad időben, a szórakozásban. A kollektív gazdasági folyamatok, az irányított szabad idő és a városi nagy tömegek személytelenítő hatására a modern ember sokkal inkább igényli a személyes barátságot, a ház- és családi élet intímabbá válását.

A házassági egyesülés mindig is a vonzalom és a szerelem kifejezője volt. De tekintettel az új helyzetre, a szerelem kifejezése, a ház- és családi élet intimitása iránti érdeklődés a gondolkodásnak és a tudatnak ma sokkal erősebb és közvetlenebb tárgya lett. A szexuális szerelem és fokozottabb kifejezésének célirányossága a mai házasság számára életkérdés lett. A nemi megtartóztatásra vonatkozó korábban érthető követelmények — ha például valaki több gyermeket nem akart — ma egészen más helyi értéket nyertek. A mai helyzetben a házasság állandósága és a házassági hűség sokkal több veszélynek van kitéve, és a teljes szexuális párbeszéd a házasságon belül a stabilitásnak és az annyira szükséges személyiségformáló hatásnak döntő eleme lett.

A kiscsaládoknak, 2—3 gyermekkel nem könnyű a középutat megtalálni a zárt és a túlzottan nyitott családtypus között. Az önmagában zárt házasság a boldogságot, a kibontakozást és a személyi beteljesülést majdnem kizárólag saját magában keresi. A házasság egy romantikus sziget lesz. Így az egyoldalú elvárások túlzott követelmények elé állítják és mély csalódásokkal veszélyeztetik egymást. „Kettőjük egoizmusa” fejlődhet ki, amely sem az élet döntő próbáit, sem a házasság nehéz óráit nem tudja átvészelni. A másik oldalon fennáll a veszélye annak, hogy a túlzott részvétel a gazdasági és politikai életben, vagy a szabad idő kihasználásában a ház- és a családi élet gyökeres kiüresítéséhez vezet. Ha a férfi és a nő sok külső kötelezettséget vállal, olyan szenvedélyes érdeklődés fejlődhet ki a házassághoz és a családhoz nem tartozó területek iránt, hogy a házastársak dialógusa lassan elhal. Ezért elsősorban arra kell ügyelnünk, hogy a házastársaknak közös legyen a házon kívüli érdeklődési területe is, mert ez a dialógusuk gazdagodását jelenti.

A házasság, mint üdvözítő közösség

A szekularizmus és a horizontalizmus irányzatai hatására a 2. Vatikáni zsinat a Gaudium et spes-konstitúciójában elsősorban a család és a házasság üdvösségi szolidaritására mutatott rá. A család hagyományos funkciói közül sok elveszett. Ez nem is baj, ha a család teljesen tudatára ébred a leglényegesebb feladatának. Már szólunk a személyes kapcsolatoknak, a dialógusnak, a közös eszméknek és érdekeknek, valamint az intim együttlétnek hangsúlyozott jelentőségéről. Nem szabad megfeledkeznünk a vallási dimenzióról sem. A házastársak egymásnak kölcsönösen az első lelki gondozói lesznek, a szülők az evangélium első döntő jelentőségű hirdetői és nevelői a hitéletben. Tekintettel a szekularizációra, hangsúlyoznunk kell, hogy a vallás semmit sem ér, ha az életre csak „kívül” akasztjuk rá. A házasság egy külsőséges ceremóniával még nem lesz életszerű szentséggé és az üdvösség útjává. A konkrét életet be kell állítani a hit fényébe és tudatosságába. Arról van tehát szó, hogy a hétköznapokat hívő lélekkel elfogadjuk, a megváltó erejű házassági szerelmet,

Isten akaratának közös keresését, az imádságot jól megértjük, amelyek irányt adnak életünknek és azt Isten elé viszik. A házastársak egymás iránti türelmükkel, magatartásukkal, megbocsátásra való készségükkel és hű, gyengéd szerelmükkel egymást alapvető vallásos tapasztalatokhoz segíthetik: „Milyen jó lehet az Isten, ha mi, gyenge emberek az Ő erejével képesek vagyunk egymást ilyen módon megérteni és szeretni.”

A gyermekre irányult család

A régi paraszti és kézműves nagycsaládokban a gyermeknek családi értéke volt. A biztonságuk növekedését jelentette, egy új munkaerőt, az öreg napok biztosítását. A házon kívüli kiképzésre csak nagyon korlátozott mértékben volt szükség. Nem sok tökélet kellett a gyermekbe befektetni, maga a gyermek volt a döntő beruházás. Amit a gyermekre költöttek, az újra a családba folyt vissza. Ma fordítva van. A gyermek kiképzése hosszadalmas és költséges. Mielőtt még a kiképzés teljesen befejeződött, elhagyja a szülői házat és a saját családalapítására gondol. Ezzel számos motívum, amely korábban a sok gyermek utáni vágyat erősítette, ma már megszűnt létezni. Míg korábban a nagy gyermekhalandóság a szülőket arra indította, hogy a születések maximumára törekedjenek, addig ma számos okból a születések számát korlátozni kell. Fennáll a gyermekekkel szembeni olykor barátságtalan, önző, számító születésszabályozás veszélye. A mai kultúrfokon álló házastársak a nemzéssel szemben megfontolt, tudatos magatartást tanúsítanak. Nem úgy fogadják a gyermekeket, ahogy jönnek, hanem gondolkodnak a lehetőségekről és a kilátásokról: csak annyi gyermeket akarnak, amennyinek megfelelő nevelést tudnak biztosítani. Az asszony sem akar a házon kívüli tevékenységeiről és érdekeiről lemondani.

Az erkölcsnek és a lelki gondozásnak erre az új szituációra is tekintettel kell lennie. Különbséget kell tenni a valóban felelősségteljes szülőiség és az egoista számítás között. A keresztényeknek ezekkel a problémákkal szemben történő beállítottságukban sokkal tudatosabbaknak kell lenniük, mint a nemhívőknek. A hívő házastársak, — akik képesek arra, hogy egymást kölcsönösen szeressék és akiknek közös érdekük egy igazságosabb, testvéribb világ kialakítása — jól tudják, hogy miért vágyódnak gyermekek után és nem csak egy, vagy két gyermekre akarnak korlátozódni. Tudják, hogy az örömmel fogadott és jól nevelt gyermekek az Egyházat és a világot egyaránt gazdagítják.

A gyengéd és hű házastársi szeretetnek a döntő motívuma a gyermek utáni vágy, kiváltképpen, ha ez a szeretet a végső értelmét a hitben nyeri el. A gyengédség és a házassági egyesülés leértékelése szükségszerűen oda vezet, hogy a gyermekeket nem fogadják örömmel (negatív születés-szabályozás). A döntő lelkiismereti kérdés tehát nem az, hogy milyen fogamzásgátló szereket alkalmazunk, hanem, hogy képesek vagyunk-e annyi gyermeket elfogadni, amennyit az Isten adományai, a jó nevelés lehetőségei, és a szülők egészsége megengednek. Okatlan dolog lenne ma azt hinni, hogy a módszerbeni kérdés túlzott hangsúlyozásával és a fogamzásszabályozás megbízható módjainak radikális eltiltásával a szülői áldozatkészséget elősegítjük. Ellenkezőleg, a férjre az első gyermek után rákényszerített magatartás és mindazoktól a gyengédségektől való megfosztás, amik a házassági érintkezéshez vezetnek, nem ritkán olyan hatással lehetnek, mint egy lelki sterilizáció: nem akar további vetélytársat, aki az asszony szerelmét elrabolja tőle. Mi osztjuk VI. Pál pápa aggályait, amelyeket a *Humanae vitae*-ben a mai gyermekáldástól való félelemlről, és a fogamzásgátlás beállítottságáról kifejezésre juttat, de ugyanakkor a *Humanae vitae*-ben foglaltakat a nagy püspökség szemével is nézzük; vannak, ahol a módszerbeni kérdést kiélezik és vannak, akik a figyelmet elsősorban a nemeslelkű, felelősséget vállaló szülők alapfelhatalozására irányítják. Az erkölcsi normák kidolgozása, kiemelése és megalapozása megkívánja, hogy jól ismerjük a ma emberét és életkörülményeit. Az egyházi pasztoráció fő gondja kell, hogy legyen a keresztény házasság állandósága, harmóniája és hűsége, valamint az igazi szülői szeretet és felelősség tudat kifejlesztése.

A keresztény házasság felbonthatatlansága.

Az Egyháznak minden időben és minden kultúrában az Úr útmutatását kell követnie, amely szerint a házasság az Istennek népével kötött abszolút szövetségi hűségének a képmása. A Teremtő iránti hűségben minden lehető meg kell tennie, hogy a keresztényeket is erre a hűsége indítsa. A válás megtiltása önmagában nem elégséges. A hagyományos paraszti kultúrában a környezet biztosította a gazdasági érdekekkel együtt a házasság

normális állandóságát. A kudarc a házastársaknak, vagy a patriarkális családnak csak rendkívüli esete volt. Ma ellenben a házasság sikere és a kitartás mindazokban a nehézségekben, amelyek az új környezeti viszonyokból és a csökkent lelki kitartásból erednek, csak a házastársak kiváló személyi teljesítménye lehet. Ezért mindenkinek, de különösen az Egyháznak sokkal intenzívebb fáradozásra van szüksége. Elsősorban arról van szó, hogy helyesen tudják a megbocsátási készséget és a nehézség elfogadását motiválni.

Az elvált és újraházasodott keresztények száma aggasztóan növekszik. Az Egyháznak nem szabad ezeket az embereket kiiktatnia. Egyrészt arról van szó, hogy a házasság felbontatlanságának alapelvét fenn kell tartani és a kitartás feltételeit megteremteni, másrészt azonban az Egyháznak nyitott szemmel és nagy megértéssel kell az új helyzet felé fordulnia. A következő kérdéseket kell mérlegelnie:

1. Mik a felbonthatatlan házasság antropológiai és vallási előfeltételei?
2. A szellemi érettségnek milyen foka szükséges, hogy egy „igen” szónak teljes súlya legyen?
3. Elég-e a megkereszteltek jegyzékébe való bevezetés ahhoz, hogy egy keresztény házasságáról és a szentségi házasság felbonthatatlanságáról beszélni lehessen?
4. Felbonthatatlanul hozzá van-e kötve egy keresztény a házassága miatt ahhoz a megkeresztelt „hitetlenhez”, aki őt vallási szabadságában állandóan akadályozza és hite iránt semmiféle tiszteletet sem mutat. Nem lehetne-e alkalmazni a szentpáli kiváltságot (privilegium Paulinum) az 1Kor 7,15 szerint?
5. Megtilthatja-e az Egyház a legsúlyosabb szankciók mellett a családalapítást annak az elhagyott házastársnak, akinél az első házasságának felbonthatatlan érvényességét illetően komoly kételyek merülnek fel? Tekintettel egy elvált férjnek, — akinek kétes érvényű első házassága többé nem állítható helyre, — az egyedüllétére és a veszélyeztetettségére, nem kellene-e a házassági alapjognak a pusztán jogi kételyeket megelőznie?
6. Nem békülhetne-e ki az Egyház azokkal az elváltakkal, akik első házasságuk reménytelen megszűnése után jó lelkiismerettel újból házasodtak, vagy most már második házasságukkal a maradandó köteleket nem akarják feladni, és ahol a jóakarát ténylegesen fennáll, hogy megtegye mindazt, amit valóban lehet?

Ilyen és hasonló kérdések azonban csak akkor érvényesek, ha már mindent megtettünk a keresztény házasság megerősítésére, és különösen nagyobb megbocsátási készségre neveltük az embereket.*

* Lásd a *A házasság korunkban* — című könyvemet (Ehe in dieser Zeit, Salzburg, Otto Müller Verlag, 3. Auflage 1964). A könyv témája a házasság és a család szociológiai összekapcsolódottságának teljes figyelembevételével, ami döntő előfeltétele az időszerű házasság-gondozásnak.

Díós István

A SZULÓK NEVELŐI FELELŐSSÉGE

Lassan közhellyé kopik a felelősség. Rá hivatkozva kétségessé válnak eddig vitathatatlannak értékek. Beszélgetések során cáfolhatatlan érvként hivatkozunk rá, s közben szólammá lett, vagy nem is volt komolyan átgondolt igazság.

Garai Gábor így ír a költői felelősségről: „A költők reagálásának lényege szerintem nem az, hogy válaszolni próbálnak az atom- és űrtechnika tényei által fölített, életbevágó kérdésekre, hanem az, hogy szüntelenül figyelmeztetnek: az emberiségnek kell kollektíve *válaszolni* és *választania*. És minden elveszhet azon, ha rosszul választunk.”¹ — A költő persze nem tehet mást, csak „elkiáltja, hogy ezt a gyönyörű és félelmetes technikát jó kezekbe kell adni, nyilvánvalóan olyan olyan kezekbe, amelyekhez tartozó fejeknek nem volt és sohasem lehet céljuk és érdekük az, hogy más embereket, népeket leigázzanak, hogy háborúk tüzét szítsák a földön.”²

Amit a költők csak elkiálthatnak, arról az Egyház a nevelők felé a következőket mondja. „A keresztény ember mindennapi élete, amely a családban, a munkában a társadalmi és a civil életben evangéliumi kovászként hat, az a sajátos hozzájárulás, amit a hívők az

igazságosság megvalósulásáért tesznek a világban... Éppen ezért a nevelés módszereinek olyannak kell lenniük, hogy megtanítsák az embereket a teljes értelemben vett életre, az egyéni és közösségi evangéliumi erkölcs elvei szerint. — Nyilvánvalóan vannak akadályai annak a haladásnak, amelyet nagyon kívánunk önmagunk és az emberiség számára. Az a nevelési forma, amely napjainkban még sok helyen érvényben van, a szülők körüli individualizmusnak kedvez. Az emberi család egy része úgy él, hogy elmerül a birtoklást magasztaló lelkiületben. Az iskola és a hírközlő eszközök lehetővé teszik, hogy úgy formálják az embert, ahogyan ezt a fennálló rend megkívánja, azaz saját képére alakítsa ki: nem egy új embert, hanem a már meglévő ember reprodukcióját hozza létre...³

Az új ember nevelése „a szív megújulását követeli, amely a bűn egyéni és közösségi megnyilatkozásainak beismerésére épül. Ez fogja sugallni hiteles és egészen emberi formában azt is, hogy igazságosságban, szeretetben és egyszerűségben éljenek. Föl fogja ébreszteni a kritikai képességet is, amely arra készíti, hogy reflektáljanak a társadalomra, amelyben élnek és ennek értékeire, előkészítve az embereket arra, hogy véglegesen lemondjanak azokról a dolgokról, amelyek tovább már nem hasznosak az összes ember számára.”³

A nevelőknek tehát többet kell tenniük mint a költőknek, világosan kell látniuk a korunk méhében rejtőző jóvendőt, a teljesebb élet vagy a totális halál választási lehetőségét. S miután ők maguk választottak — s vajon ép ésszel ki választaná önmaga és az egész emberiség halálát?! —, a rájuk bízott új generációt elkezdik alakítani az élet javára. De nem azért, hogy rabszolgái legyenek a jóvendőnek, hanem hogy az életük, ez az egyszerű és visszaadhatatlan lehetőség, minél teljesebb legyen. Ez a nevelés a családban kezdődik el és lényegében el is dől, hogy a gyermek, mint ifjú és mint felnőtt, hogyan fogja kezelni az életet.

A következőkben a család, közelebbről a szülők nevelői felelősségéről lesz szó, de amit róluk mondunk, általánosítható mindazok számára, akik bármilyen formában nevelő hatással vannak emberekre.

Amikor a felelősséget említjük, *számadási készségre gondolunk, amely arra képesít, hogy egy arra illetékes személy előtt tetteinket és magatartásunkat megfelelő értékteljesítéssel meg tudjuk indokolni.*⁴

A felelősség tehát egy különleges személyes kapcsolatot jelent: az egyik oldalon áll a szabadon cselekvő ember, aki tudja, hogy feladatot kapott és a benne szereplő érték megvalósításáról, vagy megőrzéséről el kell számolnia. A más oldalon áll az, aki a feladatot adta és jogilag, erkölcsileg, vagy metafizikailag hatalma van arra, hogy elszámoltassa az embert. Jogilag van hatalma egy munkaadónak a munkavállalóval szemben; erkölcsi hatalma van a szülőnek és nevelőnek a gyermekkel szemben; metafizikai hatalma van a Teremtőnek a teremtményel szemben. A számadás arra vonatkozik, hogy a feladatot kapott értékkel mi történt; megvalósult-e, megőrizték-e, ha igen, miért, ha nem, miért nem?

Ha egy feladatot több felől kap az ember, vagy az érték, ami a feladatban szerepel, több személy, vagy csoport számára fontos, a felelősség is több oldalú lesz. A dolgozó ember munkájáért felelős a munkaadójának, mert ezért fizeti; a családjának, mert értük dolgozik; Teremtőjének, mert tőle kapta az időt, a munkaerőt és az életét.

A szülők felelőssége ezért nagyon bonyolult, mert egymásról is, a gyermekek születéséről, életbenmaradásáról és neveléséről is számot kell adniuk, mégpedig önmaguknak, a gyermekeknek, az emberiség nagy családjának és Istennek is. Ebből az összetett felelősségegységéből kiemeljük a nevelői felelősséget és megnézzük mind a négy oldalról: mit jelent a gyermekek, az összes emberek, a szülők és Isten oldaláról nézve. Tehát csak a nevelést vesszük alapul, azaz azt a tevékenységet, amellyel a szülők formálják a létrehívott új életet. Hogy milyenné nevelik a szülők a következő nemzedéket, ez attól függ, hogy milyen tudanyagot, filozófiai szemléletet, vallásosságot, érték- és érzélemvilágot adnak nekik tovább.

1. A szülők nevelői felelőssége a gyermekek előtt

Furcsán hangzik ez. A fordítottja magától értetődik: a gyermeket számonkéri a szülő, hogy hogyan engedelmeskedik, hogyan tanul, hogyan viselkedik a többiek között, és elvárja, hogy az általa meghatározott módon éljen. Pedig a gyermekek is mérlegre teszik a szülőket, és ha nem is merik kifejezetten felelősségre vonni őket, aránylag hamar, 12—14 éves korban kialakult a véleményük a szüleikről, mint szülőkről, és mint emberekről. Szétesett családok állami gondozásba került gyermekeinek véleményéből kiderült, hogy a gyermekek elnézőek és roppant segítőkészek „a dolgozó, tisztességesen élő, anyagilag elesett,

vagy beteg szülővel szemben”, a nevelői feladatban elkövetett bűnöket azonban megbocsáthatatlannak tartják, ha ez a gyermek eltasztását is jelentette.⁵ Az idézett felmérés szerzője rangsort is tudott felállítani külön az anyák, külön az apák bűneiről. Az *anyai bűnök* sorrendje a gyermekek szerint ez: 1. Ha az anya eldobja magától gyermekét. 2. A részeskedés és erkölcstelen élet. 3. Ha válás után az új család védelmében mond le az anya a gyermekéről. 4. Verés, brutalitás. — Az *apák bűneinek* sorrendje: 1. Brutalitás. 2. Részeskedés. 3. A gyermekkel szembeni nemi erőszak. 4. Anyagi felelőtlenség. 5. Nemi erkölcstelenség.⁶ — Igazában mindegyik bűn háttérben vagy a nevelői feladat megtagadása, vagy elhanyagolása áll. E megkérdézt 14—18 éves gyermekek többsége azt tartja a legfontosabbnak a jó házassághoz, hogy a szülők szeressék a gyermeket, gondozzák és biztosítsanak számára nyugodt, békés légkört, azaz felelősen neveljék őket.⁷

Ez az ítéletalkotás azonban az egészséges családok gyermekeiben is megvan, és ilyen esetekben a gyermek nem egyszer elvárja, hogy szülei „számot adjanak” egy-egy lépésükről.

Itt rejtőzik a *nagy különbség* a mai gyermekek által várt, és a régebbi, az engedelmisséget annyira hangsúlyozó nevelés között. A családon belül nem is olyan régen a férj még feltétlen engedelmisséget várhatott el feleségétől és gyermekeitől is. A pár- és pályaválasztás döntését a gyermekek nem egyszer a szülőktől készen kapták és engedelmesen azonosítaniuk kellett magukat vele. Az Egyház életében is dominált ez az engedelmisségi modell. Alapgondolata az volt, hogy aki irányít, az ismeri a célt és az oda vezető utakat. Ő választja meg a rábízott számára a szerinte leggyorsabban és legbiztosabban célra vezető utat, a nevelt fiatal pedig lehetőleg „vak” engedelmisséggel kövesse nevelőjét. A „vakság” azt jelentette, hogy a fiatal ember menetközben nem tudta, mi miért történik, mert a nevelő, vagy a család nem tartotta fontosnak minden lépését igazolni és megindokolni. Ma talán embertelennek látszik ez a nevelői módszer, pedig nem volt az, mert értékek birtoklására vezetett, a neveltől pedig oly nagy döntést várt, amellyel alávetette magát nevelőjének. De a cél elsősorban az volt, hogy a nevelő az általa élt életformára vezesse el növendékét, akár családban, akár szerzetben, akár egy szemináriumban.

Ma már egy általános emancipációs folyamat következményeként — amely több kiváltó ok között az általános iskolázásnak és a személy fokozott megbecsülésének köszönhető — a nevelt ifjúság igényli a célok és az oda vezető utak ismeretét. Világosan akarják látni, mégpedig konkrét megindoklással, hogy miért éppen ezt, és miért éppen így kell nekik valamilyen értéket elérni. Pontosan szeretnék tudni, hogy milyen élet vár rájuk, és hogy a felkészítő nevelés és oktatás egyes mozzanatai mire jók, hol és mire tudják majd felhasználni.

Nem szabad megjedni ezért még akkor sem, ha a gyermek formálisan „elszámoltatja” szüleit, mert bármilyen furcsán is fogalmaz, igazában megindoklást kér arra, hogy pl. miért nem maradhat el késő estig, vagy miért nem szabad valakivel barátkoznia. A felelősen nevelő szülő tudja, mit miért kér, vagy tilt meg, és ilyen esetekben sem idegeskedik, hanem leül és elmondja: ne menj el, mert féltelek, vagy sokkal fontosabb dolog van most. Ha a szülő „számot ad” gyermekének, „látó” engedelmisségre vezet, mert láthatja, hogy hová akarja eljuttatni saját, teljes élete érdekében. Ha aránylag korán választási lehetőségei is vannak s önmaga választhatja meg, hogy egy elfogadott célt hogyan ér el — a legjobb úton van ahhoz, hogy maga is felelősnek érezze magát a szülei által képviselt teljes életért.

2. A szülők nevelői felelőssége az emberiség előtt

Amikor a számadást kérő fórum közösség, s ráadásul nem is egy zártkörű kollektíva, hanem az egész emberiség, könnyen megfoghatatlan és komolytalan felelősségrevonásra lehet gondolni. „Ugyan ki kéri tőlem számon, hogy mit csináltam a gyerekekkel? Boldoguljon, a többi nem tartozik senkire!” De akit nem vakított el a test, a hatalom vagy a pénz kívánsága, az tudja, hogy a közös emberi jövőre kell felkészíteni gyermekét. Az egész emberiség, és benne a nemzeti közösség számára nem közömbös, hogy magányos szerencselovag lesz-e a gyermekből, vagy a közös jövőért aggódó-dolgozó ember. Aki felelősen nevel, a jövőre készíti fel a gyermekét. Hogy ezt a jövőért való felelősséget jobban lássuk, néhány vázlatos keresztmetszetet nézzünk meg a kultúra fejlődéséből.

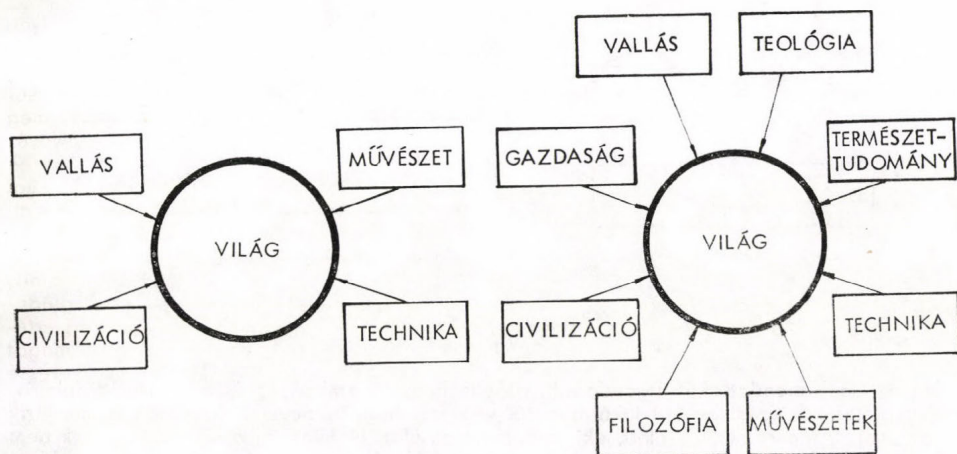
a) A primitív közösségek kultúrája.

A történelem előtti emberek is szellemi lényként álltak a világban, de a természet jelenségeit mitikus, természetfeletti erők megnyilvánulásainak látták. Alakítani alig mertek a világon, technikájuk és civilizációjuk minimális, s inkább mágiával próbálták befolyásolni a

világ mögött álló erőket. De művészetük van, vallási értékeiket és a világot is ábrázolják, ősi, tagolatlan egyszerűséggel. (1. ábra)

b) A fejlett történelmi népek kultúrája.

Sok évezred elteltével azok a népek, amelyeket kultúrnépekként tartunk számon, a következő felszereltséggel álltak a világgal szemben: egy-egy zárkörű birodalmi kultúrát egyre bonyolultabb vallási, filozófiai, művészeti és teológiai értékrendszerek jellemeztek, s a nevelésben ezekkel együtt adták tovább tudományos, technikai, gazdasági és civilizációs eredményeiket. (2. ábra)

1. ábra

2. ábra

A kereszténység felszabadította az embert a mitikus kötöttségek alól és valóban a világ urává tette, de egészen a középkor végéig még a teológiáé volt az irányító szerep. A reneszánsz után előbb a művészetek, azután a tudományok és a filozófia mondta fel szolgálói szerepét a teológiával szemben és önálló világformáló erőkké léptek elő.

A XVIII. századig a földön egymástól független, esetleg gazdasági kapcsolatokban álló birodalmi kultúrák éltek egymás mellett. A nyugati kultúrák közös összeforrasztó eleme a kereszténység volt, s a misszionálás következtében egyre szélesebb körben érvényesítette összetartó hatását. Emellett minden egységnek sajátos kultúrfelszerelése volt.

A XIX. században a birodalmi kultúrák szétestek, s átadták helyüket a nemzeti kultúráknak. Ettől kezdve nemzeti egységek őrizték és adták tovább értékeiket egymástól eléggé elszigetelten.

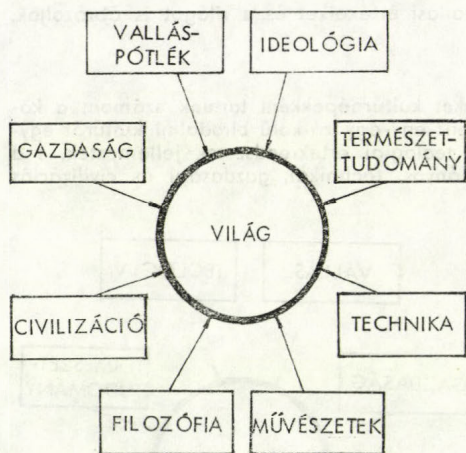
c) A pillanatnyi helyzet.

A szemünk előtt válik egyre egységesebbé az egész világ kultúrája. Az összes népeket összeköti már az azonos természettudomány, technika és civilizáció s még a művészeti irányzatok is világméretben egyformák. Úgy látszik, hogy a vallás elveszítette világformáló erejét, — ennek következtében a teológia is —, de helyére lépett valami abszolutizált érték (pénz, egészség, hatalom, fogyasztás, gyermek) s a vele kapcsolatos magatartást igazoló ideológia. A kultúrák közötti különbség most a gazdasági élet megszerzésének különbségéből és a vallást pótló értékek eltéréseiből származik. (3. ábra)

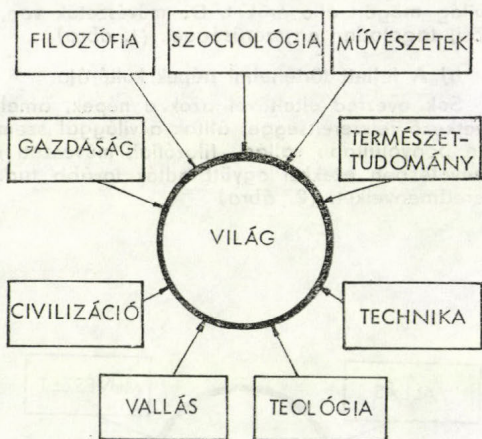
d) A jövő emberi kultúrája.

A mai ember kezében lévő lehetőségekből kibontakoznak egy egységes, világméretű emberi kultúra körvonalai: a közkinccsé vált természettudomány, technika és civilizáció után egyre sürgetőbb az igazságosságon és a méltányosságon alapuló gazdasági élet szervezése. Közben a vallás újra megtalálja helyét a világot formáló erők között, s most már nem értelmezni, hanem üdvözíteni akarja a világot. Az egyes földrészek és népek nem uniformizálódnak, hanem a felelősségteljes pluralizmus szellemében formálják azt a sokszínű földet, amely az egész emberiség közös otthona. (4. ábra)

Igaz, a bűn veszélyezteti és rombolja ezt a jövőndőt, a mai nevelésnek, amennyiben felelősségteljes, mégis erre kell felkészítenie a következő generációt.

3. ábra

4. ábra

3. A szülők nevelői felelőssége Isten és önmagunk előtt

Ha az előbb mondottakat átgondoljuk, világos, hogy az emberiség és a jövő előtti felelőség képletes kifejezés. Sokkal inkább arról van szó, hogy a nevelők felelősek a „jövőért” és az „emberiségért” valaki előtt, aki mindkettőnek Ura. Nekünk, hívő keresztényeknek nem kell sokat magyarázni, hogy ez az Isten előtti felelősségre vezet. Az átadott életformáról előtte ad számot minden szülő, s neki számol el nemcsak gyermekéről, hanem nevelése összes előre látható következményéről is.

Ez az Isten előtti felelőség nem a halál vagy az utolsó ítélet távolában felderengő rémkép, hanem a lelkiismeret szavában állandóan jelenlévő felelősségrevonás. És itt zár a felelőségi kör: nyilvánvalóan a felelősségtudattal rendelkező szülő először magában mérlegeli, hogy mi indokolja ilyen vagy olyan nevelési felfogását. Utána tud pontosan számot adni a gyermeknek, ha indoklást kér. S ha a szülő romlatlan lelkiismeretét követi, akkor nyugodtan tud számot adni Istennek a gyermekeiről is; a jövőért is, az emberiségért is pozitív lesz a számadása.

Amikor ma az egyre tudatosabb kereszténységért küszködünk, azt is el akarjuk érní, hogy a szülők minél jobban számot tudjanak adni gyermekeiknek hitükről és valóságukról. Aki nemcsak megszokásból keresztény, továbbadni is jobban tudja keresztény értékeit, mert látó engedelmességgel él és így akarja vezetni, nevelni gyermekeit is. Ez a felelős nevelés fogja elérni azt, hogy jó legyen a kéz, amelybe a világ holnap kerül, hogy a világot szerező és értékelő fej kormányozza az ember kezét és olyan szívvel éljen, amely megbecsüli a teljes, az isteni csírákat is hordozó emberi életet.

JEGYZETEK:

1. *Garai Gábor*: *Elférünk a földön*. Budapest, 1973. 238. o. — 2. i. m. 240. o. — 3. III. Püspöki Synodus: *De iustitia in mundo* 50—53. pp. — 4. A teológiában jártas olvasók vessek össze az adott meghatározást a prudentiáról tudott dolgokkal. Látható, hogy a klaszszikus erkölcszociológia is beszélt erről. — 5. *Hanák Katalin*: *Diszfunkcionális családok*. Szociológia, 1973. 2. sz. 198. o. — 6. i. m. 198—200. o. — 7. i. m. 206. o.

TÁVLATOK

A CSALÁD JÖVŐJE

A magyar közvélemény figyelme 1973. őszén a család jövőjére irányult, — ezt jelzik a családjogi intézkedések, az ifjúsági törvény, a népesedés-politika újra-átgondolása. Bizonyára az a meggyőződés áll e mögött az érdeklődés mögött, hogy — a régi axióma szerint — a család a társadalom alapsejtje. Amikor tehát — hívők és nemhívők egyaránt — a család alapjainak megszilárdítására törekszünk, népünk jövőjét, egyáltalán a jövőt szolgáljuk.

Ez a szolgálat — a jogi előírásokon, intézkedéseken túl — *felkiismeretet érintő feladat*: felelős vezetők, nevelők, szülők, minden állampolgár feladata, mindenkié, aki csak szíven hordozza népe jövőjét. Nekünk, hívő embereknek is hozzá kell tehát szólnunk a család-észmény helyes értelmezésének kérdéséhez, főleg pedig részt kell vállalnunk ennek az eszménynek megvalósításában, megszilárdításában. Konkrét dia-
lógus lesz ez, mely sok esetben többet ér minden elvi vitánál.

Válság vagy változás?

Amikor a család jövőjéről esik szó, mindekenélőtt azzal az alapvető kérdéssel kell számolnunk, nincs-e a család-észmény *válságban* korunkban, egyáltalán van-e még jövője a családnak?

Azok között a jelenségek között, amelyek — látszólag egyértelműen — válságra mutatnak, első helyen a *válások számának növekedése áll*. Világjelenség ez, mely alapjaiban látszik megrendíteni a házasság-észményt. A válást és a családok felbomlását elítélő magatartástól hamarosan eljutott a közvélemény addig, hogy a válásokat természetesen vegye, kortünetnek könyvelje el.

A válások száma tekintetében hazánk eléggé élen jár. Az Egyesült Nemzetek 1970-es demográfiai felmérése alapján így alakult néhány országban a „divorcialitás”, az 1000 lakosra jutó válások arányszáma 1967 és 1970 között:

	1966	1967	1968	1969	1970
Egyesült Áll.	2,25	2,64	2,92	3,16	3,50
Szovjetunió	2,77	2,74	2,72	2,56	2,63
Magyarország	2,03	2,06	2,07	2,12	2,26
Csehszlovákia	1,42	1,39	1,51	1,66	1,72
Anglia	0,80	0,88	0,93	1,04	1,20

Folyóiratunk más helyén sor kerül még korunk e jelenségének behatóbb vizsgálatára. Itt, a család-észmény sorsának értékelésében arra kell felhívunk a figyelmet, hogy a kétségtelenül aggasztó tény mögött pozitív folyamat is rejtőzik. Ha a különféle okok mögé nézünk, amelyek váláshoz vezetnek, gyökerében a személyes kapcsolat megromlását találjuk. A válásra vállalkozóknak csak legritkább esetben lesz az a céljuk, hogy mindenkitől független egzisztenciát hozzanak létre. Rendszerint új, személyesebb közösséget remél az, aki újra házasodik. E sajnálatos jelenségben, a válásban — újra házasodásban is az a tendencia jut tehát érvényre, amely általában is alapvonása a modern házasságnak: *a személyek közti kapcsolat kerül ma egyre inkább előtérbe.*

Magunkévá tehetjük Pierre DeLooz értékelését (La famille occidentale, Lumen vitae, 1972. 3. sz. 364 skk): még a válások sem veszélyeztetik igazában a házasság-észményt, sőt áttételesen tisztító szerepük lehet. A házasság egyre kevésbé *gazdasági-termelési* (legfeljebb csak fogyasztói) *egység*. Nem is köthetik tehát össze tisztán anyagi érdekek a házasfeleket. A kialakuló új norma — a szeretetre, kölcsönös megbecsülésre épülő házasság — külső látszatra talán labilisabb, mint a régi. Nem áll mögötte a nagyközösség előítéletekből szőtt védőmechanizmusa sem, éppen azért, mert a falu vagy a nemzet nem szorul rá a családokra, mint *gazdasági* sejtekre. Közrejátszik a lakosság átrendeződése (ingázás, vidékről városokba, a fővárosba való vándorlás) is. De a személyes szeretetből fakadó életközösség mégis szilárdabb, *mélyebb alap* lesz a jól-rosszul leplezett érdeknél,

mely nemegyszer ott lapult a hagyományos családforma mögött.

Helyesebb tehát, ha nem válságról, hanem *változásról* beszélünk a család-eszményt illetően. Olyan átalakulásról, amely előre mutat. Ennek az átférmálódásnak gyökere a korszellem humanista-egzisztenciális légköre, hazánkban pedig még közelebből az új társadalmi feltételek. Hazai marxista gondolkodók nem véletlenül látják meg e mögött a tisztulási folyamat mögött a *társadalmi mozgást*. Marx meglátása igazolható be: a monogámia „olyannyira nem fog eltűnni, hogy éppenséggel csakis akkor (a jövő társadalmában) fog igazán megvalósulni” (Marx—Engels Művei 21, 67). Abban a társadalomban ugyanis, amelyben az egyes emberek megszabadulnak az ember elleni küzdelemtől s a családot nem árnyékolja már be a gazdasági érdek elsődleges tárgyiséga, felszínre jut a házasság *eredeti funkciója: a személyes kapcsolat kiteljesítése*. Ez a tisztulás persze nem válság meg máról-holnapra. Lassú folyamat, de már ma is ható tényező.

Ugyanezt a tudati átalakulást *keresztény szemszögből* is pozitívan értékelhetjük, hiszen a szentírási házasságesszmény (Ketten egy testté lesznek) hangsúlyozottan a kölcsönös szeretetre épül. Az evangéliumnak egyébként is alap gondolata a másik felé való nyitottság, a tiszta szeretet, melyet csak megronthat minden tárgyi-anyagi érdek.

A nő szerepének átalakulása

A hagyományos, „patriarkális” család másik lényeges jegye — gazdasági sejt jellege mellett — „*féldalassága*” volt: a férfi töltött csak be benne aktív szerepet. Ő volt a családfenntartó, az asszony nagobbrészt arra volt kárhóztatva, hogy a családi tűzhely mellett töltsse le életét.

Ez a szituáció a családok java részénél megváltozott, ismét csak világszerte. Összefügg ez a munkaerő-szükséglet növekedésével — nők, asszonyok is munkába állnak az ipari vagy iparosodó országokban —, de a szociális mozgalmak és a *nőmozgalom* azon törekvésével is, hogy a női nemnek is helyet biztosítson a közéletben. — Az ENSZ-felmérés adatai szerint így nőtt a dolgozó nők százalékaránya néhány országban:

	1950	1970
Anglia	27,4	29,3
Magyarország	27,9	33,4
Belgium	19,9	24,4
Csehszlovákia	35,4	38,9

Még jelentősebb ez az arány, ha a húszas korosztályra (20—29 évesek) szűkítjük a kört. Hazánkban e korosztály leányainak asszonyainak 68,2%-a dolgozik.

Mint a számokból kitűnik, korántsem áll fenn az a hiedelem, hogy manapság minden nő dolgozna. Am részvételük a termelő munkában növekvőben van. Ez a növekedés nemcsak a gazdasági javak szempontjából hasznos. Azok a nők, asszonyok, akik tevékenyen résztvesznek a világ átalakításában, *személyiségükben nőnek*. Mint De/ooz írja jelzett tanulmányában, így válnak igazán emberré. Nem „házi rabszolgák”, nem is (egészen nyersen fogalmazva) élvezeti cikkek többé a férfiak számára, hanem partnereik az élet minden frontján.

Az asszonyok munkába állása kihat a család szerkezetének átalakulására is. Senki sem ronthatja, hogy ez az átalakulás nem jár konfliktusokkal, nehézségekkel, főleg a gyermekek nevelését illetően. Nem véletlenül kapott hangsúlyt országunkban a dolgozó nők, kismamák, édesanyák védelme. A nőre az új feltételek között fokozottabb teher hárul s ezen csak az egész közösség együttesen enyhíthet. A társadalomnak sok mindent le kell vennie a család, a családjánya válláról, hogy munkájában tényleg személyiségét gazdagítsa s hogy viszont otthoni élete könnyebb legyen.

A célok rangcseréje

A hagyományos családképhez (nálunk főleg faluhelyen) hozzá tartozott a sok gyermek is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a házasság céljai (bona) között feltétlenül a „procreatio prolis”, az *utódokról való gondoskodás* vitte a prímet. A kölcsönös szeretet és a házaselet mint a nemiség feloldódása (remedium concupiscentiae) másodlagos-harmadlagos szerepet játszott a házasságban — nemcsak a katolikus erkölcs tan értelmezése szerint, hanem a széles néprétegek tudatában is.

A családot érintő változások egyik lényeges összetevője — az említettek mellett, de azokkal szoros összefüggésben — a *születek számának visszaesése*. Nem feledkezve meg arról, hogy ezer lakos természetes szaporulata átlagosan évi 30 vagy akár 40 is lehetne, igen kevésnek tűnik az évi szaporulat a már más szempontból is számbavett országokban (1966—70 között):

	1966	1967	1968	1969	1970
Egyesült Áll.	18,4	17,8	17,5	17,7	18,2
Anglia	17,9	17,5	17,1	16,6	16,2
Szovjetunió	18,2	17,3	17,2	17,0	17,5
Csehszlovákia	15,6	15,1	14,9	15,5	15,8
Magyarország	13,6	14,6	15,1	15,0	14,7

A szülések számának visszaesése igen sok tényezővel függ össze. Leegyszerűsítendő a kérdést az, aki kizárólag a szülők önzésében, az anyagias közszellemben vagy épp a nehéz anyagi körülményekben keresi a visszaesés okát. Amint az is, aki a nők munkába állásának számlájára írná. Közvetlen ok kétségtelenül a születésszabályozás, a fogamzásgátló módszerek terjedése, az irányított prokreáció. De ez maga is tovább utal arra a mélyebb folyamatra, amely — mint láttuk — a családeshményt minden vonatkozásában átalakítja: arra a tényre, hogy a házasságban a személyes viszonyok kerülnek a tárgyi adottságok és célok elé.

A házaseslet vonalán ez azt jelenti, hogy a házastársak nemi kapcsolata elszakad a gyermeknemzés, a fajfenntartás céljától, a szerelem mint önálló érték jelentkezik előtűk, melyben személyes szeretetüket fejezik ki, egymás gazdagítására (vö. Delooz, i. m. 368. o.). Ugyanakkor a gyermek már nem afféle kénytelen-kelletlen vállalt nyűg a családban, hanem a szeretet-egység pecsétje; szabadon, felelősen vállalt személyes feladat.

Keresztény ember csak helyeselheti a személyes szeretet előtérbe kerülését és a szülői mivel hivatássá érlelődését. A színt is, szentatyánk is beszél a *családtervezés jogosságáról*. — Ez a pozitív értékelés sem jelenti azonban azt, hogy egyszerűen igent mondhatnánk a születésszabályozás minden formájára és kritika nélkül megbékélnénk a népszaporulat csökkenésének gondolatával.

Ezért örömmel üdvözljük a hazai közvélemény állásfoglalását a túlzottan alacsony születési arányszám növelése mellett. Mint a statisztikából kitűnt, hazánkban más országokhoz képest is túl kicsi a születések száma, s mindez már nem magyarázható meg tisztán a család-eszmény átalakulásának folyamatával, hanem *gazdasági és tudati gyökerekre* mutat. Ezért jogos cél lehet legalább az európai átlag utolérése. Helyesen fogalmazott már 1973. márciusában, a Világosság hasábjain Szilágyi Vilmos (103—110. o.: A szexualpedagógia időszerű problémái): „Hatékonyabban elő kellene segíteni a reális családtervezést, ... a nők szülési kedvének növelését, a jelenlegi alacsony születési arányszám javítását és a művi abortuszok számának csökkentését”. — Azóta ezek az elképzelések már rendelkezésekben is testet öltöttek.

Keresztény oldalról ehhez a munkához azzal járulhatunk hozzá, ha tudatosítjuk magunkban és közösségünkben a célok (a kölcsönös szeretet és a felelős gyermekváltás) összhangját. A gyermek nem gyöngeti, sőt erősíti a személyesség szempontját

a házasságban. Az igazi megoldás tehát nem az utódok kizorítása, hanem az összes családon belüli életkötelék személyessé tétele.

Tekintély és közösség

A sok-sok vonás mellett, melyek kirajzolják a mai család — s a magyar család — arculatát, éppen a *szülő-gyermek kapcsolatot* kell még feltétlenül említenünk. Lehet, hogy a házastársak szemléletében a gyermek már nem apriori cél. De ma is gyümölcse, kiteljesítője szeretetüknek. A gyermekek avatják igazán közösséggé kapcsolatukat, bennük születik meg a család, — nem véletlenül nevezi a gyermeket „családnak” népnyelvünk.

Természetesen a gyermekek és a szülők viszonya is mélyreható változáson megy át korunkban, környezetünkben is. Felmerülnek ezen a ponton is negatív jelenségek: a tekintély válsága, a nemzedéki ellentétek; sokan beszélnék az ifjúság csoportjellegéről is. Ezek a jegyek sem takarhatják el azonban itt sem azt a mélyebb átalakulást, hogy a család ma *társas viszonyok rendszerévé* kezd válni. A nemzedékek egymáshoz való viszonyában ez azt jelenti, hogy az alárendeltségi rend *mellérendeltséggé* kezd alakulni. Ezek után az a szülő jár el helyesebben, aki nem erőlteti akaratát gyermekeire, nem játszik „főnökösdit”, hanem beavatja őket gondjaiba, bevonja a család közügyeibe, partnereknek tekinti őket. Akkor nem tör ki belőlük az elfojtott indulat (esetleg aszociális formában is, vö.: gale-rik!), nem lesz a ház állandó összetűzések csatateré.

Ahhoz, hogy a szülő-gyermek viszony megtisztuljon és baráti, valóban személyes viszony legyen — ne csak kötelességek, szabályok kötege —, kedvezően járul hozzá a család *életterének átalakulása*. Ha a család nem termelési egység már, e viszonyoknak sincs anyagi teherkéte. A gyermek nem kényszerül arra, hogy már kiskorában az otthoni termelési egység olcsó munkáereje legyen. Ugyanakkor számos funkciót átvesz a szülőktől a bölcsőde, óvoda, iskola, majd a munkahely: a szellemi nevelés és javarészt az erkölcsi nevelés súlyát is. Ez nem jelenti azt, hogy a szülőnek nem lenne kötelessége gyermeke személyiségének formálása. De sok feladat már nem őt terheli. Így viszont lehetővé válik számára, hogy azt az időt, amit gyermekei körében tölt, valóban kölcsönös hasznukra, a szeretet-kapcsolat ápolására fordítsa. Szellemibbé, lelkebbé válik — válhat — viszonyuk (vö. Delooz: i. m. 374. o.).

A család belső átalakulása tehát minden oldalról új családképet körvonalaz. A hagyományos nagycsaládról a két-nemzedékes *kiscsaládra* tevődik át a hangsúly. Nem kényszerülnek már együtt élni különböző korosztályú és nézetű emberek, nem köti őket egy helyre a közös vagyon. Igaz viszont, hogy így a rokon kapcsolatok is új szintet kapnak, nem is beszélve a nagyszülők sokszor nélkülözhetetlen szerepéről. Az átalakulás nem jelent tehát szakítást minden hagyománnyal.

Ha a kiscsalád belsejét figyeljük, észrevesszük, hogy a család egyre inkább *szellemi közösséggé* válik. Elősegíti ezt a technika fejlődése is, azzal, hogy házhoz viszi a kultúrát, a szórakozást, elősegíti a kényelmet. A család egyékvácsolódásának nem lehet tehát egyetlen formája a közös nyaralás, üdülés. Az együvé-tartozásnak ki kell fejeződnie a mindennapi szabad idő felhasználásában és az otthoni munkában is. — Annál agasztóbb persze, ha a családtagok alig találkoznak. Mint Deloos írja, a mai családnak a *kommunikáció alaptípusának* kell lennie.

A társadalom alapsejtje?

Mindazok az új jegek, melyeket a család ma — vagy holnap — felmutat, új fényben tüntetik fel a családnak a *társadalomhoz való viszonyát*. A változás erre a viszonyra is kihat. Ha a régi nagycsaládokkal, nemzetségekkel vetjük össze a mai „mini-családok” képét, világosan láthatjuk, hogy az előbbinek számos funkcióját ma már nem a család látja el — és nem is tudná ellátni —, hanem társadalmi szervek, fórumok. Ennek alapján viszont kérdésessé válik a család sejt-jellege.

Mit adott a *hagyományos család* a nagyközösségnek? — Az úgynevezett iparosodás előtti, több generációs nagycsaládnak — Jakob David szerint (Familie und moderne Massengesellschaft, Wien, 1965.) — nemcsak reprodukív szerepe volt (utódokat adott), hanem *bevezette* tagjait a társadalomba, eléjük adta azokat a cselekvési-erkölcsi mintákat, amelyekre szükség volt a nagyközösségben. A család nemcsak gazdasági sejt volt, hanem ugyanazokat az életműködéseket végezte maga is, mint amik „kint” „nagyban” folytak. Legtöbb ember ki sem lépett ezen a körön. Azt cselekedte, amit ősei, az ő példájukat szívta magába, hagyományukat vitte tovább, személyisége mintegy feloldódott ezekben a cselekvési mintákban, szokásokban.

Ebből a jellemzésből a kritika is azonnal adódik: a „sejt” már-már *önmagába zártult*,

önmagának termelt; csak szerkezetében volt hasonló a többi összes sejthez. A társadalom ilyen családjegységek laza halma-za volt.

Ez az egység és funkciói azonban fokozatosan *széthullottak*. Mint jeleztük, a család nem termelői, csak fogyasztói egység már. Burkhard Peters Ist die Familie Urzelle der menschlichen Gesellschaft? c. tanulmányában (in: Entschluss, 1972. február, 213. o.) így jellemzi ezt a változást.

A család tagjai nem élnek, dolgoznak ugyanazon a céhen, foglalkozási ágon belül. Szülők, gyermekek is rendszerint másutt dolgoznak, illetőleg tanulnak. Választási szabadságukat e téren nem korlátozzák merev minták. A modern viszonyokra egyébként is a *lehetőségek sokfélesége* jellemző. Ennek nyomán eltűnnek a típus-sejtek. Szinte minden család más-más arcú. A sokféle irányulásnak, lehetőségnek már nem is tud a kis két-nemzedékes család megfelelni. Nemcsak a tudnivalók tömkelegét, nemcsak egy-egy hivatás fortélyait nem tudja többé közvetíteni a család, a szülő, de azokat az elveket sem tudja már nyújtani az új nemzedéknek, melyek feltétlenül érvényesek lehetnek „odakint”. Az élet, a városi élet különösen *állandó változásban* áll. Röviden összefoglalva, a régi családnak a társadalomba bevezető (introduktív) és szervesítő (integráló) szerepét az új családforma nem, vagy csak kis részben tudja megvalósítani. Információs funkcióit az iskola, a munkahely, integráló szerepét a társadalmi szervezetek, klubok, baráti körök látják el.

Azt jelentené ez, hogy a család elveszítette sejt-jellegét, feloldódott a nagyközösség sokféleségében? — Peters és David efelé látszik hajlani. Kimutatják, hogy a kiscsaládokat újra nagycsaládoknak, helyesebben: *családcsoportoknak*, nagyobb egységeknek kellene felváltania, melyek egy-egy foglalkozású embereket, baráti köröket tömörítenének. Ezek a „gruppok” Peters szerint el tudnák látni ma is a bevezető-beolvasztó szerepet (Peters: i. m. 214. o.).

Lehet, hogy valóban efelé halad a család átalakulásának mozgása. Mégsem tudjuk elfogadni azt a következtetést, hogy a család nem lenne többé a társadalom alapsejtje s így nem lenne már jövője. Ha gazdasági egység jellegét s introduktív szerepét el is veszti, továbbra is a család az új nemzedék nevelője (reprodukív szerep) s a felnövekvők *személyiségének bölcsője* (humanizáló szerep). A család adja a gyermekeknek az első, döntő benyomásokat, ismereteket, eligazító elveket. Nehezen tudjuk elképzelni, hogy bármi is pótolhatná e téren a szülők, az édesanya szerepét. A fej-

lődéspszichológia is kimutatja az *első évek* meghatározó erejét a gyermek karakterének alakulására. A szülők azok a biztos viszonyulási pontok (Bezugsperson), akikhez hozzámérve önmagát, fejlődik ki a gyermekek, sőt a fiatalok éntudata, alkata, életvitete. Mindez beláthatatlanul fontos éppen a társadalomban való részvétel szempontjából. A család továbbra is őrzi tehát sejtjellegét.

Ez ismét csak nem jelenti azt, hogy a család jelentősége afféle előbölcsőde és pótitkó funkciójára zsugorodna össze. Ennek az újfajta sejtnek jellemzőjét éppen abban láthatjuk, hogy nem hermetikusan elzárt kör, mint a régi család, hanem szervesebben épül az „egész” ereszékeibe. Sokféle és sokféleképpen *nyitott*. Hivatások, társadalmi alakulatok, kapcsolatok felé. De őrzi, sőt felfokozza *humanizáló funkcióját*. Éppen azért, mert megszabadul sok terhes szerepkörtől, lehet igazán a személyiségformálás középpontja, mind a fiatalok felé, mind a házastársak egymás közti viszonyában. A család struktúrája átalakulásának vizsgálata minden ponton arra mutatott, hogy a család ma személyesebb viszonyok rendszere, mint bármikor azelőtt. Éppen ezzel tölti be ma is sejt-szerepét, így ad ma is — nem kész sémákat, az igaz, de — alapvető *cselekvési mintákat* a nagyközösségben való részvételre.

Igenis a családban tanulja meg mindenki — nem hivatása fortélyait, de az *alaperényeket*, amelyek szükségesek az élet minden posztján: az *én* és a *mi* helyes összhangját, az alkalmazkodást, mások elfogadását. Otthon idegzi be az elemi viselkedési formákat, az egészséges nemi beállítottságot, az otthon ad személyisége fejlődéséhez *érzelmi háttér*et. Együttal az otthon az a hely, ahol ki-ki újjászületik, felfrissül, felkészül az óhatatlanul adódó nagyobb megterhelésre. A kétségtelenül érvényesülő elszemélytelenedési folyamattal szemben a család mindenki számára ellenpólus, mert közvetlenebb, *érthetőbb környezet*.

Még azt is állíthatjuk, hogy a mai család is *mint* a nagyközösség kialakítására. Éppen azzal modell, hogy *demokratikusabb*, nagyobb szabadság uralkodik tagjaiban, mint a régi szerkezetű családban. A mindennapok demokráciáját otthon élheti meg elsősorban a kor embere, hogy jobban tudja gyakorolni a közéletben is. Nemcsak a gyermekekre, hanem a család felnőtt tagjaira is áll tehát Lőcsei Pál kijelentése (Család és házasság a mai magyar társadalomban, Budapest, 1970.): A család szerepe a közvetlen ismeretközlésen túl sokkal inkább az érzelmi-közösségi jellegéből érzelmi, jellemformáló hatás.

A keresztény család sajátossága

A családeshmény körüli vitában a teológianak természetesen nemcsak az a feladata, hogy hozzászóljon az eszmény értékeléséhez és keresse a más világnézetűekkel közös szempontokat ebben a fontos témakörben, hanem az is, hogy megvilágítsa azokat a *sajátos tényezőket*, amelyek kifejezetten a keresztény családokra érvényesek. Mi is tehát a *keresztényi* a keresztény házasságokban és családokban?

Sokan élnek abban a tévedésben, hogy a keresztény család azonos a hagyományos, *patriarkális családformával*. Kétségtelen, hogy maga a Szentírás is ezt a családkepet tartja szem előtt. Különösen „árulkodó” egy-egy ilyen sor: a férj „feje” az asszonynak, vagy: asszonyok, engedelmeskedjétek férjéteknek. Sőt, vallásos alapfogalmak, mint az Atya-Fiú viszony vagy Isten és a hívő házassághoz hasonló szövetsége is e patriarkális körből vett hasonlatok. Ebben a korban azonban nem is alkalmazhattott a szentíró más képet.

Viszont még ebben az ősrégi nyelvezetben is a *személyes viszonyok* van a hangsúly. A családkepek mai átalakulása tehát (a személyesség felé) a biblikus családeshme lelkét ragadja meg (vö.: R. Schnackenburg: Die Ehe nach dem Neuen Testament, in: Theologie der Ehe, Krams, Regensburg, 1969. 28. o.). Ezért értékelhettük pozitívan a családeshmény mai átalakulását, sőt ebben a folyamatban *keresztény történet* figyelhetünk meg.

De hát mi akkor a specifikum a keresztény házasságban? — kérdezhetné valaki. A különbség nyilván a *szentségi mivolt*. Am erről a „szakramentalitásról” nem elég elvont fogalmat alkotunk: a keresztény házasságok különleges kegyelmeket kapnak hivatásuk, hűségük megőrzésére. Homályosan marad előttünk, hogyan kell elképzelnünk ezeknek a kegyelmeknek működését. Mint *Ratzinger* írja (Zur Theologie der Ehe, in: Theologie der Ehe, I. kiadás 82. o.), a keresztény házasság, mint absztraktum egyúttal *konkrét feladatok* összege, két keresztény házastárs *hitből fakadó* életszövetsége.

Ha tehát a keresztény és a „természetes” házasságot (és családot) egybevetjük, első lépésben valóban azt kell mondanunk, hogy „anyagában” nincs különbség a kétfajta házasság között. Még csak sajátosan keresztény szerelem, házaseslet sincs (vö.: J. Gründel—H. van Oyen: Ethik ohne Normen? Basel—Wien, 1970. 70. o.). Ugyanazokra a készségekre, erényekre van szükség a kereszténynek, mint a nemhívőnek házassága megvalósítására. Mint *Langenmayer* kimutatja (Gedanken über die christliche Ehe, in: Theologie der Gegenwart,

1973. 3. sz. 167. o.), a különbség a *motivációban* van. A keresztény ugyanis az emberekkel való találkozáshoz — s így első helyen a házastársal és a gyermekekkel való viszonyához — az *Istennel* való szeretetkapcsolatból veszi az erőt. Minden házasság jellemzője a „másért való élet”. De a keresztény a másik felé való kinyílásban az *egészen-más*, Isten felé is kinyílik. Önátadása *Krisztus teljes önfeláldozásának* tükré, megjelenítője (Ef 5,25). A keresztény házasság specifikuma tehát az, hogy *modellje krisztusi*. Krisztus szeretete olyan minta, mely alkalmazható *minden* élethelyzetre, így különösképpen a *családon belül* adódó szituációkra, hiszen ha valahol, akkor a családon belül van szükség a legszemélyesebb és legönfeláldozóbb szeretetre. Teljesen pasztikusan ebben a *konkrét szolgálásban* kell látnunk a házasság szentségi hatékonyságát (vö.: L. Boff: *Das Sacrament der Ehe*, in: *Concilium*, 1973. 8/9. sz. 469. o.).

Talán fölösleges is ezek után feltennünk a kérdést: *van-e távlata* a keresztény családnak? Aki a statisztika alakulásán (a templomi esküvők számán) méri le, van-e a keresztény házasságnak vonzereje, az könnyen csalódhat. A szám már csak azért is megtévesztő, mert sok fiatal tisztán az ünnepélyesebb szertartás kedvéért ragaszkodik az egyházi esküvőhöz. A keresztény házasságesszmény és család jövője azonban nem a számokon, hanem azon múlik, hogy akik mellette döntenek, mennyire tudják *életformaként* élni. Ennek az életvitelnek lesz jövője az átalakult, személyesebbé vált családstruktúrában is.

Az Egyház sejtje

A keresztény család problémaköre elvezet a családnak az Egyházhoz, mint közösséghez való viszonyának kérdéséhez. Szabad-e — a társadalmi vonatkozáshoz hasonlóan — a családot az *Egyház építőkövének*, sejtjének is tekintenünk? — Ezt a kérdést teszi fel Richard *Plaicikner* (*Ist die Familie Urzelle der Kirche?* — In: *Entschluss*, 1972. február, 207. skk.).

A gondolatot a zsinat vetette fel, mert észrevette az analógiát a család és az Egyház között s az otthon ecclesiae familiarisnak, családi egyháznak nevezte. Ezt a hasonlóságot akkor ragadjuk meg igazán, ha magunk elé próbáljuk idézni a belső, szerkezeti rokonságot a kétféle közösség között.

1. Az Egyház, mint *összentség*, az *üdvösség felé* vezető a hívőket, szentségei és a iahirdetés révén. B. *Häring* szerint a család is *üdvközség* (*Ehe und Familie in der Welt von heute*, in: *Theologie der Gegen-*

wart, 1966. 9. sz. 13. o.). A házastársak egymás felé és a gyermekek felé közvetítik — szóban és tettekben — az evangéliumot, végül is a keresztység, illetőleg a házasság szentségének erejéből. A keresztény család tehát az Egyházhoz hasonló életjelenségeket mutat fel.

2. Az Egyház — *közösség*, krisztusi teljesség (pléróma: Ef 2,42), a hitben, az imában, az eukarisztia jelében átélt egység, melyet hierarchia fűz egybe (Gal 2,9), de „*lefelé*” is sugárizk szolgálata (2Kor 9,13). — Ennek az egységnek mintája viszont éppen az a közösség lehet, melyet a család megvalósít (vö.: Mt 19,4 skk.). A család belső átalakulása egyébként ma éppen afelé irányul, hogy a kölcsönösség, a szeretetszolgálat még nyilvánvalóbb legyen benne.

3. Az Egyház *Krisztus teste*, szent Pál hasonlata szerint, aki a Krisztusban való egységet élő szervezethez hasonlítja, melynek részei — a fej és a tagok — egyetlen rendszerbe tömörülnek. — A keresztény házasság is organizmus, azonban csak úgy lesz Krisztus teste, ha valóban Krisztus a feje: krisztusi szellem a kiindulópontja és irányelve.

4. Az Egyház *Isten népe* is. Kedvelt kifejezése ez a zsinatnak. Talán ez a szó mutatja leginkább, mennyire mindenkié, minden családdé az Egyház. A családi otthonok nem véletlenül töltötték be az öskeresztényeknekél fontos szerepet a helyi egyház kialakulásában, eukarisztikus összejövetelektől „*hitoktatásig*” (vö.: Kol 4,15; Róm 16,16; 1Kor 16,19; Filem 1,2). Isten népe végül is a családok körében születik meg.

5. Az Egyház *Isten országának* jele. Nem azonos vele, de előkészíti. Isten országának viszont mindig új tagokra van szüksége; az új lelkeknek forrása a család, nemcsak biológiai, hanem lelki síkon is.

A család lelki munkája

Láthatjuk tehát, nemcsak hogy felépítéssel hasonló, áll fenn a család és az Egyház között, hanem *funkcióik* is egymásba nőnek. Az Egyház munkáját a család készíti elő, a család bensőséges légkörét pedig az egyházközösségnek kell átvinnie pasztorációs területre.

Ennek a kettős összefüggésnek itt *első otdala* lehet érdekes: milyen lelki munkát végezhet a család?

Hogy mennyire nem új probléma ez, arra bizonyosság, hogy már szent *Ágoston* is a püspöki hivatalhoz hasonlóan a családfő tekintélyét. Iaazában azonban csak korunk zsinatán került előtérbe ez a gondolat, a *világi hívők* szerepének újraértékelése kapcsán. Mint Yves *Congar* zsinati szakértő

írja (Handbuch theologischer Grundbegriffe, 3. kötet, 20—21. o.), elsőrendű küldetést tölthetnek be a világiak az Egyházban, ha Krisztus misztériumát élik meg a család nyitottságában.

Krisztust közvetíteni — ez a „pasztorációs” feladat többretegű, *Plaickner* már jelzett tanulmánya szerint:

1. A házastársak egymás *lelkipásztorai*. Egymás mellett állnak, ha vigasztalásra szorulnak, együtt tárgyalják meg apróbb-nagyobb ügyeiket, segítenek a másiknak mindenben. Mint *F. Böckle* írja (Seelsorge der Gatten aneinander, in: Ehe in der Diskussion, Wien, Herder, 1970. 47. o.), a házasság helyesen értett szentségi mivolta nem valamiféle jámbor felépítmény, hanem maga a házasság, a maga emberi-evilági mivoltában, de a megváltó művét közvetíti benne a felek egymásnak.

2. A szülők a *gyermek lelkipásztorai*, mégpedig mindenkinél előbb és döntőbben; szavaikkal, tanítással, de főleg életükkel. — Ezt a lelki munkát sokan félreértik. A szülők vallásos feladata nemcsak abból áll a gyermekek felé, hogy rávezessék, esetleg ráerőszakolják a gyereket a napi imára, a templombajáráásra, a hittanra, hanem maguknak a szülőknek kell mindenben jó példával előjárniuk. Mint már utaltunk rá, az első életévek döntőek a gyermek alaku-

lása szempontjából, s ez áll a vallásos behatásra is.

Beszélhetnénk itt arról, hogy az „apaimagónak” milyen szerepe van az istenkép alakulásában, vagy a közös vallásos élmények erejéről. Mindenesetre, ha a gyermek már fejlődése korai szakaszában megtapasztalja, hogy *Krisztus jelen van* a család egységében, életének alapeleme lesz ez az egység-tudat. Szót érdemel az is: a szülők nem rekedhetnek meg a kisgyermekszintnél. Elsősorban nekik maguknak kell továbbképezniük magukat *keresztény műveltség* terén is, hogy együtt növekedhessenek a fiatallal. Természetesen a racionális nevelésen túl *érzelmi hátteret* is adniuk kell. Szeretetre senki sem taníthatja meg jobban az új nemzedéket, mint éppen a szülők.

3. A *közösségi érzés* ápolása már nemcsak az Egyház, hanem általában az emberek felé való nyitottságot építi ki az új nemzedékben. Így függ össze a családnak az Egyházzal és a társadalomhoz fűződő, külön-külön is elemzett viszonya. Az Egyházat *Krisztus kovásznak* szánta a nagy-közösségben. Az otthoni vallásos szellemű nevelésnek is el kell vezetnie a gyermekeket — éppen evangéliumi motívumok alapján — a kovásszerepre: a közösségért vállalt felelősségtudat gyakorlására.

Cs. I.

A szülők imája

Mennyei Atyám! Jól tudod, ők már kívül vannak a családon, nem tudom megvédeni őket. Minél nagyobbak lesznek, annál kevésbé tudom elkísérni, szemmel tartani. Ők a maguk útját járják és nekem nem marad más hátra, mint hogy Rád bízom őket. Adj nekik jó barátokat és társakat, jó felnőtteket, akik törődnek velük. Óvd meg őket a nagy forgalomban az életveszélytől.

Vigyázz rájuk, hogy ne tegyenek semmi rosszat, ha egymás között vannak. Add, hogy szívesen térjenek haza, örüljenek és szeressék a szülői házat. Add nekünk, szülőknek, hogy sikerüljön ezt az otthon szeretetteljessé tenni, hosszú ideig megtartani számukra. Add, hogy ne félelemmel gondoljanak ránk, még akkor sem, ha valami rosszat tettek. Tartsd meg bizalmukat irántunk, hogy ez az otthon mindig nyitva legyen számukra. Add meg mindnyájunknak, hogy ez a ház megmutassa, mit jelent otthon lenni majd a Te mennyei házad asztalánál. Amen.

„A te gyermeked sértetlen maradjon”
című német szülő és gyermeki ima-
könyvből.

Az anyaság dicsérete

Azt mondom: asszonyoknak lenni ugyanolyan nagy dolog, mint férfiak lenni.

Azt mondom: semmi sem nagyobb dolog, mint anyának lenni.

Walt Whitman (amerikai)

Az anyák feltámadása volna az egyetlen, amit valamennyien tiszta szívből, osztatlan örömmel üdvözölnénk.

Maurice Maeterlinck (belga)

Asszonyok, azt kívánjátok, hogy nagyon szeressenek titeket? Sokáig, egészen a halálig? — Legyetek jó anyák!

Jean Paul (francia)

A bölcsőt ringató kéz irányítja a világot.

Ashley Montagu (angol)

Isten nem lehet mindenhol jelen, ezért teremtette az anyákat.

héber mondás

Tíz bráma felülmúlja egy tanító méltóságát;
Tíz tanító felülmúlja egy apa méltóságát;
Tíz apa tútesz egy anya méltóságán.
De ki hasonlítható egy anyához?

hindú mondás

Az egész mennyország az anya lábai elé borul.

perzsa mondás

AZ IGE SZOLGÁLATA

A TRANZSCENDENS ISTEN

Talán egyetlen kérdést sem vitatnak ma annyira a teológusok, mint azt, hogy hogyan beszéljünk Istenről. Mindenki érzi, hogy a vallás számára nem az a döntő, vajon elméletileg igazolható-e egy egyetemes és végső ok létezése, amelynek alapján megmagyarázhatom az esetleges világot, hanem az, hogy az Isten az én számomra létezik-e. Elfogadok-e egy olyan világfeletti misztériumot, amellyel vagy akivel a létem össze van kapcsolva, s ezért meghatározza személyes felelősségemet. A hagyományos keresztény teológiában és filozófiában Isten úgy szerepelt, mint teremtő, mint az erkölcsi rend bírja és mint az üdvösség szerzője. Ma ezekkel a sztatikus jelzőkkel szemben a személyes életnek az Istenre való ráirányulását szeretik kiemelni. Isten úgy áll előttünk, mint az „abszolút jövő” (Rahner), mint a „létem végső honnan-hová-jának kérdése” (Braun), mint „végső megalapozása annak, hogy az ember ne mondjon le a reményről” (Moltmann, Hromadka), mint „az emberi én ellenpólusa” (Jaspers). Amíg a külső okság elve alapján keresem a Teremtőt, addig a léte olyan, mint a tudományos probléma, amelynek szívem mélyén külső szemlélője maradhatok még akkor is, ha foglalkozom vele.

Gabriel Marcel így jellemzi a személyes kapcsolaton nyugvó istenkeresést: Isten nem probléma, amelyet meg lehet fogalmazni, amit körül lehet írni vagy amelyre bárki választ adhat. Az ő létének kérdésére nekem kell választ adnom. Ő az „én problémám”, az én világomnak, az én egyéni létemnek és jövőmnek a magyarázata. Létét és kilétét addig nem értjük, amíg úgy beszélünk róla, hogy van, terem, tevékenykedik. Az ember léte mélyén én, azért belülről csak olyan kérdések érdeklík, amelyek én-jével kapcsolatosak. A töprengő és a hívő ember számára Isten nem Ő, hanem TE. Aki csak Ő-róla beszél, annak legföljebb emlékei vagy csalódásai vannak.

Ezek a meglátások nem idegenek a kereszténység számára. Sőt, inkább arra va-

lók, hogy segítsenek meglátni azt a teljességet, amely tartalmilag kezdettől fogva benne volt az igazi istenfogalomban. A keresztény vallás nem úgy keletkezett, hogy az Isten létéről és kilétéről tudományos értekezéseket írtak. A Szentírás történeti egyéniségek vallásos élményéhez nyúl vissza, akik állítják és igazolják, hogy valamilyen formában találkoztak az élő, személyes Istennel, és tőle kaptak küldetést. Ezek számára az Isten nem felső hatalom, nem titokzatos erő volt, hanem Te, aki nevéükön szólította őket. Ilyen kijelentései voltak, én vagyok a te urad, Istened... Rajtam kívül más istenséget nem tisztelhetsz... Én vagyok, aki vagyok... Ígéreteket teszek neked, de tartsd meg parancsaimat... A közvetítőknak, akik a kinyilatkoztatást kapják, az az alapélményük, hogy ez az Isten egészen közel van, mégis végtelenül távol, mindent betölt, mégsem fogható meg, ő egészen látja és érti az embert, mi viszont csak annyit tudunk róla, amennyit elárul magáról. Kezdetül fogva ott van a meggyőződés, hogy ez az Isten nem lehet úgy kezelni, mint a látható világ valamilyen tárgyát. Itt az ember mindig kérdező és töprengő személy marad, mert soha nem készülhet el Isten megértésével, szándékai-val, követelményeivel. Istennek ezt a felsőbbrendűségét nevezzük *transzcendenciának*. Ő egészen más, mint a mi létünk és világunk, mégsem vagyunk függetlenek tőle. Ez a különbség és ez a függés teszi lehetővé a követelt meg az imádat, a hódolatot. A kinyilatkoztatott vallás keletkezése, fejlődése és története mutatja, hogy ezzel az istenfogalommal vissza lehetett élni, lehetett tévesen beszélni róla, az ő nevében lehetett embertelenül viselkedni, — de az mind kivetkőzés volt a vallásból. Maga az Isten több volt, mint emberi gondolat, mint sejtelem vagy illúzió, az Isten az igazi vallásban mindig követelmény és norma maradt. Olyan Te, aki tudott atya és barát lenni, tudott parancsolni és együttérezni, de soha nem lett sem játszótárs, sem tehetetlen bábu.

Az emberben megvan a képesség és a hajlam, hogy a mesék világába elkalandozzék, s arra is, hogy illúziókkal vigasztalja magát. A mítoszok igazolják, hogy ilyen lélektani előzmények alapján isteneket is csinált magának, de ezekből mindig hiányzott a két lényeges vonás: az, hogy valóságos létezők és hogy transzcendensek, világfelettiek. A két vonás tulajdonképpen feltételezi egymást. Isten csak olyan valaki lehet, aki minden tapasztalati és misztikus jelenségnek a végső magyarázata és létrehozója, vagyis aki egészen más, mint a mi világunk, de ugyanakkor az anyagi és szellemi lét titkai követelik is a létét. A mítosz nem mert birkózni azokkal a jelenségekkel, amelyeket Jaspers az emberi lét határeseiteinek nevez: az igazságosság és a boldogság vágyával, a halállal, a szenvedés értelmével és a szeretet örök igényével. A mítoszból kinő az emberiség, a transzcendens Isten létével mindig birkózni fog. Más dolog azt keresni, hogy a szelek azért fújnak-e, mert Ajolosz kinyitotta tömlőjét, és ismét más azt keresni, van-e az ember számára abszolút jövő, és hogy a lételemet meghatározó én-te kapcsolatot megtalálja-e valaha a magyarázatát. Igaz, az ember akkor is kérdező lény volt, amikor még a kinyilatkoztatás Istenét nem ismerte, de a mítosz isteneivel mégsem tudott párbeszédet kezdeni, sőt arra sem kaphatott tőlük választ, hogy az ember egyáltalán miért keresi a párbeszédet. Azoknak az isteneknek az élete csak annyiban különbözik a földi élettől, hogy ők talán térben és időben egy emelettel följebb laktak, de a végzetel szemben éppúgy tehetetlenek, mint mi.

Isten transzcendenciája az Ószövetségben

Az ószövetségi Szentírás nem könnyű olvasmány annak, aki valamit meg akar érteni belőle. Egy népnek az életén keresztül mutatja be Isten üdvözítő tervét. A történeteket nem mai ember írta le, hanem olyanok, akiket a családfák, a jelképek jobban érdekeltek, mint minket, s akiknek a világképe is szűkebb és kezdetlegesebb volt, mint a miénk. A történeteket csak az a megbízhatósággal tudják elmondani, ahogy azokat a szájhagyomány megőrizte, a természeti tüneményekről sem tudnak jobb magyarázatot adni, mint ahogy az akkori ember gondolkodott. Annál feltűnőbb azonban, hogy amikor Istenről beszélnek, olyan valakit állítanak elének, aki a mai, filozófiailag csiszolt agyú ember számára is Isten, nem pedig ennek a világnak valamilyen megszemélyesített jelensége.

Milyen Istennel találkozunk itt? Elsősorban beszélő Istennel. Már az első oldalon

a teremtés Isten szavaihoz fűződik; legyen világosság... hozzon létre a föld zöldellő növényeket és csúszó-mászó állatokat... teremtsünk embert képmásunkra és hasonlatosságunkra. Isten beszél akkor is, amikor az embert elindítja történelmi útjára vagy amikor erkölcsi törvényeket ír elő. Beszél az ősatyákhoz, amikor ígéreteket tesz. A törvény könyveiben állandóan ismétlődik a kifejezés: Jáhve ezt mondta Mózesnek. A próféták évszázadokon át így kezdik beszédeiket: Ezt mondja az Úr, halljátok az Úr szavát. A zsoltaáros jóleső érzéssel gondol arra, hogy ez a beszélő Isten más, mint a pogányok bálványai, amelyeknek szemük van, de nem látnak, fülük van, de nem halnak és szájuk is van, de nem beszélnek. Az igazi vallásos élmény azonban nem ezen a különbségen alapszik. A hitet az táplálja, hogy ez a hang egy felsőbb világból jön, olyan valakitől, aki több, mint az ember, több, mint a világ, s akinek a szava élesebb a kétélű kardnál, s behatol az izekig és velőkig. Ez a szó teremt, irányt szab, hív, bátorít, jövendöl, ígéretet tesz és ítél. Amit mond, a magyarázatot ad a múltira és a jelenre, a jövőt illetően pedig abszolút döntés elé állítja az embert. Azért mondja Mózes a törvények felsorolásának a végén: Isten szavaival eléd tartam az életet és a halált. Ha megtartod azokat, élni fogsz, ha nem, sorsod a pusztulás (Törv 30,15). Azóta, aki az Istenről beszél vagy az ő nevében szól, annak érzékeltetnie kell, hogy olyan felsőbbrendű világ üzenetét hozza, amely személyes döntés elé állítja az embert. Viszont számitania kell arra, hogy csak azok hallgatják meg, akik megérik, hogy az élet teljessége ettől a felsőbbrendű világtól függ.

Az Ószövetség Istene egyetlen Isten. A Törv 6,4 megőrizte ezt a mindennapi vallásos figyelmeztetést: Halljad, Izrael, a te Istened az egy valóságos Isten. Rajta kívül nincs más Isten, őt kell imádnod. Ez már a monoteizmus tiszta formája. Az ókorban csak egyetlen hasonló kezdeményezésről tudunk. Egyiptomban Echnaton fáraó (Kr. e. 1350 körül) Aton-nak, a napistennek a tiszteletét akarta egész népével elismertetni. De ez nem monoteizmus volt, hanem csak monolatria. A vallás alapja nem az volt, hogy csak egy Isten van, hanem az, hogy ők csak a napistent imádják. A régieknek az volt a meggyőződésük, hogy minden népnek, minden vidéknek megvan a saját istenségei. Harcaikban is ezek segítik őket. Elizeus próféta történetében olvassuk, hogy amikor a szíriai Naamán a próféta közbenjárására meggyógyul a leprától, hálából Jáhve tisztelője lesz, de földet visz magával Damaszkuszba, mert úgy gondolja, hogy Izrael Istent csak hazai

földön lehet tisztelni. Ábrahám és utódai ellenben meg vannak győződve, hogy Isten mindenütt jelen van, azért vándorlásuk közben bárhol oltárt építhetnek neki. Jáhvét úgy tisztelik ugyan, mint aki a szövetség által különleges kapcsolatba lépett velük, de amellet mindig megmarad a világ urának és az egész történelem irányítójának. Választott népét is ostorozza bűnei miatt és ő hozza rájuk az ellenséget, ha büntetni akarja őket.

A Biblia Istene tér és idő felett létezik. Utólréhetetlen szemléltetését találjuk meg ennek a teremtéstörténetben. A korabeli mítoszok nem jutottak el idáig. A babiloni Enuma Elis eposzban kiindulás az öskáosz, s ebből származnak az istenek, akik később felláznak szülőanyjuk ellen, s testből formálják ki a látható világot és az embert. Itt tehát a világ keletkezése, a kozmogónia egybeesik az istenek keletkezésével, a teogóniával. A bibliai teremtéstörténetben a világ keletkezése az abszolút kezdet. Olyan határpont, amelynél tovább a gondolkodás nem hatolhat. De a kezdet fölött már ott van Isten, mint személyes létező, mint örökkévaló, aki szavával hívja létre a világot a semmiből. Az elbeszélés az egyes kifejezéseket kölcsönözhetette a szemita mondavilágból, de minden hagyományval szemben újat hoz, amikor világosan megkülönbözteti a teremtőt és a teremtményt, az örökkévalót és az időlegest. A régi embernek nincs tudományos ismerete az égitestekről, azért a legtöbb helyen vallási tiszteletben részesítik őket. A Nap érthető módon sok esetben a főisten szerepét tölti be. Az égitestek kultuszának mellékterméke a Babilonban kialakult asztrológia, vagyis az a felfogás, hogy az emberek sorát a csillagok irányítják. A Szentírás ezekkel szemben gyökeresen mítosztalanítja a természetet. A Nap, a Hold és a csillagok egyszerű világító testek, amelyeket Isten az emberekért alkotott. Izajás és Ezekiel próféta még egy lépéssel tovább mennek. Apokaliptikus képekben a szellemi teremtmények, a szeráfok is befődik arcukat Isten előtt a hódolat és a szent félelem jeléül. Isten tehát az egyedüli uralkodó, akihez nincs hasonló, s akit semmiféle formában nem lehet ábrázolni. Ebben a tilalomban jelentkezik a szellemiség és a felfoghatatlanság. A környező népek stilizált állati és emberi alakban ábrázolták isteneiket. A próféták is hivatkoznak látomásokra de Bibliában az ember személyes méltóságánál fogva ugyan Isten képmása és hasonlatossága, de fordítva már nem áll: Istent még az ember képével sem lehet ábrázolni. Ő egészen más, róla csak azt lehet tudni, hogy mindenütt jelen van, mindent tud,

mindent a kezében tart, mindig volt és lesz, de alakját senki nem láthatja.

A felfoghatatlanság a prófétai élményekben is jelentkezik. Amikor Mózes átveszi Isten kinyilatkoztatását a Sinai-hegyn, azt kéri, hogy mutassa meg neki arcát. Ezt a választ kapja, hogy legföljebb csak „hátulról szemlélheti dicsőségét”, de arcát élő ember nem láthatja (Kiv 33,23). A későbbi próféták is hivatkoznak látomásokra, de egyik sem állítja, hogy magát Istent látta. Izajás csak trónról beszél és arról, hogy a trónon ülőnek palástja betöltötte a szentélyt (Iz 6). Ezekiel és Dániel is csak odáig mennek, hogy a trónon „valaki” ül, az „idők öregje”, akinek angyali seregek szolgálnak.

Az Ószövetség legnagyobb vallástörténeti eseménye a Sinai-hegynél kapott kinyilatkoztatás. Az egyistenhitet tulajdonképpen ott kodifikálták. De Jáhve nem helyi istenség, nem a Sinai magaslat istene volt, hanem az ég és föld ura, aki „leszállt” a hegyre, hogy népének kinyilatkoztatást adjon. A Sinai-hegy nem is lett szentély. Isten bármelyik helyet kiválaszthatja arra, hogy természetfölötti módon hirt adjon magáról. Az istentisztelet központja a jeruzsálemi templom lett, de csak úgy, mint jelkép. Felszentelése alkalmával Salamon így imádkozik: Uram, téged a világegyetem sem képes befogadni, mennyivel kevésbé ez a templom (1Kir 8,27). Az ég csak Isten trónja, a föld pedig lábának számolya. Léte és dicsősége nem függ még az emberek hódolatától sem. Ha a nép a templom jelenléte miatt elbizzá magát, azt is megengedheti, hogy az ellenség lerombolja a templomot (Mik 3,12; Jer 7,12).

Isten tér és időfelettsége az Ószövetségben nem marad elméleti megállapítás. Az következik belőle, hogy őt mindenütt és minden időben segítségül lehet hívni, s előtte mindenki felelős tetteiért. Ő az atyák Istene és egyben a mindenkori emberé is. A jövő az ő kezében van, s mindenhatóságával az egész természetet felhasználhatja jutalmazásra vagy büntetésre. Az Ószövetség legszebb imái, a zoltárok már ezt a szellemi istenképet mutatják. A 102—103. zoltár (Vulgata szerint) Istennek a mindenségre irányuló gondviselését olyan művészettel állítja elénk, hogy ezt a módot csak Krisztus példabeszédei múlják felül.

A tevékenység azt bizonyítja, hogy Isten él: bölcsessége szerint rendez el mindent, hatalmával irányít, az ember iránt pedig megmutatja türelmét, irgalmasságát, szeretetét. De az ítéletet is fenntartja magának. Ő az élet osztogatója: ha kitarja kezét, teremtményei eltelnék javakkal, ha megvonja tőlük leheletét, elpusztulnak, ha kiárasztja lelkét, életre kelnek és megújul a föld szí-

ne (Zsolt 103,29). Az Ószövetség későbbi könyveiben már felcsillan a remény, hogy a halál után is képes életet osztogatni. A Megváltót azért küldi el, hogy az ember életét hozzáidomítsa saját elgondolásához. Nem kötáblákra írja törvényeit, hanem a szívekbe (Jer 31,33). Ezekiel látomásában a kegyelmi újjáéledés olyan lesz, mint a tetető kiszáradt csontjainak megelevenedése (Ez 37).

A transzcendencia egészen egyedülálló igazolása az, hogy a kinyilatkoztatás Istene fölötté áll a nemiségnek. A vallástörténet más ilyen jelenséget nem tud felmutatni. A pogányságban az istenek a természet titokzatos erőinek a képei. Az istenek ná-sza legtöbbször a természet termékenysé-gének a jelképe. A Szentírás gyakran beszél Istenről úgy, mint hadvezérről, úrról, atyáról, királyról, hiszen emberileg nem is lehet másképpen szemléltetni tulajdonsá-gait. A férfi képe mellett azonban alkal-mazzra rá az anya képét is. A héberben az *irgalmas* szó ugyanazt jelenti, mint anyai. Mivel él a meggyőződés, hogy fölötté áll a nemiségnek, azért merik Isten és a válasz-tott nép kapcsolatát a völegény-menyasz-sony szeretetközösségéhez hasonlítani. Tudják, hogy a hívő csak a szellemi szere-tet közvetlenségére gondol. Ez az emelke-dettségek annál szembetűnőbb, mivel a kör-nyező pogány népek között otthonos volt a vallásos prostitúció.

A Szentírás Isten transzcendenciáját ösz-szefoglalja abban, hogy ő *szent*. A szó ere-deti értelme az, hogy elkülönített, mentes minden földi gyarlóságtól vagy profán vo-nástól. Szentsége azonban nem tabu. Népe között akar lakni, hogy megszentelje őket. Aki hozzá akar járulni, hogy imádkozzék és áldozatot mutasson be, annak a szíve le-gyen ártatlan és a keze tiszta.

Az ószövetségi áldozat megszűnt, vallási törvényei egy letűnt kor szokásait tükrözik, istenfogalma azonban nem egy kor vagy kultúrkör elgondolása volt, hanem az Isten kilétének megsejtése, amit csak valóságos természetfölötti élményből, kinyilatkoztatás-ból lehetett körvonalazni. Azért az mindig is érvényes marad, s az Újszövetség nem adott újat, hanem csak a titok mélységét tárta fel.

Isten transzcendenciája az Újszövetségben

Ha arra akarunk feleletet adni, hogy mi-lyen Istenről beszél az újszövetségi Szent-írás, illetve a kereszténység, akkor felsorol-hatnánk azokat a vonásokat, amelyekkel az evangéliumok és az apostolok levelei az ószövetségi tanítást kiegészítik. De egysze-rűbb módszert is választhatunk. Gondol-junk arra, hogy Krisztus a maga művét ez-

zel a küldetéssel állandósította: menjetek, tegyetek tanítványommá minden népet, s kereszteljétek meg őket az *Atya, Fiú, Szent-lélek nevében*. A kereszttség a hit megval-lása és felszentelés arra, hogy az ember mint Isten népének tagja, természetfölötti hivatásáról tanúságot tegyen. Az Isten, aki-nek tiszteletére felszentelést nyertünk és akiről tanúságot kell tenni, az *Atya, Fiú, Szentlélek*. Az Újszövetségnek ez a nagy ki-nyilatkoztatása és újdonsága. Azóta csak így beszélhetünk Istenről, de ahhoz, hogy beszélhessünk róla, így kell megélnünk ki-létét és jelenlétét.

Az Újszövetség semmit nem változtat azon a szigorú egyistenhiten, amelyet az Ószövetség tanított, az egy Istenben mégis három személyről, három valóságról beszél. Viszont az egységet Krisztusnak ilyen kije-lentései biztosítják: Én és az *Atya* egy va-gyunk. Csak attól kell óvakodnunk, hogy az isteni személyeket az emberi személy min-tájára gondoljuk el. Az emberi személy elidegeníthetetlen sajátága a zárt egyéni öntudat, a külön személyi világ. Ha Isten egy, benne nem lehet három öntudat, há-rom akarat vagy három tetterő. Legföljebb azt mondhatjuk, hogy az egyetlen isteni öntudat egyszerre úgy jelentkezik, mint az *Atya, Fiú, Szentlélek* öntudata. Az egyházi teológia évszázadok óta sok erőfeszítést tett, hogy a Szentháromság titkát magya-rázza. Értékes megállapításokat kaptunk ar-ról, hogy Isten öröktől fogva ismeri és ki-mondja magát. Ez a belső kimondott kép a *Fiú*, s amennyiben Isten kimondja magát, annyiban *Atya*. A *Fiúra*, mint saját képere irányuló szeretete pedig a *Szentlélekben* kap személyes létet. Az ilyen teológiai meg-állapításoknál azonban nem szabad elfe-ljetnünk, hogy Isten a kinyilatkoztatásban elsősorban azt akarta megmutatni, hogy ki ő a mi számunkra, s mi csak ebből a ma-gatartásból következtetünk arra, hogy ki ő önmagában. Szent Ágoston óta Isten benső háromságát ilyen hasonlatokkal szemléltet-ték: az ember egy, de van benne hárm-as szellemi képesség, az értelem, emlékezet és akarat. Mivel azonban Isten a belső hár-masságát számunkra a kifelé való tevé-kenységben mutatta meg, azért elindulha-tunk az ember külső magatartásából is, mint hasonlatból. Egy ember egész egyéni-ségével lehet apa, ugyanakkor egész oda-adással lehet férj és a munkájába is bele-viheti teljes lelkületét.

Ha ezt a *funkciós hasonlatot* visszük át Istenre, akkor a titkát így közelíthetjük meg: annyira ki akarta mutatni irántunk való atyaságát, hogy elküldte Fiát mint megvál-tót, sőt áldozatul is adta üdvösségünkért. Ezzel tulajdonképpen azt a belső atyaságát nyitotta ki előttünk, amely öröktől fogva

megvan benne. A Fiú emberré lett, de azt az Atyát világította meg előttünk, aki örök belső struktúrájában atya. Ezt csak azzal tehette meg, hogy ő is egészen fiú módjára viselkedik. Az Atya megdicsőítésére mindent odaad, mindent vállal, hogy munkája révén az emberek valóban elismerjék Isten atyaságát és meghódoljanak előtte. De a kitérülés nem lett volna teljes, ha az Atya és a Fiú nem árasztják a világra azt a belső szeretetet, amely összeköti őket, vagyis ha nem küldik el a Szentlelket. Az egy Isten tehát valóban Atya, Fiú és Szentlélek lett számunkra, s mivel ez a kifelé való funkció egyúttal teljes kitérülés, a belső lényeg megmutatása, azért tudjuk, hogy Isten befelé, öröktől fogva is Atya, Fiú, Szentlélek.

Azóta a keresztény hit ebből a misztériumból táplálkozik. Isten elsősorban *menyneyi Atya*, aki úgy szereti a világot, hogy elküldi hozzá a Fiát, sőt áldozatul is adja érte. Atyai türelmének, gondoskodásának, irgalmának és igazságosságának leírását megtaláljuk az evangéliumban. Atyasága azonban transzcendens marad, vagyis felülmúl minden emberi képet és hasonlatot. Ahogy az Atya és a Fiú örök viszonyába befelé a küldés és az áldozatul adás, úgy befelé a gondviselésbe is az, hogy küzdelmek, feladatok és szenvedések árán tesz bennünket gyermekeivé.

Az egyetlen Isten ugyanakkor *Fiú* is számunkra. Anyira fiú, hogy emberileg is születni akart, a föld gyermeke is akart lenni, hogy testvérünké váljék és velünk együtt hordozza az élet terheit. Ha csak Atya lenne, csupán azt éreznénk, hogy felülről hív és irányít. Mint fiú azonban elvegyül közöttünk, azonosítja magát velünk és csak mint testvér mondhatta, hogy velünk marad a világ végéig. Mint fiú, egyúttal ő a Logosz, az Ige, az értelmes isteni szó, akinek jelenléte az Atya üzenetét állandósítja közöttünk. De fiúsága is transzcendens marad. Vállalta ugyan a sorsközösséget egészen a halálig, de utána feltámadt és felment a mennybe az Atyához. Azóta csak a hitben és az imádságban érzük el. Testvéri szeretetébe befelé az is, hogy nem kímél meg a földi bukdácsolástól, az élet vargabetűitől, té-

velyégeitől, mert a nagykorúságot, a hozzá való hasonlóságot csak ilyen küzdelmek árán érzük el.

Végül az egy Isten azt is kimutatta előttünk, hogy ő *Szentlélek*. Elevenítő és megszentelő lélek. Világföltöttisége ellenére állandó kapcsolatot teremthet anyagi világgunkkal, sőt bennünket, embereket belülről világosíthat meg. A Szentírás tanítása szerint ő tanít arra, hogy helyesen imádkozunk és ébrentartja bennünk az istengyermeki öntudatot (Róm 8). Már most az ő templomai vagyunk, de egyelőre szellemi hatásait a test nehézsége akadályozza. Bennünk van és mégis végtelenül távol. Egyszerre juttatja eszünkbe erőnket és gyengeségünket.

A Szentháromság titka tehát az, hogy ő háromszoros Te lett számunkra, s ezzel oldotta fel az ember teremtményi egyedülletét, elhagyatottságát. Az Oszövetségben is felhatalmazta az embert arra, hogy mint urat, Te-nek szólítsa. Az Újszövetségben a Szentháromság titkával az vált nyilvánvalóvá, hogy Isten egészen Te a földi vándorlásban, és ezért csak ő lehet a cél, az abszolút jövő. Amikor átélem az élet mulandóságát, egyedülletemet, elhagyatottságomat, akkor megszólíthatom az Atyát, aki hajam szálaít is megszámlálva tartja s aki örök lakóhelyet készített számomra. Amikor benne állok az élet feladataiban, küzdelmeiben, amikor terveket szövök és célokat tűzök magam elé, akkor párbeszédben maradhatok a Fiúval, aki emberré lett és ugyanazokat az emberi terheket hordozta, amelyeket én is hordozok. Amikor pedig átélem elesettséget, testi kötöttséget, szellemem korlátait, akkor jó arra gondolni, hogy a Szentlélek temploma vagyok, ő tartja ébren bennem az istengyermeki hivatást, s az ösztönökkel szemben ő tesz lelki emberré, hogy magasabb törekvéseim is legyenek. S mindig ugyanaz az egy végtelen Isten az, akivel ezt a hármasság párbeszédet folytatom. A háromszemélyű egy Isten a hitben így lehet életem tartalma. Ez egyúttal a végleges hazatalalás biztosítéka is, mert „Krisztus által a Szentlélekben útunk nyílt az Atyához” (Ef 2,18).

Gál Ferenc

Az ifjú imája

Én ismerem az igazat,
— de nem azt mondom.
Birtoklom Szeretetedet,
— de nem azt teszem.
Hiszek ugyan Benned,
— de nem bízom benned.
Beszélek a felebarátról,
— de nem látom őt.
A pénznek szolgállok,

— de nem szegyenlem.
Sokat hallok az éhezökről,
— de nem törődöm velük.
Én kereszténynek nevezem magam,
— de nem vagyok az.
Így van ez,
— de sokáig így nem maradhat.
Könyörülj rajtam, Uram!

A. Pereira:

Ifjúság az Istennel c. imakönyvből.

Fiatalok imája

Isten, te nem akarsz, hogy továbbra is
csak úgy tiszteljenek,
mint a háziállatok, halak teremtőjét
és minden kultusz legfőbb papját.
Sokkal inkább azt akarsz, hogy lakhatóbbá
legyenek városaink,
hogy az emberiség megváltozzék
és a folyók, tavak és tengerek ne legyenek
szennyezettebbek, mint a kloákák.
A teremtéscsodának ma a politikai
cselekvés problémájává kell válnia.
Isten, azt sem akarsz többé,
hogy az elnyomottak elfojtott moraja
köszöntsön,
s azoknak sóhaja szálljon feléd,
akik benned csak világszarnokot látnak.
Az, hogy hiszünk benned, azt jelenti,
hogy mint élő Istent látunk magunk előtt.
Az, hogy elismerünk, azt jelenti,
hogy mint Jób, cselekvően állunk eléd.
Aki szükségét érzi annak, hogy szavával
forduljon hozzád,
ne úgy tegye ezt, mintha te lennél a
legfőbb szövetségi tanács
vagy ég és föld elnöke,
hanem vigye magával kérdéseit,
panaszait,
mert az egész teremtésért,
a társadalomért tartozunk felelősséggel.
Persze ahhoz, hogy valamit tenni tudjunk,
meg kellene változnunk.

Akkor valóban tudnánk cselekedni
a társadalomért
anélkül, hogy benyújtanánk érte a számlát.
De ha még ezt megtettük, akkor is igen
keveset tettünk.
A hit éppen az, hogy többet teszünk
és keveset kérünk érte.
Aki így tesz, az megtalálta a szükségszerűt.

Gonsalv Mainberger
dominikánus atya

Nemcsak a gyermek születik az anyától,
hanem anya is csak a gyermeke által lehet valaki!

Gertrud von le Fort

Hítvallás új, modern fogalmazásban

Hiszek Istenben, az Atyában
és hallgatók szavára.
Ő az Úr,
övé a világmindenség,
Ő irányítja a történelmet.
Ő minden teremtmény örömeinek forrása.
Tisztelet az élet iránt
és bátorság a cselekvésre tőle ered.
Hiszek Jézus Krisztusban
és hozzá tartozom.
Ő a mi életünket élte.
Vele új világ kezdődött,
ahol nem lesz majd háború és éhség,
betegség és halál.
Nála véget ér minden bűn.
Keresztre feszítették,
de Isten föltámasztotta a halálból,
és ezzel megalapozta szabadságunkat.
Hiszek a Szentlélekben
és tudom, Ő vezet engem.
Ő adja meg az igazság ismeretét
és teszi éberré a lelkiismeretet.
Ő hozza létre az Egyházat minden ember
számára,
míg a világ be nem teljesedik
igazságosságban.

Amen

A szülők figyelmébe: A te gyermekeid
voltaképpen nem a te gyermekeid! Álta-
lad jöttek a világra, de nem tőled. És bár
nálad vannak, nem tartoznak hozzád. Ad-
hatsz neki szeretetet, de nem adhatod át
gondolataidat, mert nekik saját gondolataik
vannak. Adhatsz otthont testüknek, de
nem a lelküknek, mert az már a jövő há-
zában lakik, — amit te nem tudsz meglá-
togatni, még álmaidban sem. Azt megkí-
sérhelheted, hogy hozzájuk hasonló legyél,
de azt ne kívánd, hogy őket magadhoz ha-
sonlóvá tedd! Mert az élet nem megy
visszafelé és nem időzik a tegnappál. Te
vagy az íj, melyből gyermekeid mint élő
nyilak röppennek előre!

Kahlil Gibran, arab költő

FIGYELŐ

A BÉKE TÖLED IS FÜGG

Amikor ezek a sorok megjelennek, már „közelmúlt” számunkra az a néhány esemény, amely mind egyházi, mind világi oldalról a béke jelentőségére fordította figyelmünket: az új év első napja, melyet szentatyánk a béke világnapjának hirdet meg, azt megelőzően a Békeszerető Erők Moszkvai Világkongresszusa 1973. október 21—29. között és a hazai békemegmozdulás, a Magyar Békekongresszus, szeptember 20—21-én, melyeken Egyházunk képviselői is tevékenyen résztvettek. A béke világnapjához fűződő és e kongresszusokon felvetett gondolatok azonban nem merülhetnek feladásba. Annál kevésbé, mert az 1974-es év világi oldalról a hazai békemozgalom 25. évfordulójának, egyházi oldalról pedig annak a szentévnnek előkészületi éve, melyben jelentős elem az emberiség békéjének szolgálata. *Családi ügy* ez, az emberiség nagy családjának bensőséges ügye. Ezért érezzük valamennyien magunkénak *VI. Pál pápának* a béke világnapján kinyilvánított jelmondatát: „A béke tőled is függ!”. Egész béke-munkánknak összefoglalása és elirányítója lehet ez a vezéreszme. Olvaszuk tehát ki mondanivalóját hivatalos egyházi dokumentum, a Nemhívők Társaságának a jelmondatához fűzött kommentárja („Der Frieden hängt auch von Dir ab” — subjektive, moralische und geistige Voraussetzungen für den Frieden) alapján.

Az embertől függ

Ha *tőled* függ a béke, akkor mindennek előtt az *embertől* függ. Úgy lehetséges, hogy cselekvően, felelősséggel, alanyilag átélve dolgozunk érte. Az emberség függvénye tehát. Ez akkor is igaz, ha életünknek, továbbélésünknek számos *objektív* feltétele is van. A tápanyagok, ásványi anyagok, energiák készletétől; a víz, a levegő tisztaságától, a népesedéstől, a technikai eszközöktől is függ életünk. Mindezeket jo-

gos aggodalommal állíthatja középpontba a környezetkutatás és a demográfia.

Ezek a tárgyi adottságok azonban egyúttal erkölcsi tényezőktől: az emberi, társadalmi viszonyoktól is függenek s így a béke megőrzésének is az ember a legfőbb feltétele. Csak akkor van esélye a békének, ha emberi marad világunk. Az ember csak akkor tudja kezében tartani történelmét, ha ura morád s nem lesz szolgája a technikának, különösen pedig a hadiiparnak. Csak úgy nem lesz a „történelmi végzet játékszere” (vö. VI. Pálnak a Szent Kollégiumhoz intézett beszéde, 1972. dec. 12.), ha felelősen gondolkodik. Mert a gépek világának, az objektivitás rendjének csak élő *alany*, a felelősség súlyát vállaló ember felelhet meg.

Minden embertől függ

Ez az *alany* azonban nemcsak az egyes ember, nem is csak egyes csoportok, hanem az *emberiség* egésze. A „Pacem in terris” kifejezése szerint ugyanis a béke nem a háború hiánya, hanem az emberi haladás műve. A világot pedig csak minden ember közös összefogása lendítheti ki a holtpontról s viheti előre. A zsinat szava szerint „minden embernek, hívőnek és nemhívőnek egyaránt egyesítenie kell erőit világunk igazságos építésére, hiszen mindannyian benne élünk” (Gaudium et Spes, 21,6). Ezért helyezi a béke-világnap a hangsúlyt a közös felelősségre.

Az „egészen” belül azonban ez a felelősség valamennyiünket egyenként is terhel. A béke *tőled is* függ. Jelenti ez azt, hogy mindannyiunknak külön-külön is magunkévá kell tennünk. A béke nem „a másik” ügye. A szentatya felhívása nem ismer kivételt. Megalapozott személyes odaadást követel mindenkitől, egyéni lehetőségeinek megfelelően.

Milyen területeken kell végbemennie ennek a tudatmunkának? — Mindenek előtt szellemi síkon — hangoztatja a Nemhívók Titkárságának dokumentuma. Meg kell ismerkednünk azokkal az elképzelésekkel, törekvésekkel, amelyekkel Egyházunk, más egyházak, sőt más világnézetűek körében a békét előmozdítják.

Nem mellőzhetjük azonban a másik lélektani összetevőt: a „szívet”, a jóakaratot, az érzelmi azonosulást sem. Nemcsak ismernünk, hanem akarnunk, vágyunk kell mindazt, amit a békemozgalmak, az igazságosság és a haladás hívei célul tűznek. Így szegülhetünk ellen a háborús pszichózis, a elvesztettség és kilátástalanság ártalmának.

Az erkölcsi hozzáállás nem születik meg bensőség, *lelkiség* nélkül. Érdekesen fejezte ezt ki a szentatyja az egyik kihallgatáson (Osservatore Romano, 1972. december 27—28.): „Önmagunkon kívül élünk... Belső életünkben azért vagyunk annyira szegények, mert külső életünkben oly gazdagok vagyunk”. Ez a mondat annál inkább elgondolkodtató, mert a háborúk mindig a „gazdagok”: a fegyverek urai kezéből indulnak ki. Ezért kell a mi kis világunkban, egyéni életünkben is levetköznünk az agresszivitásra sarkalló „gazdagság”, önzés szellemét.

Saját portánkon első lépés tehát a *bensőség*. „Alannya” igazában csak úgy válhatunk, ha reflektálunk önmagunkra, elmélkedünk, tudatosítjuk mindazt, ami bennünk

rejtőzik — hogy aztán mozgósítani tudjuk belső erőnket „kifelé” is. Ez az evangéliumi „metanoia”, fordulat elengedhetetlen a mi számunkra, mert csak belülről tisztulhat meg az ember. Így függ össze a békevilágnap témája a szentégy tematikájával (megtérés). Külső béke nincs „belső béke” nélkül.

A béke örömhíre

Számunkra, hívők számára tehát a békemunka evangéliumi feladat. „Míg az Egyház hirdeti az evangéliumot, erősíti a békét”, mondja a zsinat (GS 76,89), mert a kereszténység „a béke jóhíre Jézus Krisztus által” (ApCsel 10,36).

A békének nemcsak alanyaivá, tudatos munkásaivá kell tehát érnünk, hanem apostolaivá, hirdetőivé is. Nincs „két” béke, a világe és Istené, időben meghatározott és időtlen, hanem mindig csak egy, hiszen a ma megvalósuló az örök krisztusinak része, tükré, megvalósulása, ha amaz végtelenül több is ennél. Ezért a pápai felhívás nemcsak a hívőkhöz szól, hanem magában rejti a másik felhívást is: „A béke tőletek is függ”: a más gondolkodásúaktól is, akik más világnézeti alapon, de ugyanúgy dolgoznak a békén. Végül is „tőlünk”, valamennyiunktől függ.

Mert az ember békéjéhez szükséges Isten békéje, de Isten békéjéhez is szükséges az ember békéje.

Cselényi István

VI. PÁL PÁPA A FIATALOKHOZ

Most nektek, fiataloknak küldöm üdvözlétemet! Az új generációnak, a ti nemzedéknek ifjúságának. Hol vagytok most? Úgy gondolom, hogy szabadságon, a megszokott munkától távol. Most örültök, hogy végre itt van legalább egy pillanata a szabadságnak, mert önkéntelenül erre irányul legerősebb személyes vágyatok, és öntudatotokkal együtt növekedik bennetek. Tudom, hogy önerőtökből akartok önmagotok lenni, lerázva minden gyámkodást, legyen az a család, a munka vagy a környezet. Ki akartok szabadulni a kalitkából. Meg akarjátok kísérteni és be akarjátok bizonyítani, hogy le lehet rázni a megszokás kényszerét; ki lehet törni, menni, megismerni a világot, merészen élni az életet. Vannak köztetek olyanok is, akik kereken kijelentik,

hogy őket minden untatja és gyökerében megvetnek mindent, amit az úgynevezett fogyasztói társadalom csábító bőkezűséggel és azzal az ámitással nyújt, hogy ez minden, ez az igazság, ez az élet teljessége. Bár az új generáció is szívesen húz hasznát a modern világ minden kényelméből, de érzi azt is, hogy ez nem lehet elég. Gyorsan megértik azt, hogy ott megmaradni „a dal végét” jelentené, mert mögötte ott áll a modern anyagiasság zsíros, talimcsillogású életeszménye, amit a haladás ajándékozott nekünk. Ti fiatalok azonban átláttok ezen a varázslaton és azt mondjátok, hogy ennyi nem elég nektek.

És most hogyan is álltok? Úgy tűnik, hogy újra keresésben vagytok. Elsősorban az igazi emberit keresitek önmagotokban,

keresitek éleletek igazi értelmét és értékét. — Két dologra — úgy látszik — sikerült találni, de még csak ideiglenes feleletet adnotok. Az egyik a csoportok alakítása. Az ilyen csoportokban pontosan az születik újjá, amiről lemondotok: a közösség szűksége. Az ember nem élhet csak pusztán saját magának, közösségi kiegészülésre is szüksége van: igényli a beszélgetést, a barátságot, az adást és elfogadást, a szeretmet. — A másik, hogy kerestek, hogy elindultok messzi földekre, hegyekbe és tengerekre. Az a falusias egyszerűségnek pedig, amit szerettek, már csaknem aszketikus jellege van. Nálatok ez őszinte és eredeti dolog: szükségét érzitek, hogy meg-

csodáljátok a szépet és ezt az örömtöket közvetlenül, dallal fejeztétek ki.

Elég lehet-e ennyi? Ez nem inkább csak ösztönző, előzetes valami-e, olyan mint egy prófécia, amelyből előbb feltör a hang, amely mindent elmond és azután a találkozás, amely mindent megad? — Igen, Krisztus, Ő az! A mindig teljesebb Krisztus! Talán még nem is tudjátok, hogy feléje haladtok! De én mondom nektek: Ő közeledik felétek! Ez az ünnep az Ő új találkozás az ifjúsággal. Engedjétek, hogy együtt ünnepelhessünk!

(Az első Ifjúsági ünnep bevezető beszéde 1972. május 23-án Castelgandolfo-ban, Orientierung, 1972. 8. 15.)

ÚJABB TEOLÓGIAI ELMÉLETEK A KERESZTSÉG NÉLKÜL MEGHALT KISGYERMEK SORSÁRÓL

Már a zsinat előtti időben sokat foglalkoztak teológusok a keresztség nélkül meghalt gyermekek sorsával. A zsinati előkészítés során több zsinati atya, majd a római kármelita teológia kérte: tisztázzák a „*limbus puerorum*” körüli teológiai tanítást. Akkor már több, mint 10 éve számos cikk kétségbe vonta a limbus (= „pokol tornáca”) létét, és lehetségesnek mondta a gyermekek üdvözülését vízkeresztség nélkül. A „hit tiszta megőrzéséről” előkészített zsinati séma kizárta volna az ilyen üdvözülés lehetőségét. A zsinat teológiai bizottsága mindezeket a javaslatokat elvetette. *Tény, hogy a „limbus” létét az Egyház hivatalosan sohasem tanította.* Egy emberöltővel ezelőtt azonban teológusok még általánosan elfogadták ezt a nézetet, amely a skolasztika szülöttje, név szerint Abelárdtól származik. Ő így akarta enyhíteni szent Ágoston szigorú felfogását, aki a meg nem keresztelt gyermekekre is kiterjesztette a kárhozat minden büntetését. Szent Tamás még túlment Abelárdon is, amikor azt hirdette, hogy e gyermekek bizonyos természetes örömeiben is részesülhetnek.

A kérdés vejeje ez: aki áteredő bűnben hal meg, nem juthat a mennyországba. De vajon a vízkeresztség nélkül meghalt gyermek áteredő bűnben halt-e meg? Vagy elképzelhető-e esetükben valamilyen vágykeresztség? A Szent Officium 1958-ban egyes, „alap nélküli elméletek ellen” (amelyeket pontosabban nem határozott meg), kijelenti, hogy a gyermekeket minél előbb meg kell keresztelni. A mai teológusok zöme azonban ezt a nézetet már nem osztja. Mindenekelőtt elfogadhatatlannak tartja

szent Tamás elméletét, hogy a gyermek „természetes” örömeiben részesülhessen. Ehhez az kellene, hogy Isten e gyermekek előtt teljesen le is tagadja egyetlenes üdvözítő szándékát, és a lelkükben lévő áteredő bünt. Másként mindenképpen szomorúak lennének. Ezenkívül: igen különös lenne, ha éppen mi akarnók átvinni a túlvilágra az „Isten nélküli, evilági öröme” fogalmát, amit itt a földön helytelenítünk. Szekularizált eszmét ültetnénk át az öökévalóságba! A limbus tana tehát igen nehezen egyeztethető össze az áteredő bűnről szóló dogmával. De vajon a keresztség nélkül meghalt gyermekek áteredő bűnben halnak-e meg? Ez „*quaestio facti*”, amiről eddig a Tanítóhivatal nem nyilatkozott, tehát nyílt kérdés. Ha azt mondhatjuk, hogy nem halnak meg áteredő bűnben, akkor máris elkerültük a limbus-elméletet, és annak minden erőltettségét.

Mit mond ezzel kapcsolatban az evangélium? Kétségkívül hangsúlyozza a keresztség szükségességét (Jn 3,5). A végítéleten nem ismer középutat az üdvösség és kárhozat között (Mt 25,31 sk; Jn 5,28—29). Másfelől viszont azt látjuk, hogy Krisztus különös gyengésséggel viseltetett a gyermekek iránt, sőt őket példaképül állította tanítványai elé: csak akkor mehetnek be Isten országába, ha olyanok lesznek, mint a gyermek. Ez nem érzelmesség, hanem tanítás (Mk 10,14). Aki befogad egy gyermeket az ő nevében, őt fogadja be (Lk 9,48). Ha valaki erre azt mondaná: ez az elv csak az Ószövetség gyermekeire volt érvényes, a kereszténység óta azonban már nem áll: akkor ez azt jelentené, hogy a

megváltás a gyermekekre nézve kifejezetten káros volt! Ez pedig lehetetlen. *Annyi tehát biztos: az Üdvözítő szavaiban semmi sem mutat arra, hogy a gyermekekről hajlandó lenne lemondani, és őket a limbusba internálni.* — De nem egyeztethető össze a limbus tanítása az Isten irgalmáról alkotott keresztény képünkkel sem. Ha egy keresztény édesanya nagyon várta már gyermekét, de az tragikus módon halva született, ki merné neki azt mondani: örökre elvesztetted őt; a mennyben sem találkozhatsz vele! Ez a probléma nem egyszerűen érzelmi, hanem dogmatikai jellegű! A keresztény asszony Isten egyetemes üdvözítő szándékában és irgalmában bízva reméli, hogy gyermekét viszontlátja.

Egyesek erre azt felelik: Isten csoda útján mindig megteheti, hogy a gyermekeket is üdvözítse: például, hogy vágyat ébreszt lelkükben, még haláluk előtt, hogy megkeresztelkedjenek. A csoda lehetősége természetesen nem tagadható. De vajon nem képzelhető-e egyszerűbb, természetesebb mód is ennél: olyan mód, amely egyúttal megfelel a gyermek gyermeki természetének? Ezt látszanak igazolni az újabb liturgikus szövegek, amelyek a kereszttség nélkül meghalt gyermekek temetésén Isten irgalmát hangsúlyozzák.

A limbusról szóló tanítás tulajdonképpen onnan eredt, hogy Isten irgalmát akarta összeegyeztetni az áteredő bűn és az örök halál igazságaival, és így el akarta kerülni a szentágostoni végletet: a gyermekek kínjait a pokolban. A tanítás hibája viszont, hogy megállt a félúton, és nem alkalmazta teljesen Isten irgalmának gondolatát, különösképpen, ami az ő egyetemes üdvözítő szándékát illeti. Márpedig Máté 18,14-ben azt olvassuk: „Mennyei Atyátok nem akarja, hogy akár csak egy is elveszzen a kicsinyek közül.” Ne feledjük: az emberiség tekintélyes hányadát képezik ezek a gyermekek, akik kereszttség nélkül halnak meg. Ha a mennyei Atya egyet sem akar elveszíteni, akkor — ha mégis a vesztekre gondolunk — óriási számú kivétel akadna, akikről a mennyei Atya lemondott. Elképzelhető volna ez? Elvesznének, mint Ádám ivadékai, holott Ef 1,5 szerint „eleve arra rendelt, hogy Jézus Krisztus által fogadott fiaivá legyünk”? *Bajosan képzelhető tehát, hogy valaki az örökkévalóságba személyes bűn nélkül, csakis áteredő bűnnel lépjen be: mert ez azt jelentené, hogy őrajta nem fogott Krisztus megváltása.*

A kereszttség szükségességéről vallott kérdést tehát meg kell fordítanunk: nem azt kell kérdeznünk, szükséges-e az üdvösséghez, hanem: vajon Isten csakugyan akarja-e mindenkinek üdvösségét? Ha akarja, akkor eljutunk a következő kérdé-

hez: milyen módon valósítja meg ezt az üdvözítő szándékát a meg nem keresztelt gyermekekben? A válasz némileg összefügg Istenről alkotott képünkkel. Nevezhető-e a szeretet Istenének azt, aki annyi gyermeket eltaszít magától? A limbus elmélete éppen ezt a szeretetet akarta valamiképpen érvényesíteni oly módon, hogy a gyermekeknek ne kelljen szenvedniök a pokolban. De ez még nem az igazi szeretet; az igazi szeretet azt kívánná, hogy az üdvösségbe is befogadja őket.

Mi lehet a módja a kisgyermek üdvösségének? A tridenti zsinat a vízkereszttség mellett elismeri a vágykereszttséget is. A megoldások tehát ebben az irányban keresendők. A vágykereszttség kétféleképpen értelmezhető; egyéni vagy közösségi vágy formájában. Nézzük a kettőt külön.

Egyéni vágy a kisgyermekben csakis akkor volna elképzelhető, ha Isten, csodás módon, felnőtt emberi világossággal töltene el a gyermeket, aki mindent mérlegelve, saját maga dönthetne üdvössége mellett, vagy ellene. Ezt az elméletet apriori nem lehet kizárni. Mivel azonban állandó csodák halmazát feltételezi, elfogadnunk is csak akkor lehet, ha semmi más megoldás nem volna elképzelhető. Az elméletnek ugyanis súlyos nehézségei vannak. Mindezekelőtt: a kisgyermekkorban megkeresztelt állapotban meghalt gyermekek esetében az Egyház teljesen biztos az ő üdvösségükről, és egyáltalán nem is gondol olyan lehetőségre, hogy a gyermek talán, pillanatnyi csodás megvilágítás állapotában, el is vethette volna az üdvösséget. — Azután: a halál pillanatában való megvilágosítás és döntési lehetőség egyáltalán nem egyeztethető össze a Szentírás más helyeivel. Krisztus (persze csak felnőttek esetében!) nagyon is hangsúlyozza, hogy mindig készen kell állni, mert a halál váratlanul jöhet, mint a tolvaj.

Ami azonban a fő érv a kisgyermek „megvilágosult döntése” ellen: a gyermek mindenképpen gyermek. Miért gondolnók, hogy Isten őt felnőttként akarja üdvözíteni? Sőt nem is felnőttként, hanem angyalként, aki szellemileg teljesen átért mindent egy pillanat alatt?

A megoldás egyszerűnek látszik viszont, ha nem személyes vágykereszttségre gondolunk, hanem az *Egyház vágyára*, hogy a gyermekek üdvözüljenek. Az Egyház őket eleve kisgyermeknek tekinti. Ennek megfelelően nem is kíván tőlük lehetlent, vagyis személyes hitet. Alkalmazkodik gyermeki állapotukhoz, és megelégszik az egyházi közösség hitével, amelyről a szülők tesznek tanúságot elsősorban. Az egyházi közösség hite viszont minden kisgyermekre vonatkozik, mert mindegyiküket szeretné a kereszt-

ségben részesíteni. Az az elmélet, amely a kisgyermekben is felnőtt-hitet kívánna a vágykeresztséghez, túlonként individualisztikusan szemléli a szentséget. Márpedig az egyén sem tesz mást, mint hogy magáénak vallja a közösség hitét. A hiányokat az Egyház pótolja: a kisgyermek esetében magát a megvallott hitet is. A keresztséget az Egyház egyeseknek szolgáltatja ki ugyan, de a keresztség szándékába mindenkit belefoglal.

Még akkor is megvan az Egyháznak ez a mindenkét megkeresztelni óhajító vágya, ha gyakorlati okból, például a szülők vallástalan volta miatt, egyelőre meg is tagadja a keresztlést. Ebben a visszautasításban csupán pedagógia van: az a remény, hogy később, megfelelőbb időben, a keresztségre mégis sor kerül majd. Sőt, ha ez a visszautasított gyermek haldoklanék, habozás nélkül azonnal megkeresztelné.

Felmerülhet a nehézség: ha a meg nem keresztelt gyermekek is üdvözülhetnek, mi marad meg a keresztség szükségességéből? Nem féltő-e, hogy majd a felnőttekre is kiterjesztjük az elvet: felesleges a vízkeresztség, elég a vágya? A régi hithirdetőket különösen is sarkallotta, hogy minél többeket megkereszteljenek. Nem fogja-e az új elmélet megállapítani a missziós buzgóságot? Bizonyára nem! Eppen ez az elv is bizonyítja, hogy a keresztségre szükség van. Másrészt, ha egyszer igaznak tekintjük, hogy a keresztség nélkül meghalt kisgyermek üdvözülhetnek, több vigasztalást adhatunk azoknak a keresztény szülőknek, akiknek gyermekük a keresztség előtt halt meg.

A mondottakból az is következik: a keresztség előtt álló gyermeket nem tekintetjük úgy, mint aki „az ördög uralma alatt áll”, — habár a régi exorcizmusok ezt feltételezhetének vélték. Ha azonban egy fel-

nőtt katekumen sincs már az ördög hatalma alatt, mert él benne a keresztség vágya, és egy gyónásra bánattal készülő lélek is megszabadult bűnétől már a tökeletes bánat által, akkor a gyermek sem az ördög lakóhelye a keresztség előtt, — mivel az az Egyház vágya, hogy üdvözüljön. A vágy azonban egyik esetben sem teszi feleslegessé magát a szentséget, ha annak felvételére lehetőség van. Hogy a gyermek nem az „ördög tulajdona”, ezt a keresztény szülők intuitív módon is érzik. Magától értetődőnek tekintik, hogy gyermekük részesül a család kegyelmi életében, és ártatlan. Az Egyház üdvözítő vágya tehát főleg a szülőknél kristályosul ki. De nem hagyja el az Egyház azt a gyermeket sem, aki pogány környezetben él: ő is Krisztus megváltottja. Ha az áteredő bűn vonatkozott rá közreműködése nélkül, akkor Krisztus megváltása is érinti őt közreműködése nélkül.

A kisgyermek üdvözülésének lehetőségéből három dolog következik: 1. A kereszténység nemcsak a felnőttek vallása. A gyermekeknek, mint gyermekeknek megvan benne a helyük. Nem lehet tőlük az üdvösséghez felnőtt tetteket kívánni. Annyi biztos: az a tény, hogy ők gyermekek, nem lehet üdvösségük akadálya. — 2. A gyermekek magukkal a lényükkel figyelmeztetnek arra, hogy a keresztség közösségi cselekedet: előbb közösségi, mint egyéni. — 3. Ahol eláradt a bűn, ott túláradt a kegyelem. Krisztus megváltásában mindannyian részesülünk, — kivéve azt, aki önmagát tudatosan kizárja belőle. Ilyen tudatos önkizárás a kisgyermekben nem lehetséges. Tehát több megnyugvással nézhetjük sorukat, akkor is, ha vízkeresztségben nem részesülnek.

Waigand József

„Az én koromban szellemi fiatalságban él az ember, mely egyre világosabb élet-szemléletre vezet el, nyugalmat ad a léleknek, mindent legtisztább fényben mutat be, s bepillantást enged abba, ami a legmagasabb érték, ami állandó és szent.”

János pápa

Boldogok, akik megértőek, amikor botladozik lábam, elernyed károm,

Boldogok, akik észreveszik, hogy meg kell erősítenem fülem, amikor hozzám beszélnek,

Boldogok, akik tudják azt is, hogy szemem zavarossá válik és elhomályosul, s hogy gondolataim lusták, csak lassan követik a hozzám szólók szavait,

Boldogok, akik barátságosan mosolyognak rám és van idejük arra, hogy kicsit elbeszélgessenek velem,

Boldogok, akik sohasem torkollnak le az-
zal, hogy „ezt a történetet ma már két-
szer elmesélte”,

Boldogok, akik eszembe juttatják a régi szép emlékeket,

Boldogok, akik éreztetik velem, hogy szeretnek, hogy még mindig megbecsülnek, és azt, hogy nem maradtam magamra,

Boldogok, akik hátralévő napjaimat jósz-
gukkal könnyebbé teszik, hogy derűsebb-
ben készülhessek az örök életre.

Egy öreg ember gondolataiból

RADÓ POLIKÁRP 75 ÉVES

Tisztelettel és hálával köszönti a *TEOLOGIA* folyóirat az első felelős szerkesztőjét, a Hittudományi Akadémia nyugalmazott professzorát, az európai hírű liturgiaturténészt, aki Pannonhalmán ünnepli 75. születésnapját. Visszatért az ősi monostorba, ahonnan közel 60 éve elindult tudós életpályája. Rövid lelkipásztori és hittanári beosztás után a tudományos munkában fejezte ki istenadta tehetségét. A Biblia és a liturgia tudománya jelentik munkásságának fő területét, ahol egymás után jelennek meg tanulmányai, könyvei. A Hittudományi Akadémiának alapításától kezdve professzora, a papi generációk egész sorát neveli a liturgiának, mint a keresztény élet forrásának szeretetére.

Még a második világháború alatt végigjárja az ország könyvtárait, hogy felkutatssa a középkori liturgikus kéziratokat. E munkájának eredménye, mint az egész tudományos munkásságának méltó megkoronázása most jelent meg: *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae...* — címmel (Akadémiai Kiadó, 1973).

A *TEOLOGIA* folyóirat — melynek hasonló nevű elődje a második világháború idején megszűnt — alapítóját és első szerkesztőjét köszönti a jubilánsban. — Meg kell még említenünk, hogy Radó professzor az elsők között ismerte fel államunkkal a helyes kapcsolat megteremtésének szükségességét, és a gyümölcsöző együttműködés egyik úttörőjeként tarthatjuk őt nyilván.

Az agg professor kissé meggörnyedt alakja ma az ősi Pannonhalmán egyik jellegzetessége. Mindjobban elhatalmasodó szembaja sem törte meg lelke derűjét. A kívülvalóktól egyre inkább befelé fordul és az élet ígét, a Szentírást — görög nyelven — mind többet olvastatja fel. — Szívből gratulálunk a sokak szeretett „Póli bácsi”-jének, a *TEOLOGIA* folyóirat munkatársai és olvasói nevében is: a Mindenható legyen világossága!

Radó Polikárp irodalmi munkássága

A) Könyvek, különnyomatban is megjelent nagyobb tanulmányok:

1. *Verfasser und Heimat der Mone-Messen.* — Róma, 1928. Különnyomat az *EPHEMERIDES LITURGICAE* 1928-as évfolyamában.
2. A „*Katolikus Lexikon*” I—IV. kötetében 81 biblikus tárgyú címszó kidolgozása (2300 sor). Bp. 1930.

3. A kereszténység szent könyvei. I. Öszövétség. Bp. 1928. 279 l.
4. A kereszténység szent könyvei. II. Újszövétség. Bp. 1929. 309 l.
5. Das älteste Schriftlesungssystem der altgallikanischen Liturgie. Róma, 1931. EPH. LIT.
6. Die Heimat des Perikopensystems in Thomas Evangeliar. Róma, 1931. EPH. LIT.
7. Az ószövétségi kinyilatkoztatás története (hittankönyv Rajeczky Benjamin társszerzővel). Bp. 1930. 112 l.
8. Az újszövétségi kinyilatkoztatás története (hittankönyv, Rajeczky Benjamin társszerzővel). Bu. 1931. 111 lap.
9. Kis Miskönyv a hívek használatára. (Kühár Flórisal). — Komárom, 1932. 480 l.
10. Liturgikus Lexikon. (Kühár Flórisal). — Komárom, 1933. 456 l.
11. A katolikus liturgia (hittankönyv Rajeczky Benjamin társszerzővel). Bp. 1936. 118 l.
12. Az Öszövétség története a Szentírás alapján. Bp. 1937. 285 l.
13. A Biblia története a magyar nép számára. (Varga Ottó társszerzővel) Bp. 1939. 447 l.
14. Az Úr születésének évszaka. (A Szent István Akadémia hittudományi-bölcséleti osztályának értekezései III, 4.) Bp. 1939. 20 l.
15. Hazánk legrégebbi liturgikus könyve: a Szelephényi-kódex. Bp. 1939. *MAGYAR KÖNYVSZEMLE* 64 l.
16. Az Egyház szentjei (Kühár Flóris és Szunyogh X. Ferenc társszerzőkkel) Bp. 1941. 314 l.
17. Esztergomi könyvtárak liturgikus kéziratjai. Bp. 1941. 58. l. Különnyomat a *PANNONHALMI FŐISKOLA ÉVKÖNYVE* 1940—41, 86—142. l.
18. Index codicum manuscritorum liturgicorum Regni Hungariae. (Az Orsz. Széchenyi Könyvtár kiadv. XIV.) Bp. 1941. 62 l.
19. Adalékok a magyar liturgiaturténnet bibliográfiájához. Pannonhalmán, 1942. 41 l.
20. Az „Opus Dei” — az Úr szolgálatának iskolája c. imakönyv imádságos részei. Pannonhalmán, 1942.
21. Nyomatott liturgikus könyveink kéziratos bejegyzései. (Az Orsz. Széchenyi Könyvtár kiadv. XIX.) Bp. 1944. 123 l.
22. Tiszazugi történet. Berecz Skolasztika élete. Bp. 1945. 304 l.
23. A vértanúság emlékei. (KERESZTÉNY

- REMEKÍRÓK sorozat II. k.) Bp. 1944. 278 I.
24. Repertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadv. XX.), Bp. 1945. 59 I.
 25. Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae. I. k. Libri liturgici ad missam pertinentes (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadv. XXVI.), Bp. 1947. 223 I.
 26. Biblikus jegyzetek az Újszövetségi Szentírás I. kötetéhez (ApCsel) 1955; a II. kötethez (1. és 2Kor, 1. és 2Tim., Tit) Bp. 1957.
 27. Az egyházi év. Bp. 1957. 227 I.
 28. De originibus liturgiae Romanae in Hungaria saeculi XI. EPH. LIT. 1959. 299—309., különnyomat is.
 29. Enchiridion Liturgicum (complectens Theologiae sacramentalis et dogmata, et leges). — Herder, 1961. I—II. k. 1520 I.
 30. Ua. 2. bővített kiadás, Herder, 1966. 24 és 12 lap Supplementum.
 31. DICTIONNAIRE DE SPIRITUALITÉ lexikonban a középkori lelkiség története hazánkban: Hongrie. I. Moyen âge — címszó alatt. 676—681. I. — 1970.
 32. A megújuló istentisztelet (Múlt — jelen — jövő). — Ecclesia. Bp. 1973. 244 I.
 33. Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limetropharum regionum (Primae partis editio revisa et aucta cui et toti operi adlaboravit Ladislaus Mezey). Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. — 639 lap.
- B) Cikkek, tanulmányok, egyéb írások:
1. A liturgia stílusa. — PANNONHALMI SZEMLE 1926. 63—68. I.
 2. Az ősemlék paradicsomi sorsa és az összehasonlító vallástörténelem. — PANNONHALMI SZEMLE 1926. 137—47; 233—40. I.
 3. Az újabb keleti ásatások történeti eredményei. — ORSZ. TANÁREGYESÜLETI KÖZLÖNY 1926. 262—65. I.
 4. Egy készülő magyar szentíráshoz. — PANNONHALMI SZEMLE 1927. 49—51 I.
 5. Jézus testvérei. — MAGYAR KULTÚRA 1927. 123—28. I.
 6. Bibliaoktatás és szentírástudomány. — KATOLIKUS NEVELÉS 1930. 101—04.
 7. A modern gondolkodás és az Ószövetség. MAGYAR KULTÚRA 1930. 486—93.
 8. Talmud és kereszténység. — KATH. SZEMLE 1931. 654—62.
 9. A Szentírás olvasása a gallikán misében PANNONHALMI SZEMLE 1931. 242—50.
 10. Die Ps.-Chrysostomische Homilie. — ZEITSCHRIFT FÜR KATH. THEOL. 1932. 82—83.
 11. A zoltároskönyv a tökéletes élet útmutatója. — THEOLOGIA 1934. 155—60.
 12. Az ősemlék Mária-ünnepe. UTUNK 1936. 2. sz.
 13. Az etióp egyház. — PANNONHALMI SZEMLE 1936. 321—27.
 14. A vallás és kultúra fejlődése a Szentírás szerint. — PANNONHALMI SZEMLE 1937. 94—106.
 15. A Biblia szociális elvei. — MAGYAR KULTÚRA 1939. 195—98.
 16. Az őkeresztény elmélkedés. — UTUNK 1940. 7. sz. 11—12; 8. sz. 6—7. I.
 17. A vallás eredete a kinyilatkoztatás és a tudomány szerint. KAT. NEVELÉS 1940. 75—80.
 18. Sopron város kéziratos misekönyve: Góspó kódex. — MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1940. 226—35.
 19. Középkori liturgikus könyvek és bibliák maradványai a soproni evangélikus líceum könyvtárában. — MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1940. 362—72.
 20. Batthyány Boldizsár misekönyvének hitelessége. — MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1941. 132—49.
 21. A magyar középkor kottás kéziratai. I. Latin egyházzenei kéziratok jegyzéke. — MAGYAR ZENEI SZEMLE 1941. 93—101.
 22. A kereszténység közdelme az ókori napkultusz ellen. — THEOLOGIA 1941. 295—301.
 23. A nemzeti gondolat középkori liturgiánkban. — KATH. SZEMLE 1941. 431—38.
 24. A középsikolós bibliaoktatás alapelvei. — KATH. NEVELÉS 1941. 313—16.
 25. Nagy Lajos dalmáciai uralmának emléke egy spalatoi kódexben. MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1942. 1—10.
 26. Magyarországi Miklós cassinói misekönyve (1418) a Nemzeti Múzeumban. MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1942. 364—67.
 27. La liturgie romaine dans la Hongrie médiévale. NOUVELLE REVUE DE HONGRIE 1942. 423—30.
 28. Az „aprászentekelés” és a magyar liturgiátörténet. — THEOLOGIA 1943. 1943. 257—60.
 29. A Pray-kódexről. — IRODALOMTÖRTÉNET 1944. 49—55.
 30. A magyarországi miseliturgia legrégebbi forrásai. — PANNONHALMI SZEMLE 1944. 113—24.
 31. A Guilerin-kódex. — IRODALOMTÖRTÉNET 1947. 1—10.

32. Mária a középkorvégi kolostori irodalomban. — VIGÍLIA 1948. 193—99.
33. Húsvét. — VIGÍLIA 1949. 263—66.
34. A Szentháromság ünnepe és Ünnapja. — VIGÍLIA 1949. 403—09.
35. Mindenszentek és Halottak napja. — VIGÍLIA 1949. 750—54.
36. Huszonkét szentév. — VIGÍLIA 1949. 838—45.
37. Mittelalterliche liturgische Handschriften deutscher, italienischer und französischer Herkunft in den Bibliotheken Südosteuropas. — MISCELLANEA LITURGICA IN HON. C. L. MOHLBERG. II. — Róma 1949. 349—92.
38. Az új dogma. — VIGÍLIA 1950. 569—78.
39. Milyen legyen a liturgia nyelve? — VIGÍLIA 1950. 41—45.
40. A tökéletességre törekvők római nemzetközi kongresszusa. — VIGÍLIA 1951. 101—106.
41. A nagybőjt gondolatvilága. — VIGÍLIA 1951. 150—54.
42. A pünkösd utáni idő gondolatvilága. — VIGÍLIA 1951. 322—26.
43. A szentolvasó eredete. — VIGÍLIA 1951. 542—45.
44. Úrjövét. — VIGÍLIA 1951. 655—59.
45. Az Úr megjelenése. — VIGÍLIA 1951. 1—6.
46. Bőjtelő. — VIGÍLIA 1952. 92—95.
47. Ascensio. — VIGÍLIA 1952. 263—66.
48. A Paidagógos. — VIGÍLIA 1952. 321—24.
49. Kisboldogasszony. VIGÍLIA 1952. 489—
50. Libanonban. — VIGÍLIA 1952. 501—04.
51. Az egyházi évről. — VIGÍLIA 1953. 1—8.
52. A szentmise bölcsőkor. — VIGÍLIA 1954. 3—12.
53. A XX. sz. nagy tanítója. — VIGÍLIA 1954. 395—404.
54. A szentmise reformjának távlatai. — VIGÍLIA 1955. 451—61.
55. Mi van Konnersreuthban? — VIGÍLIA 1955. 552—56.
56. A magyar liturgia eredete a XI. sz.-ban. — VIGÍLIA 1957. 391—99.
57. A modernizmus ötven esztendeje. — VIGÍLIA 1957. 429—32.
58. Forrás-szövegek (Rajeczky B.: Melodiarium Hungariae Medii Aevi, I. Hymn. et Sequentiae); Budapest 1957, XI—LII.
59. Szent Erzsébet mint feleség. (Három emlékedés Árpádházi Szt. Erzsébet c. könyvben). Bp. 1957. 5—17.
60. Ein handschriftliches Pontifikale des XII. Jhd. aus Schaffhausen im Budapestener Nationalmuseum. (ZEITSCHRIFT FÜR SCHWEIZERISCHE KIRCHENSCHICHTE) 1949. 67—70.
61. De originibus Liturgiae Romanae in Hungaria s. XI. (EPHEMERIDES LITUR-
GICAE) 1959. 299—309., különnyomat Róma 1959.
62. Egy aktuális szent (Nikolaus von der Flüe). — VIGÍLIA 1958. 169—70.
63. Utazás Szovjet-Litvániában. — VIGÍLIA 1958. 396—404.
64. A szentzene törvénykönyve. — VIGÍLIA 1959. 267—74.
65. Wardje (Eduard Poppe). — VIGÍLIA 1959. 267—74.
66. A négy százéves Index. — VIGÍLIA 1959. 679—82.
67. Lambert Beauduin és az ötvenéves liturgikus mozgalom. — VIGÍLIA 1960. 250—51.
68. Májusi ájtatosságok. — VIGÍLIA 1960. 300—302.
69. Jézus Szíve tisztelet. — VIGÍLIA 1960. 364—68.
70. A „rettegett” szentség. — VIGÍLIA 1960. 489—92.
71. A Rubrikák új kódexe. — VIGÍLIA 1960. 705—15.
72. A II. Vatikáni Zsinat. — VIGÍLIA 1962. 105—06.
73. Megjelent az új Római Misekönyv. — VIGÍLIA 1962. 365—66.
74. Az egységes magyar Rituálé megjelenéséhez. — VIGÍLIA 1962. 395—404.
75. A liturgia kérdése a zsinaton. — VIGÍLIA 1962. 705—11.
76. Cselekvő részvétel a szentmisén. — VIGÍLIA 1963. 275—84.
77. VI. Pál a liturgikus megújulásról. — VIGÍLIA 1963. 749—51.
78. Collectio rituum ad instar Appendicis ad usum Hungariae (ismertetés). — EPHEMERIDES LITURGICAE 1963. 45—49.
79. A liturgia megújításának elrendelése a Zsinaton. — VIGÍLIA 1964. 267—79.
80. A Zsinat Liturgikus Konstitúciójának végrehajtása. — VIGÍLIA 73—80.
81. A kis út: Viselkedés a templomban. — VIGÍLIA 1965. 296—97.
82. Bornemissza Péter énekeskönyve. — VIGÍLIA 1965. 697—701.
83. Élmények és érdekességek a Nemzetközi Hittudományi Kongresszuson. — VIGÍLIA. 840—43.
84. A teológiai oktatás megújítása a Vatikáni Zsinat szerint. — TEOLÓGIA 1967. 58—62.
85. Krisztus jelenlétei. — TEOLÓGIA 1967. 175—81.
86. A húsvét misztériuma. — TEOLÓGIA 1968. 3—7.
87. Az Eukarisztia titka. — TEOLÓGIA 1969.
88. Isten akaratához igazodunk. — TEOLÓGIA 1969. 177—83.
89. A végleges új miserend. — TEOLÓGIA 1969. 100—105.

90. Karácsony misztériuma. — TEOLÓGIA 1969. 249—52.
91. Az új holland katekizmus. — TEOLÓGIA 1969. 258—62.
92. „Sacramentarium Vaticanum” — TEOLÓGIA 1970. 251—55.
93. Két érdekes szegedi emlék: Pesti Mihály bibliája és Pécsi Ferenc kódexe. — MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1966. 113—24.
94. Umfang und Probleme der gegenwärtigen Liturgiewissenschaft. — BIBEL UND LITURGIE 1971. 262—69.

Ezenkívül számos kisebb cikk, könyvismertetés, költemény, versfordítás stb. különböző újságokban és folyóiratokban (első sorban az ÚJ EMBER-ben).

*

Tudós írás helyett önvallomásként az ünnepelt egyik versét közöljük:

Radó Poikárp:

NEM LÁTNAK MÁR

Multamnak sűrű lombja földrehullott,
ma szépet nem lát senki rajta már.
Emlékezésem halkan benne kullog,
és érzi, érzi: kurta volt a nyár.

Sötétedik a hegy, min általértem,
mögötte égnek rég a szép napok,
s nem látja senkisé, hogy kint a réten,
sok hunyó színt az én lelke ragyog.

Az este immár némaságba kékül,
s a könyv, a szó, amit teremtem én,
kiszáradt ágon hallgat visszhang nélkül.

A jónak van csak illata, mit tettem,
s amerre járok, folyton elkisé,
s ha senkisé, meglátja majd az Isten.

(Surány, 1950)

NEMISÉG, SZERELEM, KERESZTÉNY NEVELÉS

Nemiség-ellenes, lenézi, megveti az emberi testet, elutasít minden élvezetet, kizárólagosan és egyoldalúan csak az élet továbbadásának gondolata létezik számára, alárendelt lénynek tekinti a nőt, stb. — mindezeket fel szokták róni az elmúlt idők keresztény szexuális és házassági erkölcsének. És nem alaptalanul. De meglehetősen értelmetlen volna, és nem lenne hű a történelemhez sem, ha ezeket a kifogásokat, ellenvetéseket mind a Szentírás alapján felfogás rovására íránk. Aki egy kicsit is ismeri a történelmet, tudja, hogy mennyi idegen elem szívárgott be az évszázadok során a testről és a családról vallott keresztény felfogásba. Gnosztikus hatás eredménye, hogy értéktelennek tartották azt, ami összefügg a testtel. A római jogi szemlélet egyoldalúan a nemzés gondolatát, az élet továbbadását hangsúlyozta. Sztoikus hatás a nemiséggel összefüggő élvezet, gyönyör leértékelése. Az ószövetségi kultikus tisztasági előírások, elképzelések nyomán, hogy a nemi kapcsolat „tisztátalanná” tesz. Mindez messze van a kereszténységtől. A nemiség értelmezésében el kell kerülnünk ezeket a befolyásokat. De vigyázzunk: ne hogy úgy járjunk, mint az, aki Belzebubbal üzi ki az ördögöt! Mert kísért a gondolat, hogy ezeknek a helyébe valamilyen speciális, újdívatú emberfelfogást tegyünk!

Az ember kérdéseinek boncolgatásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a pszichológiát. Mindaddig, amíg a pszichológus nem követel abszolút érvényt kijelentésének, mindaddig, amíg nyitott, hogy esetleg kiegészítésekre is szükség lehet, elfogadhatjuk — sőt el is kell fogadnunk — megállapításait az ember erkölcsi magatartására. A teológusok heves bírálatába ütközik azonban a pszichológia, amint azzal az igénnyel jelentkezik, hogy etikai modellt szerkeszt. Ez már „határsértés”. Az így megfogalmazott nemi erkölcs jogosan kapja meg a vádat, hogy „pars pro toto” ideológia csupán. Az ilyen nemi erkölcs nem egész emberként kezelné az embert.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemiség nem „része” az embernek. A nemiség jelleget ad az egész embernek. A nemi magatartást ezért csak az egész ember erkölcsi-személyi kategóriáin keresztül nézhetjük és értékelhetjük. El kell fogadnunk, igent kell mondanunk nemiségünkre. Sajátos, specifikus formájában hozzátartozik a nemiség a nőhöz és a férfhoz, azt nem lehet nem elfogadni, — és számításba kell vennünk minden emberi kapcsolatban.

A keresztény ember nem fogadhatja el az ilyen jelszót: „Válasszuk szét a szexualitást és a szeretetet!” Nem fogadhatja el azt sem, hogy csak a fajfenntartás szolgálatában áll a nemi ösztön, de azt sem,

hogy kizárólag élvezetszerzés a célja. Bertrand Russel tételét sem tudja egyszerűen helyeselni, amely így szól: „A szexuális élet területén se állítsunk föl több korlátot, mint a táplálkozásban!” Ez a szemléletmód a nemiség korlátolt, elszigetelt értékeléséhez vezet. Ennek a következménye az lesz, hogy a nemiséget egyszerűen „fogyasztási cikknek” tekintik.

Az ember nemisége — az állatok nemiségétől lényegesen különbözően — nem kizárólag ösztönös. Tehát alakítani lehet, akár a többi emberi vágyat, kívánságot. A vágy egyszerű kielégítésével nem teljesítjük még ezt a feladatot. Ha célszerűen kijeli az ember nemi erőit, még mindig bőséges felesleg marad. Ez arra utal, hogy az egész emberi tevékenység és alkotás területén kamatoztatni lehet ezeket az energiákat.

Amikor a vitális erők először lobbannak fel a fiatal emberben, különösen is szükség van segísre. Nem szabad ködösíteni, titokzatos színben beállítani a nemiséget. Tárnyilagosan közölni kell a gyermekkel mindazt, amit tudni kell. Természetes módon kell bevezetni az élet kérdéseibe. Amikor az ember nemiségének értelmét és jelentőségét igyekszünk feltárni, nem térhetünk ki az emberi élet céljának kérdése elől sem. Világnézeti kérdésektől függetlenül nevelés nincs. A szexuális nevelés sem független tőle. Nem tekinthetjük pusztán biológiai adottságnak a nemiséget.

Amikor a gyermek, a fiatal ember átéli saját nemiségét, amikor megtapasztalja a vele járó gyönyört és kielégülést, föl kell hívni a figyelmét a nemi élet mélyebb értelmére. Nem büntudatot kell keltenünk benne! Idejében meg kell tanulnia, hogy helytelen a nemi erők személytelen, funkcionális értékelése. A nemi gyönyör követelése önmagában helytelen. Élvezeti cikk lenne így a nemiségből, a nemi kapcsolat célja csak a kielégülés és a gyönyör lenne. Az emberi élet elsőkélyesedik, értelmetlenné válik így, a nemiség pedig brutálisá válhat. Tekintetbe kell venni a másik embert is, személyessé kell formálni a nemiséget. A nemiségben nem a vitális természetes szükségletek-vágyak kizárólagos kieléle, hanem az emberek közötti igaz szeretetkapcsolat kialakítása az emberi: ez „humanizálja” a nemiséget.

A nemiség a másik emberrel, a te-vel való találkozás felé mutat. Úgy is mondhatnánk: a nemiség transzcendens. Ezért a nemiség nem egyszerűen vágy-kielégítés. Meg kell találni számára a helyet az emberi kapcsolatokban. Így a nemiség az embertárs, a közösség és az emberek jövője iránti felelősséget is jelenti. Az ember csak akkor válik igazán önmagává, csak akkor

lesz igazán éretté, ha sikerül kiszabadulnia elszigeteltségéből, önmaga körül forgó törekvéseiből. A szexuális nevelésnek ezért feltétlenül szoros kapcsolatban kell lennie a személyes szeretetre, az egymás iránti és a közösség iránti felelősségre való neveléssel. A cél: hogy képes legyen az ember személyes szeretetre és szerelemre; hogy képes legyen felelősségre nemcsak önmaga, hanem a társ és a várt új élet iránt is.

Ha a keresztény ember az Isten- és emberszeretet parancsa szerint alakítja az életét, és ha feltárul előtte a kinyilatkoztatás nyomán az önmagát odaajándékozó szeretetnek mélyebb értelme, nem elégedhet meg már csak azzal, hogy egyszerűen tekintetbe vegye társának érzelmevilágát ilyen szinten: „Sose bántsát meg a másik ember érzelmevilágát — és sose nemzél nemkívánt gyermeket!” Az igazi személyes szeretet ennél sokkal több. Nemcsak, hogy nem akar kárt a társnak, hanem saját boldogságát is a társ boldogságától teszi függővé. Mindkettőjük boldogságát, boldogítását akarja egyszerre.

Beszélni kell, megfelelő kritikával, a „szerelem” szó sokféle jelentéséről. Igazságra, hitelességre, őszinteségre kell törekednünk a nevelésben. Ne legyenek a gyermeknek hamis elképzelései, megkérdőjelezhető reményei a nemiség terén se. Látni kell, hogy a nemiség megnyilvánulási formáinak „jel-szerepe” is van. Még ha változik is az idők során az egyes jelek funkciója a szokásoknak, az ember és a társadalom felfogásának megfelelően, a nemi egyesülés, a teljes nemi kapcsolat két ember egységének és közösségének legmélyebb kifejezési formája marad. Ha jel a nemi egyesülés, ha olyan jel, amely természete szerint ismétlődést kíván, az egymásnak való teljes átadásnak csak ott lesz igazán értelme, ahol mindkét ember teljesen kész az egymás iránti felelősségre, nem ideig-óráig, hanem határtalanul, végérvényesen. Teljes értelmet csak ott nyer a nemi kapcsolat, ahol megvan az összhang, amit „házassági bejegyzésnek” mondunk. És ez nem annyit jelent, hogy a házasság egyszerűen a házasság hivatalos megkötésével kezdődik!

Az embernek közösségi, társadalmi felelőssége van. A család és a házasság a társadalom életében meghatározó jelentőségű tényező. A társadalom ezért — ősidők óta — beleszólási jogot igényel a házasság létrejöttébe. Nem magánügy a házasságkötési szándék, ezért a lehetőségeknek megfelelően meg kell történnie a nyilvánosság előtt is, kellő formák között. A kereszténység ezt az egész életre szóló felelősségvállalást az Újszövetség radikális szeretetparancsa alapján, ennek a szeretetközösségnek szentségi

volta szerint olyan aktusnak tekinti, amelynek az Egyház számára is jelentősége van. Ezért lehetőség szerint az Egyház előtt is ki kell nyilvánítani ezt a vállalást.

Tagadhatatlan, hogy fáradtságos, hosszadalmas, az egész életre szóló feladat eljutni a teljes emberi érettségre. Sok fiatal ezért gyakran kerülő utakat választ. Részcélokat tűznek ki, így akarják feladatukat teljesíteni. Meghatározott fejlődési és érési fokozatok vannak itt is, de vannak válságok és visszaesések is. Nem lehet pusztán esetek felsorolásával lerögzíteni, hogy mikor mi a helyes és jó, és mi az, ami értelmetlen, rossz és hamis (és tudva és hozzájárulva bűnös is). Sosem szabad tragikusnak tekintenünk a hirtelen feltörő vágyakat és a küzdelmet, sosem szabad fejlődési jelenségeket eleve erkölcsi rendellenességnek tartanunk. Mégis, nem mulaszthatjuk el a figyelmeztetést: vigyázzon, nehogy önmagába zárkózzék, vagy nehogy könnyelmű, felelőtlen cselekedet hajtson végre. Végzetes lehet, ha semmibe vesszük a részletcélok és a végső cél, a valóság és a megvalósítandó feladat közötti feszültséget. Nem adhatjuk vissza a szót a „bűnös tényeket” felsoroló erkölcsstannak!

Gyakran előfordul — bármennyire is helyteleníjtjük —, hogy két fiatal rendszeres nemi életet él, de házasságot még nem kötöttek. Mindenképpen figyelmeztetni kell őket, tudat alatt milyen elvárások és kötések támadnak bennük. Viselkedésük eltelésében van cselekedetük tulajdonképpeni tartalmával. Nem lehet helyeselni azt a sokszor elhangzó véleményt, hogy „ki kell próbálni”, mielőtt véglegesítenénk. Az, ami a házasságnak lényege, nem „próbálható ki”: a teljes, feltétlen elfogadás és önatadás. Személyes kapcsolatok, szeretet nem lehet „kísérlet” tárgya. Sokkal fontosabb a nemi kapcsolat technikájánál a pszichológiai és személyes kapcsolat. A házasság sikere, fennmaradása lényegében ettől függ.

Már említettük, hogy a társadalomnak, a közösségnek joga van, hogy hivatalosan tudomást szerezzen a házasságkötési szándékról. Joga van, hogy szentesítse ezt a

vállalást. Ahol azonban külső körülmények miatt a házasság hivatalos megkötését egy időre még el kell halasztani, s közben mindkét félben megvan az igazi házassági szándék és hozzá még fontos ok is a minél előbbi házasságkötésre, meggondolandó, nem lehetne-e — minden következményével együtt — előbbre hozni a házasság kezdetét?

Az a tétel, hogy „a házasság előtt erotikus-szexuális kapcsolatról szó sem lehet, a házasság megkötése után azonban mindent szabad”, ebben a formában nem fogadható el. A házassághoz vezető úton igenis lehetnek jogos formái a szeretet kinyilvánításának. Két ember lelki kapcsolatának fokozatai nagyon különböznek lehetnek. S az igazságosság megkívánja, hogy ennek erotikus jellegű kifejezése csak annyiban történhet, amennyiben mindketten készek rá bensőleg. Ahol két ember komolyan, őszintén készül a házasságra, feltárul előttük az út a nemiség kinyilvánításának különféle formái előtt, amelyeknek semmiképpen sem az önző nemi kielégülés a céljuk, hanem a szeretetnek a kifejezése. Ha azonban az egyik ember a másik nemi kielégülésének tárgya lesz csupán, a személyes méltóság sérül meg.

A nemi kapcsolat teljes értelmet a házasságban nyer. A szexuális nevelésben mindig szem előtt kell tartani ezt a célt. Csak a házasságban beszélhetünk teljes fokú kölcsönös felelősségről és szeretetről. Aki magának jogot formál arra, hogy a házasság előtt nemi kapcsolatban éljen, — amit az erkölcssteológia nem tud egyszerűen jóváhagyni —, legalább arra vigyázzon minden körülmények között, nehogy felelőtlenül új életet életbe szólítani, ha annak testi-lelki neveléséhez nincsenek meg a szükséges előkészületek, feltételek. Ehhez pedig mind az apa, mind az anya lényegesen hozzátartozik: döntő alakító szerepük van a fejlődés első éveiben.

K. R.

A szerelem az élet egyik legnagyobb képtelensége, megfoghatatlansága, mert benne a képzelet és a valóság, az álom és az ébrenlét állandó ellentmondásban van és minden szerelmi öröm, szépség mögött ott komorlik a fenyegető tragédia, az önpusztító Rómeo—Júlia szenvedélye.

Peter Brook,
korunk nagy drámarendezője

AZ EGYHÁZ ANYAI GONDJA

A rendezett és harmonikus család a keresztény élet tűzhelye. Sokan vannak azonban a híveink között olyanok, akiknek első házassága annyira tarthatatlanná vált, hogy maguk és gyermekeik érdekében el kellett válniuk és mint fiatal szülők, hamarosan újra házasságot kötöttek. Köztudott, hogy a keresztény házasság felbonthatatlanságának következményeként az Egyház az új házasságot nyilvános bűnállapotnak tekinti, ezért a felek nem kapnak feloldozást, nem járulhatnak a szentségekhez és — bár ez ma már nem általános gyakorlat — egyházi temetésben sem részesedhetnek. Gyakorlatból azt is tudjuk, hogy így mennyire vesztik el bizalmukat Istenben, elhanyagolják hitüket és gyermekeik vallásos nevelését. Állandó elkeseredésük forrása a számukra megoldatlan helyzet és Egyház szigorú megtorlása közötti feszültség.

Ismeretes az is, hogy az evangélikus és a keleti egyházak másként értelmezik a házasság felbonthatatlanságát megalapozó bibliai szövegeket, főleg Márk (10,2—12) és Máté (19,3—9; 5,32) párhuzamos részeit és Lukács idevágó versét (16,18). Mivel pedig önkényes és indokolatlan megoldás lenne, ha a Szentlélek megvilágosító erejét bármelyik egyháztól is egyszerűen elvitatnánk, ezért ebben az égetően sürgető lelkiismereti kérdésben, főleg a zsinat óta komoly kutatások és megoldási javaslatok láttak napvilágot.

A. van Ganswinkel¹ steyli atya, a kérdés erkölcsstani szakértője abból a tényből indul ki, hogy nem lehet egy életkérdést egyetlen tételben mereven elintézni. A házasság felbonthatatlanságának tanítását fenntartva már a tridenti zsinat atyái is — a görög egyház gyakorlatát figyelembe véve — enyhébb formában fogalmazták meg az elítélést (Denzinger—Schönmetzer 1807. és vö. P. Huizing munkája)². A merev szemléletet a házasság kérdésében a jogi felfogás előtérbe kerülése okozza. Ezen az elvi alapon felbonthatatlan házasság úgy is, mint jogi és egyházi-társadalmi intézmény, nem lehet öncélú és elvonatkoztatott érték. Nem, mivel arra van rendelve, hogy törvényesen védje az egyént a rossztól és jót tegyen azzal, aki gyengébb vagy elesett. Ha a jogot vagy a törvényt pusztán önmagáért tiszteljük, akkor annak túl szűk értelmezése éppúgy rosszat eredményezhet, mint semmibevétel. Ezért van Ganswinkel a jogi és az erkölcsi hatáskör szétválasztását javasolja. Az egyházi házasságjog nyilvánosan és általánosan a házaspár javát, főleg a nő

és a gyermek védelmét kívánja szolgálni, amikor a házasság felbonthatatlanságát általánosan előírja. De egyes személyek benső döntését, egyéni helyzetét és lelkiismeretét már nem jogi úton, hanem erkölcsileg kell megítélni. Így kivételes esetekben megtörténhet, hogy az egyén javát éppen a válás, vagy a második házasság megengedése szolgálhatná. A szerző több oldalról igazolja, hogy az ilyen állapotban élő, egyébként jóra törekvő keresztényeket nem lehet egyszerűen nyilvános bűnösöknek tekinteni és régi korok szokása szerint kiközösíteni, a szentségektől távol tartani.

A *Szentírásban* jól látható, hogy a mözesi társadalomban sem volt problémamentes a házassági kérdés. Szent Máté leírja, hogy amikor Jézus a nagy tömegben a beteget gyógyította, „akkor oda léptek a farizeusok, hogy próbára tegyék: Szabad-e férfinak bármilyen okból elbocsátania feleségét? Ekkor Jézus megkérdézi: Nem olvastátok (ui. a Bibliában) ... amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza? — De azok tovább erősködtek: Miért parancsolta hát Mózes a válólévell történő elbocsátást? — Ő kijelentette: Mózes keményszívűségtek miatt engedte meg” (vö. Mt 19,3—9). Jézus magyarázata az, hogy a Teremtő szándékát, — azaz az isteni törvényt fenntartva, — Mózes, mint vallási vezető az emberi gyarlóság miatt engedményt tehetett. — A tanítványok számára még ezen magyarázat után sem volt egészen világos a kérdés, mert — amint Márk írja — „Otthon tanítványai ismét érdeklődtek a dolog felől” (10,10).

J. Ratzinger¹ szerint Jézus ezen kijelentése nem értelmezhető közvetlenül, — minden további nélkül — kifejezett törvény gyanánt. Jézus iránymutatást ad, a törvény szellemét helyezi előtérbe, amint például az adógaras esetében is teszi. Így magyarázza a kérdést P. Hoffmann¹ is. A házassági törvény nehéz kérdés volt Jézus korában is. Ebben az időben fejlődött ki lassan az ószövetségi többnejűségből a magasabb társadalmi-vallási értékű házasság, ami végül is a keresztény egynejjűségben érte el az emberi személyhez méltó jellegét. Ezért nem lehet a bibliai házasságtörvényt sem, — mint bármi más igazságot — elkülönítve és kiragadva tekinteni, hanem bele kell helyezni Jézus törvényt-beteljesítő új és teljes erkölcs-szemléletébe.

B. van Ierse² Jézus általános messiási magatartása irányítja figyelmünket, aki minden helyzetben segíti a rászorultakat,

pártfogolja az elesetteket, mert nem az egészségeseeknek van szükségük az orvosra. A jézusi magatartás alapelve a Hegybeszéd főszabálya: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is azt tegyétek velük” (Mt 7,12). Ezért orosozza a farizeusi gondolkodásmódot: „Ti igazoknak mondjátok magatokat az emberek előtt, de Isten ismeri szíveteket” (Lk 16,15), — mert magukat igaznak tartják, a másíknak pedig nem bocsátanak meg. Ez az a „keményszívűség”, amely a válólevelet is szükségessé tette. A többnejűségben élő zsidók ugyanis könnyen kitaszították az asszonyt, ha megunták, főleg, ha meddő volt. A házasságtörő asszonyt megkövezték, nem bocsátottak meg az elesettnek, viszont az asszonynak nem volt hivatalos módja, hogy egy kegyetlenkedő vagy házasságtörő férfitől megszabaduljon; ha mégis elhagyta, jogtalan és kivetett helyzetében védtelenül egyedül maradt. Jézus a nő eszközszerű bánásmódja ellen, a jogfosztó nőért emeli fel szavát. Ezért nem engedi, hogy súlyos ok nélkül, akár még válólevéllel is, megfosszák a nőt egyetlen társadalmi biztonságától, a házassági életkerettől. Így jól kitűnik a Szentírásból is, hogy a házasság nem önértékű, hanem arra rendelt, hogy védje az elesettet, a magáramaradottat. Jézus még rendkívüli módon is igazolta ezt, amikor a válólevél nélkül eltaszított házasságtörő asszony életét megmentette.

Ez a *krisztusi lelkület indítja korunk ielkipásztorait és egyházjogászait is, hogy a gyakorlatban az elvált újránházasodottak lelkipozását megoldják*. Számos újra tisztázandó kérdést tesznek fel, amelyben a keresztény házastárs személyi-lelki javát állítják előtérbe. Ilyeneket:

Érvényes lehet-e a szentségi házasság két olyan ember között, akik már gyűlölik egymást?

Szentségi házasságnak nevezhető-e az olyan megkeresztelt házassága, ahol akár csak az egyik fél nem hisz, nem is ismeri hitünk igazságait és nem tartja kötelezőnek az esküvel vállalt hűséget? Keleten a házasságtörés egyben szentségtörés is, amely a fennálló házasság szentségi jellegét holtta, így egyben kérdésessé teszi.

Vajon a házasságot az elhálás, mint materiális tényező teszi-e teljessé, nem inkább a házastársak kölcsönös személyes kibontakozása és boldogsága? — *Örsy László*,⁴ a magyar származású amerikai egyházjogász a 2. Vatikáni zsinat szellemében az üdvösségre rendelt emberi személy javát állítja a házassági jogrend középpontjába.

J. Healy⁵, milltowni teológus az elavult író polgárjogot azért bírálja, mert nem engedélyezi a házasságok polgári felbontását, így például a 12 éves „nő” és a 14 éves „férfi” (jelenleg 16 éves a korhatár) „döntése” egy életre szól. Ebből eredően megkérdőjelezhető a túl fiatalon kötött házasságok erkölcsi értéke is. Komolyan meg kell azt is vizsgálni, hogy a mai fiataloknak milyen előkészítésre van szükségük és mikor lehet döntésük „igen”-jét egy életre felelőnek tekinteni. — *R. E. Tracy*, Louisiana püspöke, egyházmegyéje számára kidolgozta, hogy még az egyházi jogi módosítást megelőzően az „isteni irgalmasság” jegyében szentségekre engedjen olyan bűnbánó híveket, akik nem élnek érvényes házasságban. Ezt a gyónató Istentől kapott oldó-kötő hatalma tenné lehetővé és ezen felelősségével döntené el az együttélők lelkiismereti helyzetét, mert „mint pásztor vagyok köztetek és minden lelki szükségben úgy akarok segíteni, amint Krisztus tette” — írja a püspök pásztorlevelében.⁶ — *Séamus Ryan*⁷ a thurlesi St. Patrick kollégium tanára 1973 májusában alaposan kidolgozott tanulmányt közölt, amelyben több ókeresztény egyházatya tanuságát ismertette, akik a másodszor házastagnak, — a bűnük megvallása és megfelelő vezeklés után — elfogadták második házasságukat. Nagy szent Vazul és szent Ágoston „tűrhetőnek” tekintette az ilyen viszony állandósítását, ha ezzel nagyobb kísértést előztek meg és a felek becsületesen együtt éltek, így eddigi életük rendezette vált. A Privilegium Paulinum nemcsak szent Pál életében volt lehetséges, hogy ugyanis a keresztény hitre tért házastárs, — ha pogány élettársa tűrhetlenné tette életét, — elválható és keresztény féllal egyházi házasságot köthetett. II. Gergely pápa is ezt a megoldást engedélyezte szent Bonifácnak a germánok megtérítésénél felmerülő hasonló esetekben és az egyházjogászok a hívők-nemhívők közötti házasságok indokolt eseteiben ma is alkalmazhatónak tartják.

Az első egyházfő jogfolytonosságának címén *XII. Pius* viszont a Privilegium Petrinumot — szent Péter jogi kiváltságát is — újra megerősítette. Mivel a pápa Isten nevében köt és old egyházi és lelkiismereti ügyekben és ezt a jogát megoszthatja az illetékes lelkipásztorokkal, — így nem kerül ellentmondásba Jézus szavával: amit Isten egybekötött, ember el ne válassza (a Római Rotához írt levele 1943-ban).

A mai *lélektani és orvosi értékelésben* előtérbe kerülnek a szexuális élet gátló tényezői, a megfelelő orvosi kezelés után is fennálló homo-, illetőleg biszexualitás, a pszichés és egyéb potentiazavarok, a frigi-

dítás, — mindezeket ez eddigi okok mellett komolyan számításba veszik. A római Rota a *Gaudium et spes*-konstitúció szellemében 1970-ben hozott döntésében ezt írja: „... ahol a házastársak szeretete hiányzik, a beleegyezés nem tekinthető bensőnek, így kizárja vagy korlátozza a házasság érvényességének a fennállását.” — Éppen ebből a megfontolásból kiindulva *H. Heimerl*⁸ benső ellentmondást talál abban a joggyakorlatban, amely a testvérkénti együttélést teszi a szentségekhez-járulás feltételének. A nemi aktus a keresztény házasságban az élet- és a szeretetközösség teljességét jelenti. Az érvénytelen házasságban viszont fenntarthatónak tartják a szeretetközösséget, a nemi aktust pedig súlyos bűnnek minősítik? Ezzel a házasság „lényegét” ismét csak materiálisan, azaz ebben a testi vonatkozásban értelmezik. Ugyanakkor az így „rendezett megoldás” állandó súlyos kísértésnek tekinthető, ennek következtében a megoldás elrendelése is bűnös, hiszen a bűnrevezető közeli alkalom tudatos kerülése lelkiismereti kötelesség. Ebben a kérdésben az a reális megkülönböztetés lehet értelmes és elfogadható, amely a ténylegesen fennálló, az emberi méltóságnak megfelelő, személyes és szabadon döntött házastársi kapcsolatot előnybe helyezi a csak legális, de súlyos okok miatt már „holt” házassággal szemben. A gyakorlat is azt mutatja, hogy csak egészen ritkán sikerül egy szerencsétlen vagy elrontott házasságot újra boldoggá vagy legalábbis emberhez méltó együttéléssé tenni.

A legkülönbözőbb egyházi fórumokon megegyeznek abban, hogy a *szentségek használata* keresztény szempontból *létfonosságú* és ezért a kegyelmi életet kívánók számára *lelkiismeretük szerint engedményeket kell tenni*. Ha mélyebben vizsgálódunk, akkor látjuk, hogy minden közösségi rendelkezés benső elfogadása végül is lelkiismereti ügy, — így ravasz fondorlattal bármilyen külső fórum megteveszhető. Minden keresztény gyónási megvallásáért, a hűségben, a fogadalomban tett döntése igaz valóságáért végül is lélekben felelős. Így tehát a széthullott családok tagjainak a még fennálló házasságát vagy megszünetését végül is Isten előtt kell tanúsítaniok.

A közismerten szigorú felfogású *H. B. Mayer*⁹ innsbrucki professzor a házasság felbonthatatlanságának elvét fenntartva, indokolt esetekre olyan konkrét feltételeket dolgozott ki, amelyek szerint a lelkipásztorok az újraházasodás esetében méltányosságot gyakorolhatnak, ha majd erre felhatalmazást nyernek: 1) A feleket jól ismerő lelkipásztornak lelkiismeretesen meg kell vizsgálni, miért bomlott fel a házasság. —

2) Bizonyosságot kell szerezni, hogy valóban jövőtehetetlenül bomlott-e fel a család, — tekintettel a gyermekek érdekeire. — 3) Bizonyítani kell, hogy a második házasság az előzőhöz viszonyítva emberileg és vallási szempontból rendezett — lehetőleg a polgári jog szerint is —, a felek egymáshoz hűségesek és keresztény elvek szerint akarnak élni és gyermekeiket nevelni. — 4) A szentségek vételét olyan feltételekhez kell kötni, amely kizárja a hívek megbotránkoztatását. Amíg általános megoldást nem tudunk adni, vigyázzunk, nehogy úgy fogják fel az engedményt, mint ha az Egyház már nem venné komolyan a házasság felbonthatatlanságát. — 5) A lelkipásztoroknak meg kell bizonyosodni arról, hogy a felek valóban vallási indítékból — nem pedig csak emberi tekintetből kívánják a szentségeket és nyugodt lelkiismerettel készek arra, hogy rendszeresen járuljanak a szentségekhez.

*B. Häring*¹⁰ professzor megoldási feltételeiben a tridenti zsinat elvét hangsúlyozza: „Az Isten nem kíván lehetetlent. Parancsai-val arra figyelmeztet, tedd, amit tudsz és imádkozz azért, amit nem tudsz”. Ezen elv alapján azt vallja, hogy az Egyháznak a bűnbánó keresztényeket nemcsak a kiközösítés alól kell feloldani, hanem a szentségek vételéhez is kell engedni. Az előfordulható eseteket rendezhetőségük szerint csoportosítja: 1) Ha a második házasság *egyháziilag rendezhetőnek* tűnik, a feleknek már a szándékuk bejelentésénél megadható a feloldozás. — 2) Az *egyházi jogilag rendezhetetlen* eseteknél, olyan házasságoknál, akik megalapozottan meg vannak győződve első házasságuk érvénytelenségéről, bár ezt nem tudják bizonyítani, — az ilyeneknél a pap ne tagadja meg a feloldozást. — Akik úgy érzik, hogy jelen házasságukat Isten elfogadta, bár az előző érvényessége nem dönthető meg, az ilyeneket is fel lehet oldozni, ha a jóra való készség jelei megvannak bennük, és ha semmi jó, sőt inkább lelki kár származna eddigi meggyőződésük megingatásából. Ilyeneknél tekintetbe kell venni, hogy a társadalmi magatartásuk, felelősségteljes tetteik igazolják-e becsületes lelkiismeretüket. Ha igen, nem szabad a lelkiismereti békéjüket jogi kázusokkal megzavarni és a feloldozást alányilag jobbára teljesíthetetlen feltételekhez kötni (lásd: a testvérkénti és nehézségeit). — 3) Akik *tudatában vannak* annak, hogy *nem lett volna szabad elválniok* és ezért a jelenlegi állapotuk nem érvényes házasság, bár meg van bennük a házassági és az együttélési szándék és becsületesen meg vannak győződve arról, hogy egymás és gyermekeik iránt érzett felelősségük miatt együtt kell maradniok,

ugyanakkor megbánták első házasságuk felbontását, — itt már csak az *isteni irgalmasság szentségi közvetítéséről* lehet szó, — nem pedig az újraházasodás bármiféle elismeréséről. Részükről döntő a jóra való készségük, a bűnbánat kinyilvánítása és az a szándék, hogy a jövőben komolyan keresik az Isten akaratát, — ilyen megkötésekkel nyerhetnek feloldozást. A nyilvános szentáldozásnál óvatosságra van szükség, főleg, ha kis helyen laknak és a házasság felbontása botrányt okozó volt. A kiváló erkölcsstudós kiemeli, hogy a mai jogfelfogásban a *favor iuris*-t, azaz a jog kedvezését a jelenben fennálló, kiegyensúlyozott együttélés javára kell dönten, nem pedig a már kétségbevonható érvényű, valamint reménytelenül felbomlott házasság javára vonatkoztatni.

Szembetűnő, hogy a szakemberek az újraházasodásnál ismételten „második házasságról”, vagy a „házasság újrarendezéséről” beszélnek. Ezzel azt hangsúlyozzák a szakértők, hogy a nehéz helyzetek megoldásait keresik, nem pedig laza erkölcsű többszörös házasságszedelgők ügyeivel kívánnak foglalkozni.

A római *Hittani Kongregáció* 1973-ban kétszer is foglalkozott az elvált újraházasodottak kérdésével. Április 11-én kelt levelében óvatosságra intette a túlzókat és fjájlalta azokat a „véleményeket, amelyeket nemcsak könyvekben és folyóiratokban, hanem a szemináriumokban és a katolikus iskolákban is terjesztenek”. Sőt, egyesek még az egyházi törvények gyakorlatában is kezdetét látják annak, mintha a házasság felbonthatatlanságáról szóló tanítás kikezdéséről lenne szó. A kellő óvatosság mindig szükséges, de ugyanakkor a levél nem zárkózik el bizonyos engedményektől. Így a Kongregáció ugyanez év augusztus 8-án kiadott levelében engedélyezi az egyházi temetést, amelyetől a nyilvános bűnösöket az 1066. kánon eltiltotta. Ez az engedmény ma főleg az újraházasodottakat érinti és azokra érvényes, akik a szentségekből történt kizárás ellenére az Egyházhoz tartozásuk akaratát fenntartották és haláluk előtt a bűnbánat valamiféle jelét adták. Ezt a határozatot már az idők során kialakult gyakorlat — Franciaországban éppúgy, mint nálunk, — már jóval megelőzte.

Bár az egyházi temetés hivatalos engedélyezése még nem jelenti a szentségekhez járulás kérdésének megnyitását, mégis az érvényes egyházfegyelem megtartása mellett arra buzdítja a helyi püspököket, hogy „lelkipásztoraik különös figyelemmel járjanak azok után is, akik törvénytelen

kapcsolatokban élnek, és más helyes eszközök mellett alkalmazzák az Egyháznak a lelkiismeret hatáskörében kipróbált gyakorlatát.” — Az „Orientierung” svájci katolikus folyóirat hírmagyarzója szerint ez az iránymutatás nemcsak a testvérként-élés tanácsát jelenti, hanem hihetőleg azon újraházasodottak kérdését is magába foglalja, akik a „második kapcsolatukat lelkiismeretben”, mint igazi házasságot tekintik.¹¹

Amíg a krisztusi szeretetet közvetítő egyházi tanítók és pásztorok megtalálják az újraházasodottak lelki gondozásának azt a helyes útját, amely a mai ember nehézségeit is megoldja, addig a hívek egyéni elbírálására forduljanak szakteológushoz vagy az isteni irgalmasságot helyesen hangsúlyozó, bölcs gyóntatóhoz. A hívek — a házasság felbonthatatlanság elvéből következőleg — önmaguk saját elhatározásukból nem bonthatják fel keresztényházasságukat, sem pedig nem dönthetik el adott helyzetüket, hanem tárják fel Isten helyettesének lelkiismeretüket, és őszinte bűnbánatban megtisztultan nyugodjanak meg Isten megbocsátó és irgalmas szeretetében.

—z—a—

JEGYZETEK

1. A. van Gansewinkel: Urprüngliche oder grundsätzliche Kunauflosbarkeit der Ehe: *Diakonia*, 1972/2—1. J. Ratzinger: *uo.* — 1. P. Hoffmann: *Jesu Wort von der Ehescheidung und seine Auslegung in der neutestamentlichen Überlieferung*, Concilium, 1970/5. — 2. P. Huizing: *Der kanonische Ehescheidungsrecht seit dem Konzil von Trient*, 1970. — 3. B. van Iersel: *Das normative Menschenbild des Evangeliums: Concilium*, 1972/5. — Örsy László: *The Furrow*, 1973/4. — *Ehen zwischen Katholiken und Nichtkatholiken und das kanonische Recht seit dem zweiten vatikanischen Konzil*, Herder Bücherei, Band 320, 1968. — 5. J. Healy: *Doctrine and Life*, 1973/1—6. R. E. Tracy: *Catholic Mind*, 1972/11. — 7. S. Ryan: *The Furrow*, 1973/5. — 8. H. Heimerl: *Theologische Quartalsschrift*, 1971/1. — 9. H. B. Mayer: *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1969/2. — 10. B. Häring: *Heilssorge an Geschiedenen und unglücklich Verheirateten*, Concilium 1970/5. — 11. Római Hittani Kongregáció levele. *Kurzinformationen*. Herder Korrespondenz, 1973/9.

AZ ÉRVÉNYTELEN HÁZASSÁGBAN ÉLŐK IMÁDSÁGA

Jézusom, Te csak a magukat hamisan igazaknak tartókat mondottad véglegesen elveszetteknek, és a bűnösök felé mindig kitértél karodat. Nem jöttem hívní az igazakat, hanem a bűnösöket — mondottad. Uram, hívj engem, én bűnösnek tartom magam. Abban is, hogy eljutottam az érvénytelen házasságig. Te tudod, Uram, hogy amikor ezt a házasságot megkötöttem, már nem tudtam másképp cselekedni. Meghaladta volna erőmet a magányos és társtalanságnak egy életre való vállalása. Enélkül Neked még kevésbé tetsző útra tévedtem volna. Te mondtad, Uram, hogy nem jó egyedül lenni; kell valaki, akit szolgálhassak, szerethessek: élettárs és gyermekek. Te formáltál olyanná, hogy nem a tőled szívembe írt törvény teljesítése miatt látsz engem bűnösnek, hanem valami másért. Azért, hogy amikor első házasságomat kötöttem, s szabadon választhattam — nem gondoltam Rád. Vagy ha gondoltam is, nem úgy gondoltam Rád, mint legfontosabbra, mint alapra, amelyhez mindennek igazodnia kell. Ha a Te szemeddel választhattam volna, nem jutottam volna ide. De keveset törődtem Veled, hittem abban, hogy van hűség, megbecsülés, szolgálat, szeretet nélküled is; a Te kegyelmedből ezt most már másképpen láthatom.

Tudom, Jézusom, hogy ezzel a házassággal parancsod megszegtem, ebben a parancsszegésben élek és szent Testedet nem vehetem emiatt magamhoz. De akarom, hogy az életem jobban, egészében igazodjon Hozzád, mint akkor, amikor még áldozhattam. A Te Testedet és Véredet vettem magamhoz, de én magam — azt is meg kell vallanom — keveset áldoztam Neked. Uram, a Te áldozatoddal most nem egyesülhetek, de akarok áldozni Ne-

ked. Jobban és többet, mint eddig. Egész életemet. Mindent úgy akarok tenni, ahogy Neked tetszik. Élettársamat olyan nagyon, igazán, szolgálóan, önzetlenül akarom szeretni, ahogy Te mutattad a magad életében a szeretetet, ahogy tanítottál rá minket. A házasságot a Te törvényeid, s nem a világ törvényei szerint akarom élni. A gyermekeket, akiket adsz nekem, elfogadom, őket Neked nevelem, hogy első törvény legyen számukra zsenge koruktól fogva a Te törvényed. Akarom a Te nagy szeretet-törvényedet a maga egészében. Minden síró, bajban levő, minden szegény és meggyötört igazán felebarátom leszek. Anynyira fogom adni, amim van, a nálamnál szegényebbeknek, amennyire csak képes leszek rá. Törvénynek fogom érezni ezt is a világ önzéstörvényével szemben. Fel sem tudom még sorolni, hogy mi mindent akarok Érted tenni.

Áldd meg, Jézusom, ezt a szándékomat. S add meg nekem azt a nagyon nagy ajándékot, hogy életem választott társát is ilyené formáid. Hogy keitőnk közös élete közös áldozat legyen a Te oltárodon. Legyen ez a mi házasságunk volt bűneink és meggondolatlanságaink engesztelése és lelkünk megújulásának kezdete.

S ha így Neked, Érted élünk, Jézusom, — ha nem is mehetünk még be a szabádba, de ott leszünk a kertedben. S reménykedve várjuk, hogy egyszer majd beljebb léphessünk. Nézd, Urunk, semmi sincs bennünk Ellened, csak a gyengeségünk és azt is alázattal bűnnek valljuk. Nem veted el és nem veted meg, hogy annyit adunk Neked, amennyit tudunk. Jézusom, tedd nyugodttá lelkünket, s ezért az ajándékodért az életünket adjuk Neked cserébe áldozatul. — Amen.

V. É.

VÁLSÁG VAGY BETELJESEDÉS?

Sokat szólnak-írunk a család problémáiról. Ilyenkor a korosztályok kérdései kerülnek előtérbe: milyen nehéz a fiatalokat megérteni, az öregek sok gondot okoznak, elhagyottnak érzik magukat, vagy hogyan ápoljunk egy súlyos beteget, amikor még nap nincs mellette senki...? És kifaradnak a kérdésemből azok, akik általában az egész család terhét viselik. Velük nem foglalkozik senki, de még maguk sem jutnak

hozzá, hiszen ők a család oszlopai: a negyvenentúli asszonyok, az ötvenes férfiak. Ők vállalják a felnövekedett gyermekek minden nehézségét, az öreg szülők gyámolítását. *Külsőleg és belsőleg is elmentmondásos kor ez: a fiatalok nem értik, mit akar még az anyu, hisz „már öreg” — az öreg szülők meg úgy szeretnének parancsolgatni nekik, mint a tapasztalatlan gyermeknek. Szólni kell ezért az „átmeneti*

kor" *kríziséről*, vagy inkább nehézségeiről is, amelyeket ma, a „nyitott kérdések korában” sem szeretnek megtárgyalni. A változó kornak, a klimax-nak még említésére is összehorpadnak és visszahúzódnak a jó barátok is. Pedig ez a szó eredeti, retorikai jelentésében a szónoki fokozást, a hangsúlyozás csúcspontját jelentette, tehát mondhatnánk úgy is, hogy életünk fokozatos beteljesülését jelöli, amit azután kétségtelenül a testi erő csökkenése követ. Ma a klimaktérium orvosi értelemben a változás korát, de válságos időszakot is jelenthet. És — hála az egyenjogúságra törekvő szemléletnek — ma már nemcsak a 45—55 év közötti nők klimaxáról, hanem a férfi változó koráról is beszélnek.

Az élet ezen szakasza még a testi-szellemi erőnek és ennek megfelelő elvárásoknak, társadalmi elismeréseknek az ideje. Ekkor érkezik el mindkét nem a szakismeretek teljességére, a kutatási eredmények csúcspontjára. Belülről mégis, sokszor egészen váratlanul nagy gyöngeséget éreznek. Az az érzésük, hogy tovább már nem tudják elviselni a rájuk mért vagy talán önként vállalt terheket. Ilyenkor az ember nemcsak a pillanat nehézségét éli át, de olykor egy-egy óra rosszulletében, először tudatosítja magában, hogy minden életmozgásában függ az Életadótól.

A krízis biológiai alapja. A nők átlagánál nagyobb mérvű nehézséget okoz, hogy a hormonműködés összhangja egyszerre felborul, mivel az szoros kapcsolatban van a vegetatív idegrendszerrel, kedélyükkel, jellemállandóságukkal. *Testileg:* váratlan egyszülű, keringési zavarok, hőhullám, magas vérnyomás, szívtáji fájdalmak, ájulás jelentkeznek. Olykor hirtelen aránytalan hízás, vagy gyors leromlás mutatkozik, amelyet emésztési bántalmak, görcsök, fülzúgás és látási zavarok kísérnek. Mivel ezek a rosszulletek sokszor órák alatt elmúlnak, a férj hajlandó hisztériás rohamnak venni, s az egésznek nem tulajdonít jelentőséget. Pedig a hormonzavar elfedhet más komoly tüneteket, hiszen a nőnél ekkor kulminálhat a rák. Szorongásos depresszió esetén — ha az asszony nem érez maga mellett lelki támaszt, — gyakori az öngyilkosság is.

Mindezzel együtt a *pszichés fékek* is felzavarnak. Az eddig derűs, harmónikus nőnél is nagyfokú önzés, agresszivitás, kiszámíthatatlan tettek mutatkozhatnak. A „búcsú a fiatalságtól” érzését eltúlozza, amikor meglátja hirtelen meghervadó, ráncosodó arcát. Esetleg kétségbeesik, és teljesen elhanyagolja magát, vagy versenyre kel a fiatalokkal, lányával, tanítványaival. Kórosan féltékeny, vagy kritikátlanul szerelmes lesz. Túlérzékenységet fokozza, ha

munkakörében a megszokott kedveskedések elmaradnak, a fiatalt előnybe helyezik; ilyenkor könnyekre fakad, kitörések, üldözetestí neurotikus jegyek lépnek fel. Fél a magánytól, elhanyagoltnak és már teljesen értéktelennek tartja önmagát. — Bár a klimax nem betegség, de a nőnek a soha, hogy ebből is a nehezebbet kapja és korábban, mint a férje. Ez veszelékekkel jár, de később sok előnyt is jelenthet számára.

Komoly nehézséget jelent a családon belül, hogy a nőhöz korban hozzáillő férfi sokkal később öregszik és nem olyan gyorsan játszódik le a változás, mint a nőkié. Hormonműködése évekig zavartalan és ez szervezetét, külsejét fiatalos kondícióban tartja. Az átlaggondolkodású férfi ezért nem érti meg feleségét, és nehéz állapotát véglegesnek tekinti, már csúnyácskának, elhasználtként látja. Így a harmónikus családok is gyakran felbomlanak ebben az időben. A gyermekek eltávoztak, a nő reménytelenül érzi életét, a férfi pedig azt gondolja, hogy csak úgy mentheti át saját fiatalságát, ha új életet kezd. A mai munkahelyi viszonyok pedig kedveznek annak, hogy egy jól menő, pályája csúcspontjában lévő férfi bőven válogathat környezetében a csinos, „megértő”, de belülről üres, könnyű anyagi jólétre igényt tartó nők között. — Természetesen a férfi is eljut a változás korához. Van, aki testileg, szellemileg mindvégig friss marad: Richelieu, Goethe, vagy akár János pápa. Az átlag-férfi lassan öregedő, szellemi és testi ereje 70 évig friss, tevékeny, jó a közérzete, ezért derűs és csendes élvezetekre hajló öregse várja. Kisebb százalék a viharosan öregedő, igazán „klimaxos”-nak mondott férfi. Rendszerint a túlterhelést, sokat szenvedett, fogságban, háborúban meghurcolt emberek tartoznak ide. Szinte hónapok alatt összeroppannak, gyorsan fáradnak, leromlik emlékezetük, itéletük, s emellett agresszívvá, nehezen kezelhetőkké válnak. Rosszul alszanak, ingerülten ébrednek. A család nem tud velük mit kezdeni. Nagyon befolyásolhatók, arra hallgatnak, aki pillanatnyilag nagyobb kényelmet, élvezetet nyújt. Az orvosi kezelés mellett itt legelőbbit segít a nő hangtalan türelme. Ha a nő már túljutott saját krízisében, megértően tud segítségére lenni anélkül, hogy ezt a férfi észrevénne, — mert sokszor a gondoskodási igényeket is ingerli. Változtatnia kell eddigi életmódján, csökkenteni a sikereket és az anyagiak hajszeját, a harsány szórakozásokat váltsa fel a bölcsek derűs nyugalma.

Lelki felkészülés. Azt látjuk tehát, hogy az ember, legyen férfi, vagy nő, családos, Isten szolgálatába szegődött, vagy egyéb hivatásért élő, egyaránt érzi esendőségét.

Bárki is legyen körülötte, hitves vagy jóbarát, aggódó gyermek, vagy hálás tanítványok, — előbb-utóbb vágyaitól, boldogságától, egészségétől és életétől el kell szakadnia és ezeket a benső problémákat végül is egyedül kell megoldania, végigélnie. Mindezekre azonban *korán fel kell készülni*. Valami rosszul felfogott álszeméremből nem tanították erre a híveket. Az asszony a maga helyzetéről még csak tudott valamit, de a férfi saját sorsáról, alkataról igen keveset. Még a mai képzésű lelkipásztorok is alig ismerik ki magukat e téren és ezért kevéssé hozzáértő tanácsot tudnak adni. Az ígihirdetésnél pedig szóba sem jön az ilyen kérdés. Pedig az életkorok krízisei a legszorosabb kapcsolatban vannak a lelkiélettel. Ismerünk ragyogó életeket, tehetséges hivatásokat, akik sok áldozatos esztendő után becsukódnak, hasznavehetetlenné válnak, vagy irreális érzelmekben-ösztönökben az eddigi kereteket teljesen lerombolják, a viharok lezajlása után meg többé nem ismernek önmagukra. Zömében azért történik mindez, mert nem voltak felkészítve, maguk sem tudták, mi játszódik le bennük. Ha ilyen tüneteket észlelünk közeli barátainknál, ne zárjuk ki magunk közül, ne tegyük nevetségessé őket. Ne botránkozzunk iszonyodva esetleges botlásokon. Arra se gondoljunk, hogy elvesztették eddigi értékeiket; ott szunnyad továbbra is bennük a szellem élete, de a testi gátakat nem tudja magától áttörni. Felelősek vagyunk ilyenekért, közelítsünk tapintatos, őszinte jóakarattal, mert minden zárkózottságukban is vágyódnak önzetlen segítség után.

Próbáljuk tudatosítani azt is, hogy minden természetes, vagy természetfeletti *megnyilvánulásunk magán hordja a női vagy férfi jellegét*. A nő minden munkájában, — hacsak nem erőltetett magára férfias jegyeket — benne van saját meggyerő, önmagát és szolgálatait nemesen kínáló és anyai odaadó jellege. A férfi pedig, bármilyen tárgyalkotásba vagy nagy eszméi szolgálatába is veti bele magát, szereti, ha észreveszik személyes közreműködését, felismerik tehetségét és akaraterejét. Az istenszolgálat is harcos, törekvő, alkotnivaló munkát jelent. A papi hivatás sem formál anyallá, hanem a sajátos karaktert tökéletesíti.

Ha le is áll bizonyos biológiai működés az élet delelőjén, *felszabadul a szellemi energia*. Az utódnevelés gondja megszűnt és ez főleg a nőnek nyújt felszabadulást, hogy szellemi vágyait, lelki igényeit kielégítse. Erre mindenképpen időt is kell szakítani, mert személyi kiteljesedése ezt a szakaszt is megkívánja. Helyes öregedésünket azzal készítjük elő, hogy kifejleszt-

jük szellemi életünket, betöltjük érdeklődésünket, végre kedves elfoglaltságainknak is időt szakítunk.

A *házastársak keresztény próbája* ez az időszak. A férfinak nehezebb a helyzete, nem természete az ápolás, gondozás. A beteg, sokszor féltékeny, rendetlen asszony iránt még érez eleinte részvétet, de azután megunja, ellenszenvenné válik számára, és könnyen kiköt egy vonzó fiatalnál. A nőben pedig fokozódik a biológiai egyedülmaradás félelme. Elhagyja magát, vagy feltűnően kezd öltözni. Érzelmesen viselkedik, orvosoknál, lelkipásztoroknál fontoskodik. Van, aki álmisszükébe téved, „csodálatos érzései”, „rendkívüli küldetésstudata” támad. Könnyen beleveti magát túlzó önsanyargatásba, míg végre összeomlik, elkapja egy rémületes vákuum: Nincs Isten, nincs lélek, — kétségbeesik, mígnem ösztönei utolsó kielégítésre, züllésbe sodorhatják.

Ennek az időszaknak jellemző tünete a *feleslegesség érzése is*. Ez, — főleg a nőnél — kisebbségi érzésben vagy túltengő fontoskodásban, kicsinyességben, hirtelen fellépő pedantériában vagy ellenkezőleg, a környezet teljes elhanyagolásában nyilvánulhat meg. Az ilyen tünetekért a házastárs vagy a munkatársak szemrehányást tesznek és ezzel még bizonytalanabbá teszi a nőt. Ehelyett inkább szóltan segítségre van szüksége. A férje vegye rá felelőségét, hogy izlésesen csinósítsa magát, emelje ki néha a háztartás robotjából, csináljon kellemes programot számára. A férfit hasonló összeroppanások idején a nő saját krízise tapasztalatából és nagy átélőképességével könnyebben átmentheti a nehézségeken. Erre az átmeneti időszakra mindkettőjüknek előre felkészülten kell válni az áldozatot. Az *esztlakodalmas keresztény családok boldogságát* az adja, hogy a krízisek közös átvészelése után minden szép és nemes megújul bennük, most már átütő szenvedélyek nélkül. A jubiláns házaspárok benső békéje és derűje attól függ, hogyan becsülték meg egymást a változás nehézségei és kísértései között. A férfi a feleség iránti türelmével, figyelmével, gyöngédségével és okosságával olyan magot hintett el, amely a házasság szép őszi virágait és gyümölcsseit termi meg. — Az *egyedülálló nők* még barátnők között is kevésbé találhatnak támaszt; a másik inkább arra törekszik, hogy túltelgyen rajta, fiatalabbnak, rugalmasabbnak mutakozzék. Ha legyőzik életük értelmetlenségének látszatából eredő, talán először tapasztalt féltékenység és irigység kísértését mások boldogsága után, akkor a sokgyermekes anyáknak gondos segítséget nyújthatnak. Természetfeletti szándékuk és a kisgyerme-

kek ragaszkodó hálája nagy erőforrásul szolgál. Az *Isten szolgálatában élők* pedig magányukban naponta álljanak a kereszttövébe. Szent János apostol és a Fájdalmas Anya lelkületével *tartsanak ki* a nehéz idők sötéttségében, hogy a kín és a hiába- valóság átélése után a *bölcs atya* és a *harmónikus anya* készségével állhassanak majd a hasonlók segítségére. A nőiségükben megnesmesült és megtisztult matrónák legyenek a rászorultak és az Egyház szolgálatára — erősítői, támogatói lelkipásztoraiknak.

A *keresztény embernek* az egész krízis-áramlatban önmagára vagy családtagjára vonatkozólag tudomásul kell vennie azt a tényt, hogy amit természetes életében elveszíthet, annak árán az örök életben mindent megnyerhet. Szó szerint kell vennie Krisztus szavát — „Aki szereti életét, elveszíti azt, aki viszont megveti életét e világon, megmenti az örök életre” (Jn 12,25). — másként nem oldható fel teljességgel a lelki meghasonlottság. És ha a természetnek a küzdelme ki is oltja pillanatnyilag az értelem természetes fényét — lumen naturalis —, addig könyörgünk, amíg hitünkben meg nem világosulunk (lumen fidei): „Uram add, hogy lássak!” És akkor jól megértem, hogy magamtól semmi vagyok és ezt most „zsigereimben” is átélem. Semmi vagyok, de Isten ebből a semmiből tud mindent újjáalkotni! Ezért a testi meg-

semmisülés érzésének, földi ragyogásunk leáldozásának elfogadását, és az Isten akaratába történő megnyugvást joggal nevezhetjük „biológiai alázatnak”.

Gyakran *újítsuk fel* házassági ígértünket, hivatásválasztásunk emléket, papi szentelésünk vagy más egyházzolgálati beiktatásunk ünnepi perceit, az ifjúkori *ön-átadásunk nagyilekü élményét*. Sokan — talán jelen viselkedésüket akarván mentgetni, — cinikusan megjegyzik: „akkor még nem tudták, mit vállaltak”. Fordítva taian még igazabb: a válság, a nehézségek, az erőtlenség idején testileg-lelkileg beszűkülünk, szemünk — miként a földi látásra is — elhomályosul és éppen ezért nem látjuk tisztán a lelki értékeket. Döntésünk megújításának legalkalmasabb pillanata a szentmise, ahol Krisztus megújítja keresztáldozatát, Ő nem bánja meg önküresítő halálának történeti tényét, hanem minden nap újra bemutatja megváltásunkért. Így egyesül és teljesebbé ki mindenfajta áldozatunk a szentmise mindennapi erőadó élményébe. És akkor jól látjuk, hogy az egykor hősi áldozattal vállalt „Igenünk” az idők során még teljesebben elérte a szabadság és önkéntesség nagykorú jellegét. „Boldog az az ember, aki kiállja a megpróbáltatást, mert hűnek bizonyul, elnyeri az élet koronáját, amit Isten azoknak ígért, akik szeretik Őt.” (Jk 1,12)

M. S.

ÖREGEK A CSALÁDBAN

Az öregségre tudatosan kell készülni, és ezt a készüléket sohasem lehet elég korán kezdeni. „Örvendj a fiatalságnak, ... üzd ki szívedből a szomorúságot. Gondolj Teremtődre fiatalságod napjaiban, mielőtt a rossz napok megérkeznének és azok az évek, amikor el fogod mondani: nem talállok semmiben örömet. Elsötétedik a nap, a hold és a csillagok fénye, elhallgat a nadarak éneke, félelmetes lesz a meredek úton való haladás, mert az ember az örökévalóság hajléka felé tart.”¹

A szentíró a természetfeletti készüléket hangsúlyozza, míg Albert Schweitzer az igazi humánusra törekvést tartja fontosnak: „Az életben azért kell küzdenünk, hogy mindvégig olyan mélyen gondolkodók és fogékonyak maradjunk, mint fiatal- ságunkban...”²

Sík Sándor könyörgésében a teljességre törekszük:

Ments meg, Uram, a szürkéségtől!...
Ne engedj, Uram, koravénnek!...
Tartsd rajtam szent, nyugtalan ujjad,
Ne törd, Uram, hogy bezárljak!...
Más örömen, ha nem tudnék örülni,
Ha elapadna könnyem a más bűnén, ...
Az a nap, Uram, hadd legyen a végső!

Tehát felebaráti szeretetből, önzetlenség- ből, türelemből, megértésből, jókedélyből, humorból sohasem gyűjthetünk eleget, hogy széthasító ék helyett, összekötő, adni tudó öregek legyünk. A józan fiatalok így megláthatják bennünk saját öregségük elő- revetített tükörképét. Ha pedig ez a kép nagyon eltorzult, gondolják át, nem az ő hibájukból lett-e ilyen? A szentírónak hoz- zájuk is van intő szava: „Fiam, segítsd opádat öregségében, és ne szomorítsd meg életét. Ha elméje meggyengül, légy elnéző, ne vesd meg őt erőd teljében”³ A

zsinat is ebben az értelemben mondja: „Ma különösen fontos, hogy minden embert felebarátunknak tekintsünk, és tettekre készen szolgáljunk nekik, főleg, ha öreg és teljesen elhagyott emberekről van szó.” „Az öregeket ne csak a legszükségesebbel lássuk el, hanem részesítsük őket a technika vívmányaiban.”⁴

Az idős ember beállítottságára nézve döntő tényező a *halál közelségének realitása*. Minden ember tudja, hogy meg fog halni, de eddig a halál elvont metafizikai fogalom volt számára, most biológiai jelenlét. Tudják, hogy már nem tekinthetnek hosszú távra előre, ezért a múltban élnek, a múlt válik jelenné. Bár mindenki külön egyéniség, mégis két *alaptípus* kristályosodik ki: az *energikus* és az *apatikus*, és mindkét csoporton belül az adakozó és önzetlen, az önző és fősvénységre hajló egyén.

Az *energikus típus* hallatlan erőfeszítéssel akarja bebizonyítani, hogy még nem tehetetlen. Az *önzetlen* úgy éli ezt meg, hogy ha adhat, akkor boldog. Ha valamit kap, továbbbadja. A narancsot természetesen az unokáinak, mert azoknak van leginkább szükségük vitaminra. Még a szép szegfűt is öthónapos unokájának küldi, mert „az a rózsaszín csak a drága kisbabához illik”. Természetesen nem szabad őket ebben a törekvésükben visszaszorítanunk, mert az adás öröme életelixír. Az *önző típus* gyűjteni kezd mindenféle haszontalanságot, ezzel sok kellemetlenséget okoz a szűk lakásban. Birálja a fiatalokat, azt, ami új, ami megváltozott. Számára senki sem rokonszenves, mindenütt csak hibát, rosszakaratot lát, mert saját megmerevedett sémájához hasonlítja környezetét. Éppen ezért önérzetét a legkisebb meggondolatlan megjegyzés is mélyen megsebzí. Nincs munkaterülete, tehát összeroppan, vagy visszafojtott energiája keserűséggé alakul. Ennek a beállítottságnak lendítő erőt csak a segítőkész magatartás adhat, amely apró feladatokba fogja be a még mindig tettekre kész energiát. Ez az erő elsősorban rendező jellegű: az öregek bevásárolni, takarítani, díszíteni szeretnek. Ha a család tevékenységüket elfogadja, sőt dicséri — még akkor is, ha több időbe kerül, mintha maguk csinálnák meg, — nem használó oktató hangot, nem száll szembe velük, biztosítja a feladatok nyugodt, tempós kivételét, akkor nem gyülemlik fel az öregekben a keserűség. Fontosnak érzik magukat, életük értelmet kap.

Az *apatikus típus* még jobban rászorul az élénkítésre, apró örömekre, hogy kilépessen önmagából, mivel ez a típus egyre inkább összeszűkül. Úgy érzi, hogy életelveit, életmódját a 9—10 éves gyerekek ér-

tik meg. A gyerekek pedig éppen ebben a korban nagylelkűek és jószívűek. Általában szívesen vezetgetik az öregeket — persze csak rövid ideig — mert büszkék arra, hogy ők az erősebbek. Ha a szülők ügyes magyarázattal irányítják a gyerekeket, akkor bennük lelnek az öregek a legjobb segítőkire, viszont a gyermeki lélekben is ki-fejlődik az önfeláldozás. Egy 9 éves kislány tudott a legjobban bánni a 96 éves dédmamával. Mesélt neki, segített öltözködésében, az pedig az ő szavának engedett a legszívesebben. Éppen az apatikus öregek fogadják el szívesen a segítséget, mert tudatában vannak csökkent erejükhöz. Ennek egyik fő oka rendszerint az érlelmeszesedés, szívgyengeség; emiatt veszít el munkakedvüket. De ha fiatalkorukban jókedvűek voltak, akkor most is megmaradnak mosolygósoknak, elégedetteknek. Egészen igénytelenek ruházatban, megszokott rendszeretükről is lemondanak. Gondozásra, szeretetre szorulnak, és akarataknak, tevékenységüknek felébresztésére. Általános, bár inkább az energikus típusnál fellépő jelenség, hogy hanyatló testi erejüket fokozott táplálkozással szeretnék felerősíteni, kompenzálni. Egy-egy kedves ételük elkészítése szeretetszolgálat számukra.

Az öregek sokat szenvednek fizikailag, sőt testi hanyatlásuk a lélekre is visszahat. De mégsem mondhatnák le a felfelé menetelésről, még ha felmerül is a fájdalmas kérdés: mit tehetünk még? Pusztán a magunk erejéből már semmit sem, csak a kegyelem működésével erősítve haladhatunk előre. „A keresztény élet nem tragédia. Isten olyan feladat elé állított, amelyhez a megváltás következtében túlláradt a kegyelem”⁵ Az Úr utánunk nyúló segítő kezébe teljes akarattal kell belekapaszkodnunk:

Akarom élni az egész hitet,
Szeretni, ahogy Isten szeret,
És bízni, bízni akarok,
Abban, amit a Krisztus hozott.
Nem érzem, nem is gondolom,
De akarom, akarom, akarom!
(Sík Sándor)

Az egyéni törekvéseket, a kegyelem működését az *idősek sajátos lelkigondozása* teheti hatásosabbá. Az egyik templomban nyugdíjasoknak lelkigyakorlatot tartanak. Az elmélkedés 10 órákor kezdődik, de már 9 órákor nincs hely. Ez is bizonyítja, hogy az öregekben is fel lehet ébreszteni érdeklődést, sőt törekvést a haladásra. A velük való foglalkozás nem reménytelen. — Ma általánosan elfogadott tény, hogy a szülők hitbéli képzésével a gyermekek is sokat kapnak. Colomb⁶ remek könyve, „Az Evan-

gélium szolgálatában" egész fejezetet szán az „öregok katekézisének”, hiszen ha nehézségeiken átsegítjük őket, ezzel a családnak terhein könnyítünk. Ennek a lelki gondozásnak a legfontosabb feladata: 1. Az öregek nagy ellentéteinek kiegyenlítése, és ezáltal lelki egyensúlyuk megszilárdítása. — 2. A halál gondolatának pozitív beállítása és nyugodt, józan előkészítése.

Az előbbi az öregek *sajátos erőnei* könyvelhetik meg: a türelem önmagukkal és másokkal szembeni szenvedések közepette. A jóakarát és megértés ellensúlyozhatja keserűségüket. Hiszen már annyi bűnt, tévedést láttak, meg kell érteniök a fiatalok hevesességét is. Tudják értékelni a jó újításokat a családban, liturgiában és az Egyházban. Lelki szegénységben igyekezzenek minél kevesebbet kívánni, minél többet adni, mint ahogyan Claudel: „Angyali üdvözet”-ben az édesanya lemondással veszi tudomásul gyermekei szenvedését, férje távozását, hiszen neki már semmire sincs szüksége. — A gykori imádság csendes megnyugvást ad nekik. Örömmel ismételve másoknak is gyermekori imájukat. Erdélyi Zsuzsa micsoda kincseket jegyzett fel öreg falusi asszonyoktól! A szentolvasó morzsolgotása nyugalmat áraszt, de nincs is annál drágább fohász, mint ha odaadással elmondják: „Uram, legyen meg a Te akaratod!” Így a Miatyánk mélyeséges értelmet nyer, megadja a lelki békét, megszűnteti a szorongást, amelyet éppen az életosztón késői fellángolása okoz.

Az idősnek nem kell a jövőre gondolnia. Joggal ismételgetheti kis szent Teréznek, a fiatal bölcsnek a mondását: „Csak a mai nap az enyém.” Most már nyugodtan észrevehetik az igazi szépséget. Hány kedves öregek szerezhetünk örömet, ha ismerőseikről beszélünk nekik. Ha kikerülnek a törtétek áradatából, aranyos derűt sugároznak. Egy 81 éves nő mindig a legvidámabb a társaságban, ő nevet először a vicceken, mint

valami jókedvű gyermek. Megszűnhet bennük a féltékenység, a leigázás vágya. Sík Sándor szerénysége mindenkire mélyeséges benyomást tett. Mint rendfőnök mindegyik testvérenek szolgálói akart, leggyakrabban ismételt szavai a „kérem”, „köszönöm” voltak. XXIII. János pápa reggeli imájában a humorért is könnyörgött. A hit valóságában élő öregek világosabban szemlélik az emberi élet örök értékeit, hiszen ők már közelebb állnak az örökkévalósághoz.

Ha az idős ilyen lelkiségre eljutott, imájával, szenvedésével áldásforrása lesz környezetének, családjának. A halálról felsorakoztathatunk pozitív képeket is. Az öngyilkosságot elkövetett, de már megnyugodott Van Gogh festményét, amely csupa fény, csupa ragyogás! Ott, a napsugárban tündöklő búzamezőn halad egyszerű sarlós munkásként a halál. — Arany János az Uristenhez kapcsolja az aratás és halál gondolatát:

*Életem hatvanhatodik évében
Köt engem a jó Isten kévébe
Betakarít régi rakott csürébe,
Vet helyembe más gabonát cserébe.*

Király Ilona

Jegyzetek

1. Préd 11,9; 12,1—2. — 2. *Albert Schweitzer: Menschliche Reife.* (Heinz Griesbach: *Moderner Deutscher Sprachgebrauch* 1966. 36. o.) — 3. Sir 3,12—13. — 4. Az Egyház a mai világban. 27. — A világiak apostolkodása 11. — 5. *Gál Ferenc: A teremtett és megváltott ember.* 1970. 240. o. — 6. *Joseph Colomb: Le service de l'Évangile* 1967. II. 448—452. o.

GONDOLATOK A BETEGEKRŐL

Csodálkozással vegyes irigységgel hallgatjuk a ritkán hangzó önvallomást: én még soha nem voltam beteg. Sokkal gyakoribbak e nehéz sóhajú mondatok és vallomások: „Bizony nem vagyok már a régi”. „Ki-kihagy a motor”, vagy „A gép is elkopik, hát még az ember”.

A betegséggel előbb-utóbb számolni kell és tisztában kell lennünk azzal, hogy az orvostudomány által nyilvántartott több mint 6000 betegségből valamelyik bármikor, bármelyikünkre ránehezdedhet. Isten

egyik gyermekének sem adott menlevelet a betegség alól. Mindenki lehet beteg, még az is, akit az Uristen különösképpen szeret. Lázárt nagyon szerette Jézus és mégis megbetegedett.

Valaki azt mondta: háromféle ember van; aki már volt beteg, aki most beteg és aki majd lesz beteg. Persze távol áll tőlem, hogy riadalmat és vérszédet keltsek. Inkább arról szeretnék szólni, hogyan ülünk le mi lelkipásztorok a betegágyak szélére egy kis beszélgetésre és hogyan ké-

szítsük fel azokat, akik ma még egészségesek és vidámak, de már láthatatlanul magukon hordják a betegség karikagyűrűjét.

A betegség állapot. Az egészséges és beteg állapot nem jelent minőségi különbséget. A beteg ember nem csökkentértékű, nem felesleges. Pedig sok idős, beteg, vagy testi fogyatékos ember haszontalannak és feleslegesnek érzi magát, sőt gyakran véglegesen értelmetlennek érzi az életet. „Öreg, beteg ember vagyok, mit törődik a világ egy fáradtan tipegő öregemberrel” — mondják. Lassan kifejlődik bennük egy hamis érzés: a család és a környezet háttérbe szorít, mert öreg, beteg, fogyatékos vagyok. S ez a szemlélet még inkább növeli bennük a családodottság és reménytelenség érzését, mindjobban Isten elhagyottjainak és a társadalom kizsákoltságjainak érzik magukat. Ezért mind inkább befelé fordulnak a jelszóval: átment rajtam az élet szekere, ránc ne számítsen senki, semmi sem érdekel.

A betegség nem azt jelenti, hogy a beteg ember csökkent értékű és felesleges! Pál apostola hivatkozom. Ő írja magáról: „tövis adatott a testembe”. Ez a tövis egy veleszületett, súlyos, holtá napjáig tartó betegség volt. S mégis — melyik egészséges ember tett annyit Isten országáért, mint ő? Lobogó hittel végighordozta az evangéliumot az akkor ismert világon. Vagy modern példára hivatkozom? Devecseri Gábor, a nemrég elhunyt író, amikor érezte, hogy teste szöveteiben kúszik szét a mai kor divatos betegsége, szinte az utolsó pillanatokig dolgozott a betegúgyon: versekkel, műfordításokkal, s nagyszerű alkotásokkal ajándékozott meg bennünket. Persze lehet ellenvenni, hogy nem mindenki Pál apostol vagy Devecseri. Akkor egy hétköznapi példát mondok. Egy rokkant férfit, aki megfáradt szervezetének utolsó maradék erejével még néhány virágágyat hozott létre, „hogy legalább egy darabkán szebb legyen utánam a világ”. A beteg embernek nem szabad kisebbségnek, feleslegesnek éreznie magát, sőt el kell juttatnunk oda, hogy érezze: szükség van rá. Tudnia kell, hogy a családja, Egyháza, társadalma számára nem teher, hanem érték, tapasztalatokban gazdag segítőtárs.

Jézus szeretete meg tud újítani, áldássá tud tenni, — sőt meg is tud gyógyítani. Az Ő szemében végtelen érték a beteg, a megrokkant ember. Életét adta érte is, mert nagyon szereti. Az Ő nagy szeretete gyűjtson *viszontszeretetre*. A betegnek nemcsak várni kell a szeretetet, hanem adni is. Rögtön értelmet kap minden, ha szeret az ember. Ha szeretjük Istent és az embereket. Amíg eszméletlenül van az ember, addig tud szeretni. Még magatehetetlenül,

még haldokolva is. Ha másképpen nem, hát azzal, hogy igyekszik szenvedésével minél kevésbé terhére lenni másoknak. Vagy imádkozik másokért. Szünetünkkel Istennek nagyon meg tudjuk mutatni, hogy szeretjük. Ha valaki végleg értelmetlennek érzi az életet, az nagy baj. Azt jelenti, hogy nincs benne szeretet, amely pedig szinte egyetlen belépője a mennybe.

A betegség, a szenvedés az Istennel való személyes találkozássá válhat. Hogy mi lesz belőle, tőlünk, emberektől, betegektől függ. Mert a betegség következménye lehet a szakítás Istennel és emberrel, de lehet egészen szoros egymásra találás is.

*

Jézus földi életében páratlan melegséggel és szeretettel ápolta, gondozta a beteg embert. A betegek hallhatták megbocsátó szavát, láthatták szolidaritást sugárzó tekintetét, s magukon érezhették sebeket kötöző, gyógyító, áldott kezét. Jézus gyógyító csodái nemcsak messiási küldetését igazoló jelek, hanem a betegek iránti jószágának és szeretetének a megnyilvánulásai is. Anyira szerette a beteget, hogy szinte végrendeletileg bízta ránk őket: „beteg voltam...” (Mt 25, 31—46). Önmagát azonosítja a beteggel; aki beteg embert ápol, Jézus személyében anyji, mintha Őt ápolná. Az utolsó ítéletről szólva Jézus egészen világosan az értésünkre adja, hogy az ilyesmiben való mulasztásnak kárhözátos következményei lesznek.

Jézusi megfogalmazás szerint tehát betegeinket ápolni kötelesség. Sajnálatos, hogy a legtöbb ember számára rettenetes tehernek tűnik betegek ápolása és mindenképpen szabadulni igyekeznek tőle. Mégis, előbb hadd adózzak a hűségesekeknek, akik Jézus igéje szerint bánnak a betegekkel. Az egyik pesti gyülekezeti tagunk otthonában történt. Az orvos vizsgálat után bizalmasan beszélt a megvizsgált édesanya leányával. Szomorú hírt közölt vele. Anyja napjai meg vannak számlálva, de optimálisan is csak fél évre tehető az élete. A kórházak gyógyító gépei és orvosok fokozott tudománya sem mentheti meg. S egyúttal azt is közölte, hogy mivel a család minden tagja dolgozik és óriási erőfeszítést és áldozatot kívánna a beteg otthoni kezelése, beutalja őt valamelyik gyógyintézetbe. A beteg leánya azonban így szólt: „ha már a kórházban sem tudnak segíteni az anyámon, ne tegye, doktor úr! Anyám gyermekkorom óta anyji áldozatot hozott értem és a családjáért, hogy most gondos ápolással valamit visszatörlesztek belőle. Talán családi körben, itthoni környezetben szebbé teszem számra a halált”.

Sajnos, sok-sok anti-példát, a beteggondozástól szabadulni akarók példáját is említhetném. Csak egy tipikusról szólok. A nagymama évekig vezette a család háztartását, felnevelte az unokákat, s megőregedve betegeskedni kezdett. Kórházra ugyan még nem szorult, csak kisebb ápolásra, gondozásra. De mivel előrevetítette fényét a hosszabb ápolás, beteggondozás réme, ezért öregotthonba helyezték el, „ott ugyanis mindent meg tudnak neki adni” jelszóval.

A beteg ápolása elsősorban a hozzáállástól függ. Ettől függ, hogy porba sújt-e, vagy felemel, merő kin-e, vagy örömök forrása. Ha valaki előre kétségbeesik miattá, akkor számára valóban nagy teher lesz. De ha valaki tudatosan vállalja szeretetből, Krisztusért, akkor máris könnyebbé válik. Akik így vállalják a betegápolást a családban, azok évekig tartó ápolás után is őszintén siratják elhunyt betegüket. Az áldozatos, figyelmes betegápoló maga érzi, átéli, hogy szükség van rá, hogy van értelme életének, és ez nagy dolog, öröm. Úgy látszik neki a betegápolásnak, hogy egyszer majd nyilvánvalóvá válik: betegünkben Krisztust ápoltuk.

Természetesen a betegápolás azt is jelenti, hogy törődni kell betegünk lelkével is. A betegápolás lelkigondozás is. Tisztában kell lenni azzal, hogy a derűs tekintet, egy-egy megértő szó többet jelent a gondozottnak minden másnál. Sokszor már az a tény, hogy ott vagyunk körülötte, meghallgatjuk, megszorítjuk kezét, komoly segítségét jelent számára. Persze, alkalmas pillanatban a beteg tekintetét Krisztus felé kell fordítani, aki felemel, újjá tesz, győzelmes életet készít, aki föltámadott érettünk. Áprily Lajost idézem:

.....

Levennem melledről a sziklasúlyt,
mely vad korunkból, rád zuhogva hullt.
Fáradt pilládat megérinteném,
s győzött szemedből megszöknék a rém.
Takarodnának gondok és romok,
menekülnének régi démonok.
Megölelném a kínórvény felett
maga mélyébe szédült lelkedet.

.....

S ha kelnél s néznél álmélkodva rám,
fejed a Nap felé fordítanám...

Saját betegünket ápolni kötelességünk. Éppúgy kötelességünk azonban az olyan betegekkel való törődés is, aki a költő szavával elmondhatja, hogy „sem rokona, sem boldog őse nem vagyok senkinek”. Aki családtalan, aki egyedül maradt. Ki gondolzza őket?... — Nemrég egy deklarációt olvastam. Ezt nem az ENSZ adta ki. Nem is egy hazai tömegszervezet publikálta. A „kiáltvány”-t egy budapesti bérház pincéjének kitört ablakszemén papírra írva pillantottam meg. Így hangzott: Emberek! Az öreget és a beteget szeressétek!!! Nagyon szeressétek!!! A szálkás betűk arról árulkodtak, hogy ezt a kiáltványt idős ember írta. A körülmények pedig arról, hogy súlyos betegen magának kellett felhordani a pincéből a szemet.

Dehát nem volt keresztyén abban a házban? Nem tudom. De hogy abban a kerületben volt keresztyén gyülekezet, egyház-köztség, azt tudom. Itt lép előtérbe a gyülekezeti diakónia, beteggondozás szolgálata. Több egyházköztségben gyakorolják is a másokra szorultak támogatását, szolgálatát. Részint úgy, hogy a templom előterében vagy a lelkesi hivatal ajtaján egy fekete táblát helyeznek el, ezzel a jelzéssel: LÁTOGATÁST KÉRNEK... Ide írják fel a betegek nevét és címét. S a lelkipásztor azután a maga köré gyűjtött, nyugdíjas hívő asszonyokból és férfiakból álló közösség egy-egy tagját küldi ki, hogy a legelemibb szolgálatot elvégezzék a tudomásukra jutott beteg körül. Bevásárolnak, gyógyszert váltanak ki, kitakarítanak, szemet hordanak fel a betegnek, stb...

Egyes gyülekezetekben úgy végzik ezt a szolgálatot, hogy a lelkipásztor az adomány-szedőkön keresztül értesül a betegekről és hozzájuk irányítja a közösség egy-egy tagját.

Az ilyen, betegeiről gondoskodó közösség megszervezése és nevelése szép lelkipásztori feladat. Mert nemcsak olyanok vannak az egyházköztség területén, akik segítségre várnak, hanem olyanok is, akik segítségadásra hajlandók, megértve az Apostol szavát: „Fogadjátok be egymást, mint Krisztus is befogadott titeket” (Róm 15,7).

Matuz László

Az öregek mérlegeljék: ők tudják, hogy mi az ifjúság, — honnan sejtse azonban az ifjúság, hogy egyszer ők is meghalnak?

Ludwig Marcuse

BÜNÖK, AMELYEK AZ EMBERISÉG HALÁLÁT OKOZHATJÁK . . .

Konrad Lorenz orvostanár, aki harmadmagával megkapta az állati és emberi magatartás kutatása terén több mint három évtizede kifejtett munkásságáért és elért eredményeiért az ideai orvosi Nobel-díjat, rádió-előadás-sorozatot tartott a hibás emberi magatartás következtében ránk leselkedő életveszélyekről. Hallgatói számtalan levélben kérték, adja ki az előadások szövegét könyv alakban is. Amikor barátai unszolására végül megtette ezt, ilyen címet adott könyvének: „*Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*” (= A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Megjelent Münchenben a Piper Kiadóvállalatnál 1973-ban).

Halálos bűnökről ír egy orvostudós. Nincs itt dolgunk valami félreértéssel?! Igen is, meg nem is. Igen annyiban, amennyiben az orvost természetesen nem érdekli a bűn a maga teológiai valóságában. De nem félreértés, ha hívó ember olvassa az osztrák professzor fejtegetéseit. Olvasás közben ugyanis folyton érzi, hogy a hibás emberi magatartások, amelyek fölidéznek az emberiség fizikai megsemmisülésének a kockázatát, valamint és valakinél egyúttal személyes felelősséggel járó bűnös állásfoglalás következményei voltak. S hogy ez nemcsak szubjektív meglátás, igazolja maga a szerző is: „Az itt levő értekezés . . . — írja könyve előszavában — bevallottan . . . az egész emberiséghez intézett *felhívás a bánatra és megtérésre*, és azt lehetne gondolni, hogy jobban illenek a bűnbánati hitszónokhoz, pl. Abraham a Sancta Clara-hoz, a híres bécsi ágostonoshoz, mint a természetbúvárhoz”. A felmerülő ellenvetésre maga válaszol: „Olyan időket élünk, amikor a természettudós az, aki különösen tisztán képes látni bizonyos veszélyeket. Így a prédikálás kötelességévé válik” (7. o.).

A nyolc „halálos” bűn mindegyike olyan folyamat, amely pusztulással fenyegeti az emberi nemet mint élettani fajtát.

Az első közülük a *föld túlnépesedése*. Érdekes, hogy fejtegetésének előterében itt nem az éhhalál veszélye áll, hanem az a kényszerhelyzet, amelyben a viszonylag kis területre összehúzóódott emberek védekezésükkel a túl gyakori és túl sok társadalmi érintkezéssel szemben embertelen módon elszigetelődnek egymástól. Sőt a nagyvárosokban nap mint nap tapasztalhatjuk, hogy ez a helyzet kiváltja a másokkal szembeni agresszivitást! (Gondoljunk csak a túlszűfolt közlekedési eszközökön lejátszódo jelenetekre.)

A második kockázatos folyamat, amelynek tanúi, előidézői s hovatovább szenvedő ula-

nyai vagyunk: az *ember környezetének, életterének elpusztulása*. Nemcsak közvetve szegényíti életünket egy sereg természetes életmény hiánya révén, hanem közvetlenül is, amennyiben oka annak, hogy az ember fokozatosan elveszíti minden tiszteletét és bámulatát az őt körülvevő és bizonyos értelemben felül is múló teremtés szépsége és nagysága iránt. Hívó szemmel itt talán hozzáfűzném, hogy aki elszokik a csodálkozástól, az egyre képtelenebb rácsodálkozni Isten nagyságára és szeretetére is . . .

A harmadik veszélyes jelensége korunk civilizációjának a *versenyfutás önmagunkkal*. Naponta részt veszünk benne, és nagyszerűen fejlett technikánk még csak fokozza az iramát. Még a gyarapodó szabad idő is csak arra jó, hogy fejhossznyi előnyt biztosítson a szomszédal szemben. Idegrendszerünk megsínyli ezt a rohanást (mely olyan, mint Maurice Maeterlinck két madararak üzése), de ezenfelül lassanként képtelenné válnak az igazi értékek befogadására. És nincs többé érzékésünk (milyen jó szó annak az érzékeltetésére, hogy rohanunk, de nincs célállomása száguldásunknak!) a reflexió, az elmélkedés igazán emberi tevékenységének a gyakorlására.

A negyedik bűnnek Lorenz ezt a kifejező elnevezést adja: „*Az érzelem hőhalála*”. Miről van szó itt? Először is a gyógyszergyártás nagy felvirágzásáról. A gyógyszerek reklámozása, a mind szélesebb körű betegbiztosítással járó „kihasznlási” igyekezet azután oda vezet, hogy nem vagyunk képesek eltűnni a legkisebb fájdalmat, a legcsekélyebb ellenszenvet, kedvetlenséget kiváltó okot sem, hanem mindjárt alkalmazzuk a megfelelő ellenszert. Ezzel azonban elérjük azt is, hogy képtelenek vagyunk átélni az örömmel azt a tetőzést, csúcstét, ahová csak az akadályok és nehézségek legyőzéséhez szükséges alapos erőfeszítés árán lehet eljutni. Így valamiféle lelki entrópia állapotába kerülünk, érzéseink és érzelmeink ellopódnak, mert a fájdalomnak és az örömmel természetes apálya és dagálya elsekélyesedik a névtelen unalom alig észrevehető rezdülésévé. — Mellesleg: egyre elkoptatottabb, és éppen emiatt folytonosan fokozott szavaink, különösen a jelzők és a határozószók, nem árulkodnak-e erről a belső folyamatról?!

Az ötödik veszélyes repedés az emberiség életének építményén a *genetikai romlás*. Az ember ösztönélete és ennek a művelődés által feltételezett, felelősségteljes uralása egyetlen rendszert alkot, amelyben pontosan össze vannak egymással hangolva e két

alapstruktúra (öszönök és önuralom) funkciói. Sajnos, itt egy kevéssel több, vagy kevéssel kevesebb is zavart okoz. Zavart az egyén életében, amely azonban mérgezi a társadalmi életet. Tévhit az, hogy minden emberi magatartást tanulóval sajátítunk el. Társadalom-fenntartó és társadalom-károsító magatartásunknak számos eleme annak a hatásnak az eredménye, amelyben kora gyermekkorunkban részesültünk egy többé vagy kevésbé belátó, felelősségtudatos és egészséges érzelmi életet élő szülőpár részéről. Ugyanennyi azonban bennünk, ha nem több még, a genetikai előjelű hatás. Feltehető, hogy értékítéleteink is olyan velünk született mechanizmusokra alapulnak, amelyeknek el kell torlaszolniuk bizonyos, az emberiséget fenyegető bomlásjelenségeket. Így érzünk a jog és az igazságosság iránt feltehetőleg szintén olyan törzsfajlódási programozáson nyugszik, amelynek az a szerepe, hogy a társadalomba beszűremkedő aszociális egyed-társakkal szembeszálljon. A megelőző négy „bűn” mind abba az irányba hat, hogy megfosssa az embert mindennemű ítéllettől a jóra és a rosszra nézve. A bűnözési, különösen a fiatalkori bűnözési statisztika ennek a teretbéliyesedő folyamatnak az eredménye és jele is egyben. Ezzel szemben a fiatalok „táradása” semmiképpen sem jele annak, hogy kivészett volna a mai nemzedékből a szociális és az erkölcsi érzék.

A fiatalabb nemzedék ezzel megvalósítja a hatodik halált okozó bűnt, a *hagyomány lerombolását*. Amikor szociális és erkölcsi érzéke eljut arra a pontra, hogy többé nem sikerül kulturális szempontból megértetnie magát az idősebbekkel, még kevésbé azonosítania magát velük, úgy tekinti őket, mint idegen népcsoportot, és nemzeti gyűlölséget érez irántuk. Ennek az azonosságzavarnak az okai megtalálhatók mindenekelőtt a szülők és a gyermekek közötti hiányos érintkezésben, ami már a csecsemőkorban káros következményekkel jár. — Vajon nem alkalmazható Lorenznek ez a felismerése a lelkiatyák és a hívek, valamint az egyházi egészséges hagyományok elleni lázadás azonos-ságváltságaira is — mutatis mutandis?

Az azonosságváltság egyik oka az is, hogy az ember rájön, mennyire védtelen a fokozódó *indoktrinálással szemben*. (Ez a felismerés lehet az oka annak is, hogy a fiatal-ság egy része ma tudatosan szembefordul mindazzal, amiről gondolja, hogy az ember-tömegek manipulálásának eszköze.) Az emberek nagy számának tömörülése egy-egy kultúrcsoporttá és a tömegkommunikáció eszközeinek tökéletesedése odavezet, hogy az emberiség történetében eddig soha be-

nem következett mértékben válnak egyöntetűvé a nézetek, életstílus, szokások. Az ügyesen megoldozott közvélemény nyomása aztán olyan fokú, hogy egyenesen betegnek tartják az olyan egyént, aki önvédelemből tudatosan kivonja magát például a televízió, vagy más tömegkommunikációs eszköz hatása alól. Bizonyos tartós használati cikkek s azoknak divatos, egyre újszerűbb kivitelezése (ruhák, bútor, gépkocsi, mosó- és mosogatógépek, színes televízió, stb.) ezúton lesznek csálthatatlan „státus-szimbólummá”. A megszerzésükre fordított fokozott munkatem-pő, vagy külön hasznót hajtó foglalkozás időt és energiát emészt fel és vesz el a netalán még meglevő mélyebb, egyénibb boldogság utáni vágytól. (Ezzel a bűnös kör be is zárul...)

Az utolsó „halálos bűn”, a nyolcadik; az *atomfegyverek*. Lorenz szerint azonban az előbbi héthez viszonyítva ezt a veszélyt lehet aránylag a legkönnyebben elkerülnünk. Itt ugyanis tudjuk, mit kell a H-bomba elen tennünk: nem szabad előállítanunk, vagy nem szabad ledobnunk. Am a másik hét veszéllyel kapcsolatban még azt sem tudjuk, mi a tennivalónk! A legnagyobb kár azonban, amit az atomfegyverek fenyegetése máris okoz az emberiségnek, egyfajta „világpusztulási hangulat”, amely bénítóan hat a felelősségtudatra, és elősegíti a legprimitívebb kívánságok azonnali teljesítésére irányuló infantilis igyekezetet.

Konrad Lorenz 1973 novemberében múlt 70 éves. Ez alkalommal helyeslő és bíráló hangok egyaránt hallatszottak nézeteivel kapcsolatban. Megállapításait és következtetéseit lehet vitatni szaktudományos és világnézeti szempontból. (Az utóbbi síkon tettem magam is itt egy-két megjegyzést, reflexiót.) Bizonyos azonban, hogy könyvének soraiából nem csendül felénk sem ledorongoló fölényeskedés, sem az embert csak valami élettani species-ként hideg tárgyilagossággal kikísérletező semlegesség hangja, hanem az a szerető féltés, amelyet az állati és az emberi magatartás kutatásában eltöltött több mint egy emberöltő érelhelte meg benne.

A hívő olvasó azzal a belső örömmel teszi le Lorenz professzor népszerűsítő könyvét, hogy nem egy megállapítása szemlélteti azt az összefüggést, amit a kinyilatkoztatás így fejez ki erkölcs és élet között: „Halld Izrael, és vigyázz, tedd meg, amit az Úr megparancsolt néked, hogy ... hosszú legyen élted, ... hogy jó dolgod legyen”. (Mtörv. 6,20 és 3. a.)

Vida Tivadar

NEMCSAK KENYÉRREL ÉL AZ EMBER...

Ez volt a jelszava a Düsseldorfban megtartott 15. evangélikus Egyházi-nap előadási és elmélkedési anyagának. Egyik fő eseménye *Dorothee Sölle* nagysikerű előadása volt, amelyben megrázó szociális érzéssel szólt a mai társadalom lelki halottjairól.

Az élők halála. Aki pusztán a kenyérből, a gazdasági javakból akar jól lakni, az bele is pusztulhat. Fokozatosan kiszakad az isteni Ige tanításából, az ember szellemi és szeretetközösségéből, lassan megcsönkul és önmagában fullad meg. Olyan tudatos elhalás ez, ahol bár még közben vegetálunk, eszünk, iszunk, lélegzünk, beszélünk, mégsem élünk, de átéljük az élő halottak minden borzalmát. Jól ábrázolja ezt Samuel Beckett *A boldog napok* c. darabjának főszereplője, Winnie, az ötvenéves asszony, akit derékig földbe ásva láthatunk a színpadon. Még beszél, még megmossa fogaait, belenyúl táskájába, sajnálja férjét, — de a második felvonásban nyakig beásottan már közlődni sem képes, csak önmagában biztatja még magát. Ez a megrázó kép a *mai emberek szellemi halálának*, de éppúgy a pokolnak a szemléltetése is lehetne. Az ember képtelen arra, hogy változtasson helyzetén. Érzéketlen, de mégsem fájdalommentes ez a közömbösség. Értelmetlen céltalanság, — ez már *maga a pokol*. Ez a halál egyaránt utoléri az anyagiakért sóvárgókat éppúgy, mint a dúskáló élvezőket. Az ilyen állapotban teljesen egyedül maradunk, már nem bízunk az emberekben, megvetjük és elfelejtjük őket és ők is lassan elfelejtenek, mert senki számára sem létezők és nem is vesznek igénybe. Az ilyen ember senkiért sem sír, de nem is siratja meg senki. Már az élet folyamán „circumdederunt gemitus mortis...” és magunkban hordozzuk énünk feloszló hulláját.

Ezek a szemléletes képek jól érzékeltetik, hogy a mai társadalom fenyegető halála nem a rák és a szívhalál, hanem a *kapcsolat nélkülség*, a *magunkramaradottság* nyomán bekövetkező halál. Ez a kapcsolathány a civilizált társadalomnak annyira eluralkodó „halotti állapot”, hogy már nem is engedti az egyéni érzéseket, a fájdalmat feltörni. Itt nem csupán az élet egy szakaszától búcsúzunk el, hiszen sokan meg sem értik állapotukat, a fájdalom és a búcsú értelmét. És döntő jellemzője még, hogy ez a pokol még életünk és tevékenységünk közepette lep meg bennünket. Egy váratlan törés egzisztenciális vagy társadalmi szinten, taian egy szeretetmozzanat megtagadása, amit mi vagy mások követtek el velünk szemben és életünk hirtelen kiszakad a másokért aggodás, az emberiség légköréből.

A halál a bűnnek a zsoldja! Ez még jobban szembetűnik az olyan halálnál, amely erőszakot tesz az élőn, és olyan önző társadalmi struktúra hatására jön létre, amit saját magunknak kerestünk. Az ilyen élet már csak túlélést jelent, mert örültje lesz az anyagi haszonnak. — Nálunk még csak esetenként feltűnő, de már növekedő számú emberről van szó — a szerző világrendjében tömegjelenségről —, olyanokról, akik az üzemekben, hivatalokban csakis a profitért, a külön juttatásért dolgoznak, és akik pedig megpróbálnak ennek a felfogásnak ellenállni, azokat lelkileg zavartaknak tekintik, kiszorítják a sorból, hogy tovább játsszák a maguk játékát. Akik a magasabb jóért, mások javáért küzdenek, azok lassan Ábel-lé válnak, akit megölnék. A Bibliában leírt első halál ilyen erőszakos pusztulás: Káin irigysége miatt elteszi útjából Ábelt. Ez a névtelen hatalomra és kivagyiságra törf erőszakos embertípus nem ismer részvétet, de iránta sem gyakorolják, ha majd kiesik a versenyből. Amint a tékozló fiú esete is mutatja, könnyelműségéből, élvezetvágyból megy a világba és amikor kifosztják, megszűnik számára az emberi kapcsolat, csupán disznókat őrizheti. Erre az elidegenedésre rendezkedik be a kapitalista és érdektársadalom, beképzelt gőgjükben erre képezik ki egymást és utódaikat is. Egy végigpillantás és máris lemérik, hogy számításba vehető, kihasználható érdekpártnerről van-e szó, vagy elszegényedett, kiöregedett, elesett egyénről, akivel már nem érdemes érintkezni. Az érdeke, amelynek minden más alárendelnek, sajnos a keresztények között sem idegen jelenség. Ilyenkor minden más életétényező érdektelenné válik. Az egyik a bűtörát cseréli, a másik nyaralót szerez, az egyik a déli tengert keresi, a másik a Magas-Tátrát. Így lesz az élet egy nagy ABC-áruház, ahol toladunk, válogatunk, egymás elől elragadjuk a jobbat, és az jut előnyhöz, aki minél többet tud a pénztárnál kifizetni. Minden emberi kapcsolat csak annyit ér, amennyiben a jobb vagy a dugott árukhoz hozzájuttat. Ma sokan az önmaguk körüli és a benső ürességet akarják árukkal megtölteni: ez az elidegenedés, a szekularizáció borzalmas halála.

Az Isten az élet pártján van. Ha csak a kenyérért és a kenyérből élünk, fokozatosan elhalnak lelki vágyaink, szellemi igényeink. De a Biblia Istene nem a halál, hanem az élet pártján van, azt akarja, hogy életünk, mégpedig örök életünk legyen. Istenben hinni annyit jelent, hogy az élet pártjára állunk, harcolunk az éhhalál, a betegség, a ki-

bontakozás minden akadályával szemben éppen úgy, mint az anyagiasság, az önző kapzsiság, a halál cinkosaival szemben. Harcolunk a városokért, a szociálisan kitesztottakért, a vendégmunkásokért, az elnyomott népekért, — mindazok lelki halálával szemben, akiknek még nem is volt módjuk élni. De ez a harc nemcsak népek feladata, hanem egyes családoké is, ahol a felnőttek szórakozása miatt mellőzött a gyermek, ahol végsőkig kihasználják a gyöngye nagymama erejét, ahol a megúnt feleséget kitesztják, a beteg vagy öreg életét feleslegesnek tartják, és kizárják az élet minden öröméből. A kereszténynek jól meg kell értenie, hogy Jézus és tanítványai az erőszakos, a szociális és a pszichikai halál ellen küzdöttek, mert ez akadály a kegyelmi kibontakozásnak. A fizikai halál, az üdvösségünk kapuja, melyet az Isten kezéből szívesen kell fogadnunk. A legnagyobb földi kín nem a természetes halál, hanem az erőszakos vagy alattomos megkínzottság, az emberi elhagyatottság, életvágynak elfojtása, az életűtségség halála, amelyet oly sok ember arcán naponta láthatunk. Az ilyen halál ellen harcolni keresztény kötelességünk. — Sokan szeretnek egy bizonyos „édeskés” Jézus közelében meghúzódní, ahol saját maguk vigasztalását keresik és nem akarják embertársaikban a megkínzott Jézust meglátni és segíteni.

Előkészület az igazi halálra. Sokan közöttünk ezt az erőszakos élő halált, mások éhezését, a háború pusztítását úgy tekintik, mintha sorsszerű lenne, ugyanakkor a természetes halál ellen, a betegségek ellen fokozott erőfeszítéssel és gondnal védekeznek. A mély fekete gyászal is a halál ellen tüntetünk. És milyen komolytalan, ha egy nyolcvanéves elhunytól azt írják, hogy „váratlanul”, „tragikusan” halt meg. Mintha nem hallottak volna arról, hogy az élet ezzel jár, mindezt el kell szenvednünk, hogy az örökéletre eljussunk. A mai „életre” nevelés, a nemi felvilágosítás, a különféle gyógyszer az embereknek szinte gyermeki nemtörődömségét jelentik a halállal szemben. Vannak világszerte olyan öregotthonok, ahol a halál vagy a haldokló említését tiltott dolog. Ma sok helyen olyan gondosan visszafojtják a haláltudatot, mint ahogy régen a szexuális kérdéseket. A halál tényével szembevetekíteni, a haldoklót megfelelően felkészíteni, — ma olyan szorongást vált ki a környezetből, hogy visszahatása mindinkább elterjed. És ez a visszafojtás, mint társadalmi jelenség a meg nem élt élet jele. Minél kevésbé mélyen élt valaki, minél kevésbé valószínűtlen meg önmagát érzelmi, gondolati, családi-szexuális életlehetőségeiben, — annál nehezebb lesz számára a halál tudata. A halálfélelem az egyén olyan érzése, mintha még az élet adósa lenne. Az olyan

ember, aki önmaga lényegét csak a tárgyak birtoklásában, külső teljesítményekben és minél nagyobb fogyasztásban tudta kifejezni, azaz már eddig is élő halott volt, az indokoltan és minden eszközzel küzd a halál ellen, vagy visszafojtja, megtagadja közeledésének tényét. Ez a visszafojtás azután a szótlanná vált, már közlése is képtelen szorongás egyik fajtája lesz. Mivel az ilyen „én” még nem jutott el az önmagával történő azonosuláshoz, szükségképpen rejtőzködik a halál elől. Ilyen halálfélelemmel küzd az ember mindaddig, amíg fel nem szabadítja magát a pusztán kenyér szerinti élet rabságából. „Meghalni-tanulásunk” keresztény célja tehát az, hogy jól fogadjuk a halált.

A halál ellen nincs orvosság? A halál ellen nincs más orvosság, mint a szeretet. Ez vonatkozik az életközi halálra éppúgy, mint fizikai halálunk értelmezésére. A halált csak szeretettel lehet legyőzni, és mint titkot elfogadni. Ezért az olyan emberek számára, akik nem kerültek bele a szeretet áramkörébe, a halál teljesen reménytelen és félelmetes. *Gabriel Marcel* egyik darabjában ezt írja: „Egy embert szeretni annyit jelent, mint azt mondani neki: Nem fogsz meghalni!” Ez a kijelentés nemcsak kívánságot fejez ki, hanem profétai bizonyosságot is, amely vallja, hogy az „Én és Te”, „Én és Mi”, akik szeretjük egymást, örökké együttmaradunk. Az igazi szeretet ennek az örökkévalóságnak az ígérését nyújtja számunkra az örök Szeretet nevében, aki maga az Örökkévalóság. Ezért már itt a földön tudatosan az olyan élet mellé kell csatlakoznunk, amely túléli a halált. Ha megszűnünk tovább harcolni, gyűlölni, aggódni a tárgyakért, ha bekapcsolódunk a nagy Igen-be, — amit a keresztény hit és szeretet kíván tőlünk, akkor ez már a halál tudatos vállalását és helyes megtanulását is jelenti. Ha már itt reményben élünk, megszűnik szorongásunk a halálunkban. A halál igazi elfogadásával nincs már többé menekülés, hanem csak nyugalom, amelyet egy „titokzatos Vendégbarátság” a közelsége tesz bizonyossá. Minél inkább egyesülünk kis szeretet-aktusokban a Szeretettel, annál inkább leszünk már itt a földön halhatatlanok. Az élő halál helyébe a „megkezdett örökélet” lép.

Keresztény módon nézve a halál mögöttünk van, előttünk pedig a Szeretet. Kereszténynek lenni ebből a szempontból annyit jelent, hogy mi már átmentük rajta, transzcendentáltuk, túlléptük a halált. Ezért a keresztény életet nem lehet a szokásos biológiával leírni: először születünk, azután meghalunk. Inkább fordítva igaz: a halálból átmentünk az életbe. Semmi sem választhat el a végtelen Élettől, amint semmi sem választ-

hatja el a cseppet a folyamtól, ami létét, állandó áramlását biztosítja.

Sokszor megkérdezik: a halállal mindennek vége? — Az ilyen kérdést csak azok tehetik fel, akik már egészen bezárultak önmagukba, akik önmagukat választják el az életadó Teljességtől. A halállal *mindennek* vége? — Voltaképpen ez egy „istentelen”

kérdés, mely elárulja, hogy nem tudjuk, mi is a „Minden” számunkra.

Egy igazi ember, még inkább egy igazi keresztény nem lehet önmaga számára „minden”. Nekünk, keresztényeknek pedig „mindenünk” csak az örök Boldogság és a túláradó Szeretet lehet, akinek az a lényege, hogy mindenkinek Mindene legyen.

s—a

KIT ÖL MEG AZ ÖNGYILKOS?

Ha a jelen írás címét kérdésként tesszük fel — akár magyar, akár világviszonylatban —, a válasz mindenképpen így hangzik:

Nemcsak saját magát

Az öngyilkos személy ugyanis cselekedetével, példájával közvetlenül mások hasonló halálát okozhatja, közvetve pedig — különösen rokonai és ismerősei között — másokra is rendkívül nagy szenvedést, megpróbáltatást és tragédiát zúdít.

Arnold Toynbee, a híres angol történész ide vonatkozó sorait idézte *Az öngyilkosságok hátramaradottai* c. könyv előszavának írója: „A halál mindig kettőre vonatkozik: arra, aki meghal és a hátramaradottakra... A halál tragédiája nem oly fájdalmas az elhunynak, mint a gyászoló hátramaradottaknak. Ahogy én látom, ez az életbenlét és a meghalás közötti viszony lényege. A halál okozta szenvedés kettőre vonatkozik, és a szenvedést illetően a hátramaradottakra hárul a sokkal nagyobb teher.”¹

Hogy az öngyilkosjelölt mindezekre nem gondol, vagy nem törődik velük, annak igen mélyreható pszichológiai magyarázata van. Az egyik legismertebb amerikai szuicidológus (öngyilkosságelemző), Edwin S. Sneydman professzor ezt így határozta meg: „Az öngyilkosság lényegében egészen más, mint egy jól átgondolt folyamat. A szuicid személy fókusz a önlepusztításon van, és ezért látása korlátolt. Nem gondolkodik tovább a tetténél, amit el akar követni.”

A szuicidológia — öngyilkosokkal foglalkozó tudomány — régi megállapítása az a tény, hogy az öngyilkosságot megkísérlők között sokan vannak, akik nem is akarnak meghalni. Ambivalensek: egyszerre akarnak élni és meghalni. Sokan lelki defektus, vagy intelligencia hiánya miatt egyszerűen nem veszik tudomásul, hogy a halál megváltoztathatatlan; nincs visszaút, és hogy halálukkal milyen csapást mérnek az élőkre, a közvetlen hozzátartozóikra.

1. Egyéni vagy társadalmi probléma-e az öngyilkosság?

E sokat vitatott kérdést ajánlatos úgy megválaszolni, hogy az elkövetett öngyilkosság talán egyéni probléma, de a megelőzése maga *társadalmi*. És nemcsak társadalmi probléma, hanem *társadalmi feladat és kötelesség* is.

Csakis a közösség hozhat létre olyan intézményeket, amelyek az öngyilkosságot nemcsak meg tudják előzni, akadályozni, hanem a szuicid személyt pszichológiai, pszichiátriai és esetleg orvosi gondozásban, terápiában tudják részesíteni, ez pedig a megelőzés-beavatkozás-utógondozás hármasságát jelenti. (Angolban ezt szakmai nyelven mint *prevention, intervention és postvention* fejezik ki, mivel a latin gyökérszó mindháromnál alkalmazható).

2. Az öngyilkosság megelőzése

Amerikában élve, szükségszerűen amerikai példákat tudok felhozni az öngyilkosságok megelőzésére létesített társadalmi szervezetekről. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy ezek nem állami, hanem magán kezdeményezésű szervezetek. Bár az amerikai kormányzat szövetségi (federal), állami (az ötven állam) és municipális szinteken szintén fontos szerepet tölt be az öngyilkosság megelőzése terén.

Már 1906-ban megalakították a *Ments meg-egy-életet Liga* (Save-A-Life League) elnevezésű New York-i szervezetet.

Kifejezetten az öngyilkosságok megelőzését szolgáló első modern közösségi szervezetnek a *Los Angeles-i Öngyilkosságot megelőző központ*-ot (California állam Los Angeles Suicid Prevention Center) lehet tekinteni, amelyet 1958-ban hoztak létre. Szakemberekből (orvosok, pszichológusok, pszichiáterek, papok, lelkesek, szociológusok, szociális gondozók, stb.) és önkéntes segítekből álló a személyzet, akik között szakem-

berek és laikusok, s mindkét csoportban fizetettek és nem fizetettek vannak. Rendkívül nagy szerepe van a központ telefonszolgálatának, mert igen sokszor ezen keresztül érintkeznek a hívőkkel, a segítséget kérőkkel. A telefonszolgálatnak főleg a *krízis intervenció* által nyújtott fontosságáról az idén külön könyv jelent meg Amerikában² (A krízis intervenció témájára még később visszatérünk).

A Los Angeles-i öngyilkosságot megelőző központ követendő példaként szolgált 1972-ben már több mint 200-at meghaladó hasonló központnak. Minden, közel egymillió amerikai lakosra tehát átlagban egy ilyen központot lehet számítani. Érdekes, hogy sok helyen az öngyilkosságot megelőző központokat másképpen is hívják: *Friends*, (Barátok), *We Care* (Mi törődünk), stb. Általában az *Öngyilkosságot megelőző központ* elnevezés a legelterjedtebb.

Az amerikai szakkönyvek közül az egyik legértékesebb P. W. Pretzel lelkes-pszichológus munkája „A szuicid személy megértése és tanácsadása” címmel.³ A szerző kettős hivatásában több évig dolgozott az előbb említett Los Angeles-i központnál. A papok, lelkesek igen nagy szerepet tudnak betölteni az öngyilkosság megelőzése terén, mint lelki orvosok, tanácsadók.

Pretzel könyvének bevezetőjében megemlíti: „a hangsúly azon van, hogy úgy megjavítsák a társadalmi viszonyokat, hogy a szuicid viselkedést előmozdító feszültségeket eltávolítsák vagy lényegesen csökkentsek... Az öngyilkosság úgy tekintendő, mint „a segítségért kiáltás”.⁴ (A szerző kiemelése).

Ez a segítségért kiáltás azért követeli meg a legnagyobb figyelmet, mert a megelőzés valamennyi szempontja ide irányul. Ugyanis a szuicid személy majdnem mindig segítségért kiált — szándékát hol nyíltan, de többnyire burkoltan közölve —, mielőtt tettét megkísérelné. A *segítségért kiáltás* az öngyilkossági folyamat szerves része.

A szuicid személy ambivalens, egyszerre szeretne élni és meghalni is, és az utóbbit — mármint az önelpusztítást — sokszor csak azért választja, mert segélykiáltását nem, — vagy nem kellő mértékben, vagy időben — hallgatták meg.

Az öngyilkosság megelőzésének fontosságát egy másik amerikai szerző, J. Zusman így írja le: „A közegészségügyi szakemberek elvi igazságként bölcsen hangsúlyozták, hogy egy deka megelőzés felér egy tonna gyógyítással.”⁵ Könyvének címe is figyelemreméltó: *A közösség megszervezése az öngyilkosság megelőzésére*.

Az amerikai szövetségi kormány maga is hatékonyan támogatja e központokat. Az Egyesült Államok Egészségügyi, Oktatási és Jóléti Minisztériumán belül működik Az Ön-

gyilkosság megelőzésének tanulmányozására létesített központ (Center for Studies of Suicide Prevention). Ennek igen nagy szerepe van a helyi központok támogatásában, tanácsadásában, valamint abban, hogy a szuicidológiát ma már több amerikai egyetem orvosi fakultásán tanítják. Ma már létezik egy külön szervezet, amely a szuicidológiát szolgálja: az *Amerikai Szuicidológiai Társaság* (American Association of Suicidology), saját folyóirattal: *Bulletin of Suicidology*, valamint egy nemzetközi szervezet svájci székhellyel.

3. Az öngyilkosság megelőzhetősége

Szántsándékkal írtunk előbb az *öngyilkosság megelőzéséről*, s csak most a megelőzhetőségről. Mert ha a konkrét gyakorlatról előbb szólnunk, mint annak elvi alapjairól, úgy véljük, hogy előre igazoltuk a gyakorlat helyességét, kívánatoságát, járhatóságát.

Az öngyilkosság megelőzhető, ha az átlagember nagyjából ismeri az öngyilkosság folyamatát, tud valamelyest annak lelki, fizikai, szociológiai és individuális okairól, és arról, hogyan lehet azokat leküzdeni, azokon segíteni, — ha az általános orvosok és a betegekkel foglalkozó személyek és intézmények készen állnak a segítségre.

Az öngyilkosság megelőzhetősége szerint két embertípusról beszélhetünk. Az elsőbe nagyjából az „alapjában kiegyensúlyozott emberek tartoznak, akiket valami rendkívüli megpróbáltatás ér, akiken ez a megpróbáltatás olyan emóciót vált ki, hogy képtelenek a problémával megbirkózni. Majdnem minden ilyen öngyilkosságot meg lehet előzni, ha a szuicid személy körüli közvetlen személyek felismerik az öngyilkossági krízist és segítő, támogató módon válaszolnak rá. A gyors, aktív *krízis-intervenció* (crisis intervention) majdnem mindig sikeres az ilyen személyeknél”.⁶

A *közvetlen személyek* azok a jelentős, fontos személyek, akik a szuicid személy közvetlen közelében élnek. Szükségtelen mondani, hogy segítőknek teológiai, társadalmi, egyéni, pszichológiai alapja a szeretet, a törődés, figyelem, amit a szuicid személy oly nagyon óhajt, keres, kutat, — vagy amit nem kap meg azoktól, akiktől jogosan elvárhatná.

Nyilvánvaló tehát, hogy csak amikor e *közvetlen személyek* már közelbe léptek, akkor csökken az öngyilkossági potenciál.

A másik embertípus, akiknek öngyilkossági megelőzhetősége lényegesen alacsonyabb, így jellemezhető: „Emocionálisan kevésbé kiegyensúlyozottak és kevesebb társadalmi kapcsolattal rendelkező egyének, akik az

élet szürkébb oldalán járnak. Soha sem voltak távol a szuicid viselkedéstől... több öngyilkossági kísérletet tettek, s krónikusan hiányolják a segítő eszközöket. Általában szerencsétlennek mondható életformát élnek, életük állandó és veszélyes öngyilkos rizikónak tekintendő... A reájuk vonatkozó prognózis kevésbé mondható optimistának, mint az előző csoporté".⁷

4. Intervenció, utókezelés

Említettük már, az angol szakkifejezéseket is idézve a közös latin gyökérszó miatt (prevention, intervention, postvention), e hármas folyamat összefüggését. A megelőzés problémájával pedig már előbb foglalkoztunk. Hangsúlyozni szeretném még, hogy az öngyilkosságot megelőző folyamatnál az intervenciót *második megelőzésnek* is lehet mondani, hiszen ugyanazt a célt szolgálja, csak más eszközökkel.

Az intervenció — amelyet már egy telefonhívással kiválthat a szuicid személy az öngyilkosságot megelőző központnál — lényege abban van, hogy felismerik, hogy egy fizikai, orvosi szükségállapottal állnak szemben, és hogy tudnak is erre eredményes és időbeli segítségnyújtással válaszolni.

Az intervenció fokát és mértékét hozzáértő ember — orvos, pszichológus, pap, szociális gondozó stb. — tudja megfelelő adatok birtokában megállapítani. Mindezek rendkívül fontosak a megelőzés lehetőségéhez, s a szuicid személyek legtöbbje ezekről készséggel ad saját maga felvilágosítást.

Hangsúlyozni kell, hogy amilyen fontos az öngyilkossági szándék megtudakolása, ugyanilyen fontos a *remény* helyreállítása is a szuicid személynél, hiszen ez utóbbi semlegesítheti az elsőt. A reménynek ugyanis rendkívüli lelki és pszichológiai fontossága van az öngyilkossági probléma minden vonatkozásában. A mondás: „Nyújts reményt és máris megmentettél egy életet!” szó szerint életmentő igazság e téren.

S hogy az öngyilkosságra vonatkoztatva helyettesíthetjük-e az „életösztön” kifejezést a *reményösztön*-nel, arra az igenlő választ az ismert magyar teológustól, *Boros Lászlótól* kaphatjuk: „Az emberben valóban elpusztíthatatlan ösztön dolgozik a 'jó vég' irányába. S ez az ösztön nem korlátozódik csupán a hívő tömegre. A 'szébb jövő reménye' elpusztíthatatlanul benne gyökerezik az embernek a boldogságra való törekvésében... Az emberi egzisztenciának ez az 'ősreménye' a keresztény létértelmezés-

ben mint a *mennyország várása* kap konkrét kifejezést.” (*Reményből élünk; a keresztény ember jövője*, 1971. 53. o.)

Az öngyilkossági problémánál az utókezelés fontosságát igen értékesen világította meg *Gergely Mihály*: „Röpirat az öngyilkosságról” c. nagy jelentőségű könyvében.⁸ Ha — írja Gergely — az öngyilkossági kísérlet túlélte személy nem kapja meg — például a kórházban — a kellő orvosi, lelki, pszichológiai, és szociális segílyt, újra felmerül a kérdés: „...mit gondolhat, s mit tehet a kórház kapuján kilépő, sérült ember?”⁹

Az utókezelés tehát szerves része — illetve folytatása — az öngyilkosság megelőzésének, és ezért fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Így ki kell terjednie a szuicid személynek az öngyilkossági krízis utáni azonnali és folyamatos gondozására, a törődésére, védelmére. A hangsúly a folyamatoságon van. Mintegy „teljes védelmet” kell neki nyújtani, amiben fontos szerepe van a szuicid személy életébe beépítendő jelentős *változásnak*, hiszen a szuicid személynek az öngyilkossági — vagy az életstílusában — foganatosítható változtatásokról fejtkezik meg, vagy azokra nincs ereje. És éppen ezekkel segíthetnek rajta a leghamarabb és a legegyszerűbben.

Az utókezelés az öngyilkosság megelőzési folyamatának legkomolyabb fázisa. Ugyanis a szuicid személy sokszor ellenáll azoknak, akik segíteni óhajtanak rajta; nem működik együtt velük.

5. Krízis intervenció

Ezzel az újabb értelmet nyert szóval (crisis intervention) jelölik meg Amerikában azt a tágabb társadalmi szolgálatot, amely mint gyűjtőnév, felöleli az öngyilkosságot megelőző, kábítószer- és alkohol-problémákon segítő szervezeteket; a fiatalok sajátos problémáival, továbbá bizonyos speciális pszichológiai jelenségekkel foglalkozó központokat. Ezek tevékenységei között ugyanis igen sok közös nevezőt nyújt a rászorultaknak.

E krízis intervenciónak hosszabb ismertetése meghaladja e tanulmány terjedelmét, ezért csupán utalunk rá, mert a társadalmi közösség feladata ebben a nagyobb körben hatékonyabban érvényesül.

Érdekes megemlíteni, hogy habár a *krízis intervenció* igen sokoldalúvá terebélyesedett, a telefonszolgálatoknak továbbra is minden tekintetben igen nagy szerepe van.¹⁰

6. Az öngyilkossági gyakoriság változása nem és kor szerint

Az öngyilkosságok „demográfiai jellegzetességének” lehet nevezni, hogy az nem és kor szerint jelentősen változik. Férfiak sokkal több öngyilkosságot követnek el, mint a nők, viszont a nők több öngyilkosságot kísérelnek meg.

Férfiaknál az öngyilkossági arányszám emelkedik a korrall: a serdülő korban igen alacsony, majd egyre nő, amíg végül az öregeknél igen nagy probléma lesz. Náluk főleg az ötvenes évek — s az azután következők — a veszélyes korcsoport.

Nőknél ez az arányszám kicsit másként alakul. Serdülő korban alacsonyan indul, de az a korrall szintén nő, amíg az a késő negyvenes, korai ötvenes években éri el a legmagasabb pontot, majd utána csökken.

Cseh-Szombathy László jelentős tanulmánya „Az öngyilkosság társadalmi jellege” címmel a Demográfia folyóiratban 1962-ben¹¹ jól mutatja magyar vonatkozásban a nem- és korszpecifikus öngyilkossági megoszlást. Egyik táblázatából láthatjuk, hogy amíg a 19 évesek és ennél fiatalabban között az öngyilkosságok megoszlása 1959/1961-ben 5,2%⁰ volt (mindkét nemre), addig az 50 évesek és ennél idősebbek között 49,9%⁰ volt (szintén mindkét nemre)¹². Ugyancsak ő állapította meg, hogy „Magyarországon a 70 éven felüliek korcsoportjában 1959—61-ben az öngyilkossági arányszám négyszerese volt a 15—19 évesek arányszámának és több mint két és félszerese a 20 és 40 év közöttiek arányszámának”¹³.

7. Az öngyilkossági gyakoriság változása a családi állapot szerint

Talán e két tényező szoros összefüggése a legkevésbé ismert a tájékozatlan közönség előtt. Pedig az öngyilkosság megelőzése — vagy megelőzhetősége — szempontjából ez a legfontosabb, hiszen a család, mint intézmény, életbentartó intézménynek is tekinthető, ha az öngyilkosság problémájáról beszélünk. A szuicidológia nagy tekintélyű francia személyisége, E. Durkheim már beszélt a családi kapcsolatoknak fontos védelmező szerepéről. S ismeretes, hogy a nőtlenek, hajadonok, özvegyek és az elváltak öngyilkossági arányszámuk sokszor kétszer, háromszor, vagy még ennél is többször magasabb, mint a házasoké. Cseh-Szombathy erre vonatkozóan kidolgozta magyar vonatkozásban a standardizált öngyilkossági arányszámokat családi állapot szerint, amely a fenti megállapítást meggyőzően dokumentálja.¹⁴ De nemcsak

szám adatokkal igazolta, hanem elvi megállapításként mondta ki, hogy „a családi állapot feltétlenül befolyásolja az öngyilkosságok bekövetkezésének valószínűségét”¹⁵ és hogy „az öngyilkosságok gyakoriságában a családi állapot szerint mutatkozó különbségek jellemzőek”¹⁶.

Különösen a fiatalok és a fiatal házasok részére hozzá kell tenni, hogy a házassági intézménynek valóban életfenntartó, életmegővő szerepe van mind a szülőkre, mind a gyermekekre nézve. S igen jelentős, hogy a válás milyen nagyon káros. A gyermekáldás talán akkor érik ilyen formában kifejezetten áldássá, amikor a szülők — öreg korukban — éppen ilyen életfenntartó, életmegővő erőkre szorulnak. Mert kitől — vagy kiktől — kaphatnák is meg azt, ha fiatal korukban oly könnyen lemondanak a gyermekről, vagy addig halasztották azt, amíg a gyermektelenség megpecsételte életük tavaszát, nyarát, őszét. Életük telén így az örök életre kiható emberi tragédia kísértésével egyedül kell szembenéznük.

Itt válik világossá a legnagyobb keresztény erény, a szeretet jelentősége társadalmi vonatkozásban is, amint a szuicidológia és a népességtudomány is így nevezik ezt az alapvető emberi szükségletet.

A nemrég megjelent írás Pünköshti Árpád tollából szintén kifejezetten hangsúlyozza a család intézményének fontosságát és említi „a szeretet társadalmi jelentőségét”¹⁷.

8. Szempontok az öngyilkosság ellen és az öngyilkosság megelőzésére

E sorok írója még emlékszik a 40-es években játszott pesti filmre, amelynek címe magyar fordításban ez volt: *Amiről nem beszélünk*. A film a nemi betegségekről és az ellenük való védekezésről „beszélt”. Ugyanígy örvendetes, hogy ma szerte a világon — és Magyarországon is — nyíltan beszélnek az öngyilkosság problémájáról. Mert ez mindenütt társadalmi, nemzeti probléma, elsősorban a megelőzés terén. Ez hívta — vagy majd hívja — létre az öngyilkosságot megelőző központokat, az egyetemeken a szuicidológia tanítását, az általános orvosok és az egészségügyi személyek kellő oktatását az öngyilkosság megelőzésére, a szuicid személyek segítésére, — azaz az egész társadalom lelkiismeretének megmozdítására.

9. Kit is öl meg az öngyilkos?

A hátramaradottak között főként az öngyilkos házastársát érinti legerősebben a tragédia. A szegény és a vélt vagy valóság-

gos büntudat néha olyan erős lehet, hogy ő maga is öngyilkossá válhat. Súlyos lelki kárt okoz az öngyilkos a hátramaradt gyermekénél. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a gyermek maga is öngyilkosságot kísérelhet meg, hogy az öngyilkosságban „eltávozott szülő után menjen”, másrészt, mivel a gyermek részére a szülő követendő példa, azt hiszi, hogy a szülő öngyilkossága követhető út.

A hátramaradott szülőknél a hatás változik az öngyilkosság tényének egyszerű letagadásától egészen a veszélyes depresszióig. Egyik komoly, a társadalomra is kiható hatás, hogy legtöbbször nem akarnak többé gyermeket.

Végül szólni kell a közösségről, amelyre szintén hatással van az öngyilkos tette. Egy ismert személy öngyilkossága például egész öngyilkossági járványt okozhat, mert egy vélt megengedettség légkörét válthatja ki. A már említett amerikai lelkész-pszichológus, *Pretzel* mondta, hogy „ha az öngyilkosság betegségnek tekinthető, akkor úgy tűnik, hogy a felelősség súlyosan az egész közösségre hárul, amely nem ismerte fel időben a betegséget és nem válaszolt rá megváltó keresztényi szeretettel”.¹² Tehát minden egyes öngyilkos halála egyenesen érinti szeretteit, hozzátartozóit, a kisebb és nagyobb emberi közösségeket, nemzetét, sőt az egész emberiséget.

Hét évszázaddal ezelőtt már *Aquinói szent Tamás* kimutatta teológiailag a *Summa theologiae*-ban a természetjog alapján, hogy az egyén mily erősen be van ágyazva az emberi közösségekbe, és hogy ezeknek a szeretet révén milyen joguk van az egyénhez.¹³ Ez adja tehát az öngyilkosság problémájának egyik súlypontját. A másikat pedig az egyén öröklétének, lelki üdvének hasonló mélységű kérdése. Az öngyilkos

ugyanis sajátmaga felett ítélkezik és ha cselekedete halállal végződik, örök létét is tragikusan megpecsételheti. Megváltoztathatatlanul.

Mindezekon a problémákon átsegíthet *Szent Pálnak* a hitet és a reményt oly erősen összekapcsoló tanítása: „A hit a remélt dolgok valósága és meggyőződés a nem látot-takról”.

Az összekapcsolást pedig a szeretet végezheti el, mert ez a legfőbb *éltető és életben-tartó erő*.

Jegyzetek

1. *A. Cain: Survivors of Suicide*, Thomas, Springfield, 1972. IX. o. — 2. *D. Lester and G. W. Brockopp: Crisis Intervention and Counseling by Telephone*. Thomas, Springfield, 1973. — 3. *P. W. Pretzel: Understanding and Counseling the Suicidal Person*. Abingdon, Nashville, N. Y., 1972. — 4. *Pretzel: i. m. 23. o.* — 5. *J. Zusman and D. L. Davidson: Organizing the Community to Prevent Suicide*. Thomas, Springfield, 1971. 24. o. — 6. *Pretzel: i. m. 87. o.* — 7. *Pretzel: i. m. 88. o.* — 8. *Gergely M.: Röpirat az öngyilkosságról*. Medicina, Budapest, 1972. — 9. *Gergely: i. m. 152. o.* — 10. *Lester and Brockopp: i. m.* — 11. *Cseh-Szombathy László: „Az öngyilkosság társadalmi jellege”*. Demográfia, 1963. VI. évf. 2. sz. 187—216. o. — 12—16. *Cseh-Szombathy: i. m. 193, 192, 196, 195 és 197. o.* — 17. *Pünkösti Árpád: „Emberek önmaguk ellen”*. Tiszatáj, 1972. július. 67. o. — 18. *Pretzel: i. m. 162. o.* — 19. *Aquinói szent Tamás: Summa theologiae, 2a2ae, 64,5.*

Kapócsy Béla

AZ ANYA HALÁLA

Az ember halálra született lény — gyakran így foglalják össze az ember „lényegét”. Élni szeretne mindenki, boldogan. Bárhogy is vonakodunk még a gondolatától is, kikerülni a halált nem tudja senki. Akarva-akaratlanul még az életörömtől feszülő fiatalság számára is megdöbbentő téma ez.

Két mai író szól a halálról legközelebbi hozzátartozójuk, anyjuk halála kapcsán. *Simone de Beauvoir*, akinek a neve nem ismeretlen a magyar olvasók előtt, 1964-ben adta közzé „Une mort très douce” — „Könnyű halál” — című írását. (A Nagyvilágban tőle közölt „Könnyű halál” című írás

nem azonos ezzel a beszámolóval!) — *Peter Handke* könyvében ezt olvassuk: „Wunschloses Unglück” — „Szerencsétlenség — kívánság nélkül”. A két beszámolót nyolc év választja el egymástól. Meglehetősen különböző írásokkal van dolgunk: egy nő és egy férfi, egy francia és egy osztrák, egy világhíres és egy kevésbé ismert. Más társadalmi környezetben, más politikai elkötelezettséggel, más nyelven, más irodalmi kifejezésmóddal. Találkoznak azonban egyben: megdöbbentő közelséggel átéljük anyjuk halálát. Beauvoir 78 éves anyja szarkóma következtében fejezi be életét, Peter Handke anyja pedig 51 éves

korában öngyilkos lesz. A két író számára a halál az az élmény, amely az életre emlékezteti őket, — anyjuk életére. Saját sorsuk elszakíthatatlanul eggyé forrott az anya életével. Ezt a halálát egyikük sem tudja hűvösen nézni, bármily tárgyilagosságnak is tűnnek néhol. Beszámolnak, számot vetnek, érzelmeiket korbácsolnak föl és csillapítanak.

Két asszonyról van tehát szó, két anyáról. Nagyon is különböznek ők, de negatívumuk azonos: az „emancipáció” mindkettőjük életéből hiányzott. Az egyik igazi francia polgári családban született, a másik szegénysorú gyermek volt. Van azonban még más közös vonás is: mindkét környezet „katolikus” volt. A katolikus hit meghatározta az élet folyását, sablonjait. Természetesen Párizs és Kärnten vallásossága sok tekintetben lényegesen más. Itt is, ott is „előre betáplált programja” van egy asszony életének: a „szerelességtelenség”. Handke ezt a paradox mondatot írja le: „Hogy valamit ne óhajtott volna, az csak néha fordult elő — és valahogy boldog volt. Legtöbbször semmit sem kívánt — és kissé boldogtalan volt.”

Egyikük sem tud szabadulni a környezet nyomása alól. Mintha nem tudnának letérni azokról a vágányokról, amelyeket már jó előre lefektettek. Handke anyja rövid ideig a háború utáni Berlinben volt, majd visszatért szülőföldjére. A régi környezetbe nem tud már beilleszkedni. Furcsa típusú válik, olyan emberré, akinek szinte nincs is saját története. Lehangoltan állapíthatja meg a fia a temetéskor: „A temetési szertartás végül aztán teljesen megfosztotta önmagától... Csak a nevét kellett beszűrni a szertartási szövegbe: „Nővérünk... N...” Ez az asszony szinte teljesen eltűnt, fölszívódott a jövő nélküli asszonyok társadalmi szerepében, egy nyelvi szokások, társadalmi sablonok, előírások által is rögzített szerepben”.

Az ilyen életben több a szomorúság, mint az öröm, több a melankólia, mint az életkedv. Alávetettség, kiszolgáltatottság — távol minden kezdeményező erőttől. „Már eleve halálos asszonynak születni ebbe a környezetbe. Mondhatnám megnyugtatónak is, mert a jövőtől nincs mit félni. Búcsú napján csak a fiúk tenyeréből olvasták ki a jósnők komolyan a jövőt. Egy asszonynál a jövő már eleve viccnek tűnt volna.” Férfjének írt búcsúlevelében a jövő reménytelensége üt át. „Nem fogod megérteni. De gondolni sem lehet arra, hogy tovább éljek.” Mondhatnánk talán, hogy a jövő kilátástalansága az önkéntes halálban bizonyossággá válik az ötven éven át tartó kísérletezés után.

Polgári szerep jutott Simone de Beauvoir anyjának is. „Alapelvek és tilalmak páncéljába préselték gyermekkorában szívét-lelkét, testét. Megtanították arra, hogy húzza össze magát. Szenvedélyes nő élt benne, de tor-

zultan, csonkán, magának is idegenként.” Igazi szerepére csak a halálakor talált rá, személyes szerepe csak a halál szólítja fel. Az ő életében is a „förláldozni önmagót” volt az alaphang. De förláldozhatjuk magunkat úgy is, hogy ezáltal megszabadítjuk magunkat és másokat. Françoise de Beauvoirnak ez nem volt könnyű. Leánya így látja: „Tetteiben förláldozta önmagát. Érzelmiei azonban nem áradtak túl az énjén.” Nagyon kemény szavak egy anyáról: „Bírn akart, uralkodási vágy égette.” Csak a temetési szertartáson dőbben rá, hogy ez az asszony, akivel oly sok konfliktusa volt, mégiscsak más volt. Egészen más Beauvoire reakciója a temetési szertartásra, mind Handkéé”. „A lelkes ismét beszélt. Mindkettőnk — a két leányt — elfojtott a bánat, mikor kimondta a nevét: Françoise de Beauvoir. Életre támasztották ezek a szavak. Felidézték egész életét, gyermekkorától a házasságig, a megözvegyülésig, a sírig. Françoise de Beauvoir: az ezen a neven oly ritkán nevezett asszony személlyé vált.”

Az egyik anya a szertartásban teljesen eltűnik az előregyártott szavak, sablonok, szerepek mögött. A másik anya csak itt lett személy, nevéne nevezve. Nagy lett, de csak mások emlékezetében. A halálnak efajta értékelésében a két író jellegzetességére tapinthatunk. A halál nemcsak betölti az anya életének csonka ígéreiteit, hanem rögzíti a gyerekek felfogását az életéről. A valóság és az értelmezés elszakíthatatlanul összefonódik.

Handke anyja csak úgy tudott tiltakozni a környezete ellen, hogy odadobta saját egzisztenciáját. Françoise de Beauvoir számára sajátos életöröm volt, hogy „a halált... a háttérbe kell szorítani.” Valami itt is, ott is el van fedve, el van nyomva: a hit. Mert a hit — katolikus mindkettő — csak egy eleme volt a nyomasztó környezetnek. A hit normái prudériává alakultak. Mivel otthon „a kispolgári megváltás-rendszer” már nem működik, a hit vigasza fétis csupán. „A drága sír, Jézus édes szíve, a drága fájdalmas anya fétissé alakult a mindennapos szükséglet megédesítő halálvágyban. Az embernek eleget volt már ezekből a vigasztaló fétisekből. Anyám azonban kíváncsi lány volt, vigaszt nyújtó fétiseket nem ismert. Nem merült bele a munkába. Elvégezte csak úgy melleleg. És kielégületlen volt. Távol állott tőle a katolikus vallás világfájdalma. Csak evilági boldogságban hitt, ami természetesen megint csak esetleges volt. Nekí magának pedig esetleg nem volt szerencséje.”

Tele boldogság utáni vággyal, megrakva boldogtalanossággal. Fejfájás üldözte. Csak egy kiút maradt: az önkéntes halál. Handke egyáltalán nem kendőzi részvétét, keserűségét, de mégis hűvösen írja le, mint megy

anya a közeli városba, hogy szerezen vagy száz altatótablettát. „Nem esett ugyan, de vett magának egy piros esernyőt. Kíssé görbült a szára.” Végigjártotta az életét. Aludni küldte a legkisebb fiút, maga ott maradt a televízió előtt, majd „bokáig érő hálóingjében lefeküdt... Kinyújtózott. Egymásra tette a kezeit. A levélben, amelyben egyébként csak a temetésére vonatkozó rendelkezések voltak, azt írta, hogy nagyon nyugodt és boldog, hogy végül is békében elaludhat. De én biztos vagyok, hogy ez nem igaz.” Fia kételkedik ebben a boldogságban. Megfizetett gyászbeszédék fordulatával írja: „Titkát magával vitte a sírba!” Ez volna hát minden? Mintha letenné az író a fegyvert a megragadhatatlan sors előtt. Az elbeszélést ezzel fejezi be: „Később majd minderről pontosabban írok.”

Nemcsak Handke, Simone de Beauvoir sem lát tisztán. Így ír: „Sose vette elő a mikeskönyvet fiókjából, a keresztet vagy a rózsafüzért... Azt ajánlotta neki egyik reggel Jean: Françoise néni, vasárnap van. Nem áldoznál meg? — Ah kicsim, olyan kimerült vagyok ahhoz, hogy imádkozzam. Jó az Isten!” Kétszer is megpróbálja megmagyarázni ezt a tartózkodást. Anyja halála előtt azt írja: „Azt jelentette az örök élet, hogy meg kell halni a földön. És ő vonakodott a haláltól.” Szembeállítja ezt az életet az örök élettel. Ez volna az alternatíva? Tartózkodásban fogalmaz már anyja halála után, de magára vonatkoztatva. „A vallás anyámnak — akárcsak nekem — aligha tudott reményt nyújtani a halálon túlra. Akármilyen halhatatlanságot képzelünk el, akár mennyeit, akár földit, amíg ragaszkodik az ember az élethez, a halhatatlanság nem vigasztalja.” Később aztán boldog, hogy anyja utolsó kívánságát — „legyen ima bőven!” — a temetéskor teljesítette. A halálról való reflexiói azonban kegyetlenül fejeződnek be. „Nincs természetes halál. Semmi sem természetes, ami az emberrel történik, mert az megkérdőjelezi a világot. Minden ember halandó. De minden

embernek szerencsétlenség a halál, erőszakos esemény, még akkor is, ha magánál van és bele is nyugszik.”

Nem lehet összehasonlítani sorsokat. Minden ember egyszeri. Egyszeri lehetőségeiben, kockázataiban, sikereiben, kiszolgáltatottságában. Ezeknek a drámáknak a láttán csak azt kérdezhetjük, vajon nem kilátástalanok-e már eleve Handke távlatai, amelyek főleg a társadalmi szerkezet megváltoztatására vonatkoznak? S vajon Beauvoir szándéka, amely a nő teljes emancipációját célozza, nem veszít-e optimizmusából, látván a lehangoló „condition humaine”-t? Még rejtélyesebb, még titokzatosabb így az anya halála, mint amilyen valójában. Bármennyire is azt akarják mindketten, hogy felszabadítsák az embert, nem tudják kikerülni azt a tényt, hogy a felszabadított, a felszabadult embert sem kíméli meg a halál. Megpróbálhatjuk esetleg kiállni a halált hősieen, akár nihilista módra. Bárhogy játszunk is, semmiképpen sem lehet elrejtteni az esetleges reményt, amely talán éppen a legnagyobb kételyek között támad fel. S vajon nem jogos-e a reményünk, a remény végső forrásának tudatában? Tehát — ha hiszünk?

Mindkét író tanácstalanul áll saját reménytelenségével szemben (vö. Roman Bleistein: *Der Tod als Thema, Stimmen der Zeit* 1973/10. 710—713).

K. R.

Könyvfigyelő

A Szent István Társulat legújabb kiadványai: A Hittani Szent Kongregáció nyilatkozata az Egyházzól szóló katolikus tanításnak néhány jelenkori tévedés elleni védelméről. — *Dr. Bánk József* váci megyéspüspök: *Fegyelem és kegyelem.* — *Dr. Taksonyi József* — *Dr. Kelemen Vendel*: *Az isteni szó teológiája.* — *Dörnyei István* — *Gergye Győző* — *Csőgl János*: *A szentségek életértéke.*

Uram, mindannyiunkat megdöbbenenek a végső dolgok: a halál, a mennyország, az örökkévalóság, az üdvösség és a jövő, — mindegyik a maga módján. Mindezt ugyanis felelősek vagyunk. Kérünk azért: adj érzéket, hogy felfogjuk e világ igazi valóságát. Ne engedd soha, hogy csalódottan földhöz ragadjunk, hogy elesetten ne tudjunk újra és újra felemelkedni Feléd és Hozzád. Ne engedd soha, hogy az

arany és a pénz, az örömök és az evilági reménység annyira fontosnak tűnjenek számunkra, hogy minderről a te kedvedért ne tudjunk lemondani, mindezt, ha kell, ne tudjuk elfelejteni. Kérünk azokért is, akik már-már kétségbe estek, hogy éppen a mi magatartásunk és szerető figyelmességünk révén mutasd meg azt, hogy te mindig hűséges vagy.

Gonsalv Mainberger

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI JEGYZETEK

AZ ÖREGEK LELKI GONDOZÁSA

„Magától értetődő az ifjúsági pasztorációról beszélni, az öregek lelki gondozásáról azonban sokkal kevesebb szó esik” — állapítja meg Alois Stiefvater abban a tanulmányában, amely H. J. Brouwer „Neue Wege in der Altenpastoral” (Theologie konkret, Herder, Wien 1961) című kötetében jelent meg. Pedig olyan terület ez, amely egyre nagyobb lesz, amellyel tehát külön is kell törődni. Stiefvater rövid tanulmányában néhány gyakorlati tanácsot ad, amelyek — úgy véljük —, hazai viszonylatban is megszívlelendők lennének. Nem az öregek között kifejtett karitatív munkáról beszél, a „kifejezetten vallásos” szféra köti le figyelmét: *mit tehet egy plébániai hívő közösség az öregek nem jelentéktelen számú csoportjáért?*

Az első megállapítás alapvető jellegű: az öregek közötti munka mindenekelőtt a plébániai közösség feladata. Általános tájékozódásként azzal számolhatunk, hogy a 60 éven felüliek a plébánia közösségének kb. 20%-át alkotják. Így fölbecsülhetjük, hogy az öregek mekkora csoportja számít munkánkra. Ennek a jelentős számú csoportnak először is van ideje, s ami még fontosabb: igénye és érdeklődése a külön számára tartott foglalkozások iránt. Az idő szempontjából is szabadabbak, hiszen nem csak későn este, hanem általában délelőtt vagy délután is ráérnek. A találkozás legalkalmasabb helye a templom vagy a plébániai környezet, hiszen itt már bizonyára régen otthonosan mozognak.

Második alapelve az, hogy idősebbek dolgozzanak az öregek között. Ennek a munkának az irányítása elsősorban egy idősebb lelkipásztor feladata lehetne. Olyan személyeket kell keresni, akik szívesen vállalják ezt a munkát. Nagyobb plébánián jó, ha egy idősebb ember veszi kézbe az öregek gondozásának ügyét, de természetesen kereshet munkatársakat a középkorúak köréből is.

A harmadik alapelv: bármit is rendezünk, az mindig férfiak és nők számára közösen legyen. Ez azért nem magától értetődő, mert az idősebb generáció még ahhoz szokott, hogy külön foglalkozzanak a férfakkal és

külön a nőekkel. Ezen a téren sok tapasztalatra van szükség. Talán még a misén a legkönnyebb megvalósítani ezt a közösséget. Ezzel talán el is jutottunk a legkonkrétabb javaslatig: az öregek számára külön öregek miséjét is tarthatnánk. Jó lenne ezt a kérdést magukkal az öregekkel megbeszélni. Melyik a legalkalmasabb időpont? Melyik napon tartsuk ezt a szentmisét? Talán mondani sem kell, hogy egy nagy templom aligha alkalmas ilyen külön misék tartására. Inkább egy kisebb templom, vagy nagy templomban egy zártabb jellegű kápolna lehet megfelelő. Milyen gyakran tartsunk külön az öregeknek ilyen közös misét? Lehet hetenként, de lehet havonként is, lényeges viszont, hogy rendszeresen legyen. A misét megbeszéljük az érdekeltekkel, s kívánságukra természetesen még latin misét is tarthatunk. Ha a fiataloknak joguk van a beathez, akkor az öregeknek is joguk van a régi latin miséhez. Az ilyen misén azonban mindig legyen rövid igehirdetés. Nem kell állandóan a halálról beszélni, de gyakran csillantsuk fel az eszkatológia szempontjait. Az ilyen igehirdetés segíthet abban, hogy hitben feloldja a „keserű vég” tudatát. Így válik az igehirdetés valóban örömhírré.

Szólhatunk még az öregek számára tartott imaórákról is. Ha nem is naponta, de legalább hetenként egy alkalommal rendezhetünk ilyeneket. Ennek is legyen felelőse. Ha már kialakítottuk az imaórát, vezetését az imádkozókra is rábízhatjuk. Amikor imaóráról beszélünk, nem kell feltétlenül ige-istentiszteletre gondolni. Talán a rózsafüzér-imádság lenne a legmegfelelőbb. A lelkipásztor pedig élhet a nagyszerű alkalommal: minden komoly szándékát rábízhatja ezekre az imádkozókra. Aki valóban hitből él, az lemérheti, hogy az imádkozók kis csoportja milyen erőforrást jelenthet a közösség életében. Itt említjük meg azt a lehetőséget is, hogy szervezhetünk az öregek számára külön zarándoklatot is. Az idősebb korosztály ugyanis talán még eleven kapcsolatban áll egy-egy zarándokhellyel. Az ilyen program megszervezése természetesen sok gondosságot kíván.

Evente két-három alkalommal tarthatnánk öregek napját is. Úgy gondoljuk, hogy a mi társadalmunkban általában megünnepelt öregek napja nagyon alkalmas lenne arra, hogy mi is köszöntsük ezen a napon az öregeket; mégpedig vagy egy külön nekik tartott szentmisén, vagy egy kis imaóra keretében.

Olyan találkozásokat is kialakíthatunk, amelyeken az öregekkel a hitről beszélgetünk. Hiszen nekik is sok kérdésük van, s ki adjon ezekre feleletet, ha nem a lelkipásztor? Számos tapasztalat igazolja, hogy az öregek szívesen látogatják az ilyen „hittanórákat”. Igaz ugyan, hogy nem a legújabb teológiai vitákról kell az öregeknek beszélni, de ugyanakkor bennük is megértést ébreszthetünk az új formák és új szempontok iránt, megbeszélhetünk mai problémákat is. Így beszélhetünk például a fiatalokról, a mai fiatalok vallásosságáról, a megváltozott életkörülményekről is, s talán hozzájárulhatunk ahhoz, hogy jobban megértsék egymást a különböző nemzedékek a családokban.

„Nem a jövőből a múltba való menekülés

jellemzi-e ezt a munkát?” — tehetné fel valaki a kérdést? Nem pótcselekvés-e ez az Egyház részéről? Amikor a fiatalok között „nem boldogulunk”, akkor az öregek között próbálunk valamit elérni? A holtak eltemetik az utolsó halottaikat? Nem, mivel a világ, az emberiség egy olyan részével számolunk komolyan, amely korábban nem jelentett ilyen nagy feladatot. Ma mindenütt pszichológusok és szociológusok foglalkoznak az öregedés és az öregek problémáival. E. Cumming és W. E. Henry amerikai pszichológusok az öregedés folyamatát vizsgálva úgy jellemezték azt, mint az egyén és a társadalom egymástól való eltávolodását. — Munkánkkal biztosan segíthetjük az öregeket abban, hogy — jöhetnek most már bizonyos távolságból —, de ismét elkötelezzék magukat. Nálunk is a magyar társadalom széles köreit foglalkoztatják ezek a kérdések.

Az Egyház mindenké. Azoké is, akik öregek, betegek, magányosak, akik tanácsalanosok, — akik szintén keresik a boldogságot.

N. E.

KÖZÖLJÜK-E A GYÓGYÍTHATLAN BETEGGEL ÁLLAPOTÁT

Kegyetlenség-e, lelkiismeretlenség-e vagy éppen kötelesség-e, hogy felvilágosítsuk a gyógyíthatatlan beteget állapotának súlyosságáról? — kevés ember, aki fel ne tette volna már magának, vagy akinek fel nem tették már az ilyen s ehhez hasonló kérdést. Mikor teszek jót embertársammal: ha feltárom előtte az igazságot, vagy ha elrejttem előle, sőt reménytelen gyógyulással biztatom? El kell-e hangzania olykor az életben a kegyetlennek tűnő szavaknak, melyeket Izaiás próféta mondott a beteg Ezekiasznak: „Intézkedjél házad fölől, mert meghalsz!”

A neves orvosprofesszor, Billroth mondta el, hogy egy alkalommal bátorságáról, hősiességéről közismert magasrangú katona kéreste fel. Nyelvfájdalmakról panaszkodott és kérte a professzort, hogy csakis az igazságot közölje vele, — hozzátéve, hogy a háborúban ugyanis sokszor nézett szembe a halállal. Billroth feltárta tehát előtte, hogy betegsége rákos természetű. A katonatiszt megköszönte az őszinteséget, elhagyta a rendelőt s nyomban levetette magát az emeletről. Nem volt képes elviselni a kemény igazságot.

Kétségtelen, hogy minden betegséggel kapcsolatban áll: az orvos segítőkészsége és szaktudása nem elég. A betegnek is meg kell tennie a magáét a gyógyulásért. Az, aki önként nem akarja az életet, lemond a gyógyu-

lásnak még lehetőségéről is, és önmaga elől zárja el annak útját. Aki lélekben feladja a küzdelmet, az testi, fizikai erejében is elsorvad. Az élnivágásnak pusztán szándéka is nem egy súlyos betegnek hosszabbította meg életét. S ezt a gyógyulási szándékot nem feltétlenül a „szükséghezugság”, az úgynevezett kíméletes elhallgatás támogatja. Sőt, mindezek túlhalmozásának, gyakran ellenmondásos voltaként szomorú „eredménye”, hogy a beteg bizalmatlan lesz, a bizonytalanság miatt idegei lassan felmondják a szolgálatot s olykor már szinte „megváltásnak” könyveli el a biztos rossznak nyugalmat hozó ismeretét. Mindannyian hallottunk már olyan szánalmasan mosolykeltő esetekről, amidőn a beteg az őt félrevezető hozzátartozók iránti tapintatból maga is tudatlanságot színlelt, míg a kényzeres színészkedés saját lelki erejét fel nem örlötte.

Keresztény hívő ember nem feledkezhet el arról, hogy a gondviselésben a súlyos betegségek is megvan a maga — bár emberi értelem előtt titokzatos — rendeltetése. Ha nem egyéb, hát figyelmeztetés, hogy a földi élet előbb vagy utóbb, de egyszer biztosan véget ér s akkor kezdetét veszi az a „másik”, amelyre egész földi életünkben, különösen annak utolsó — olykor nagyon is rövid — szakaszában fel kell készülnünk. Igazat kell

tehát adni azoknak, akik egyre túlzottabban helyezik földi életük sorsát Isten kezébe, akitől örök és boldog életet remélnék. A keresztény lelki erősség és bátorság szerepe az életnek éppen az utolsó szakaszában, óráiban mérhetetlenül nagy.

Van azonban az éremnek másik oldala is. A Billroth fentebb említett esete is utal rá, hogy sem a családtagok, barátok, sem az orvosok nem vehetik teljesen bizonyosra, hogy a beteg az igazság elviselésére kellő lelki erővel rendelkezik. A nagyfokú ijedtség, a kétségbeesés pedig elkeveredésbe, sőt öngyilkosságba is kergethet embereket, következőképp a test halála mellett a lélek üdvösségét is veszélyeztetheti. Nem valljuk az „így is lehet, úgy is lehet” magatartás jóváhagyásának helyességét és abban sem bízhatunk, hogy „majd csak lesz valahogy”. Az azonban már az eddigi mondottakból is kitűnhet, hogy az „agyonhallgatás” és a „fejjelet a falnak rontó” kiméletes magatartás a beteg teste és lelke számára egyaránt veszedelmeket rejt. Arthur Jores orvosprofesszor bölcs tanácsa szerint a családtagoknak, orvosnak és lelkipásztornak együtt kell működniük, össze kell fogniuk. Együttes feladatuk, hogy a súlyos beteget lelkiismeretes körültekintéssel készítsék elő a halálra. Több évtizedes praxisára hivatkozva vallja, hogy a szeretetből fakadó, helyesen értelmezett tapintat sokkal eredményesebb és egyben könnyebb feladat elé is állítja az érdekelteket, mint azt általában gondolják.

Jores első figyelmeztetése, hogy az orvos csakis az emberileg biztos igazság tudatában nyilatkozzék a családtagok előtt a beteg súlyos állapotáról, az esetleges életveszélyről. — Felhívja azután a figyelmet arra, hogy amint az orvos az előrelátható életveszélyről valóban meggyőződött, elérkezett az ideje annak, hogy a családtagokkal együtt fokozatosan tudatára adja a betegnek állapotának komolyságát. Az az elbogatellizáló, felületes beszédmodor, mellyel olykor az orvosok, főképp azonban a hozzátartozók, a szó szoros értelmében megtevesztik a beteget, mindenképpen felelőtlen, lelkiismeretlen és nagyon is kényelmes magatartás. Az ilyen beállítottság és gyakorlat — vallja Jores — teljességgel méltatlan az élet legsúlyosabb határhelyzetéhez. Végezetül még azt ajánlja, hogy olyan válaszokat kell a beteg esetleges kérdéseire adni, amelyek ébren tartják benne a gyógyulás reményét — tévedni emberi dolog! — ugyanakkor azonban állapota komolyságát sem feledtetik el vele.

Valóban nagy különbség van a között a két magatartás között, melyeknek egyike „kegyes” hazugságot hazugságra halmozva állítja, félrevezeti a beteget, — és aközött, amely „nem ront ajtóstól a házba”, nem tártja fel ugyan egyszerre a teljes igazságot, de fokozatosan közöl minden szükségeset a beteggel. A feltétlen erkölcsi követelmény mindenesetre az, hogy a beteg kellő időben észrevegye: földi és örök életének rendezhető kérdéseit még kellő időben valóban el kell rendeznie.

Súlyos betegségből — minden emberi remény ellenére — felgyógyult férfi mondotta el, hogy mennyire hálás annak a jóbarátjának, aki kritikus óráiban így figyelmeztette: „Nem vagy közvetlen életveszélyben, efelől nyugodt lehetsz. Állapotod azonban komoly, ezért szükség van minden testi és lelki energiádra, hogy úrrá lehess a betegségen. Tedd meg, amit az orvosok előírnak és akarj meggyógyulni. Bizonyos azonban, hogy minden beteg annál ellenállóképesebb, minél nyugodtabban látja földi és örök sorsát. Ezért jót fog tenni számodra, ha környezetben mindent elrendezel és a szentségek vételével az örök dolgok felé is nyugodtan tekintesz.” — Semmi kétségem — folytatta a felgyógyult beteg — hogy testi erőm egyenes arányban gyarapodott lelkem békéjével.

Keresztény szemléletünkben felelőtlen mulasztásként kell elkönyvelnünk azt a felfogást és magatartást, amely megvárja, hogy a beteg úgyszólván — vagy egészen — eszméletét veszítse, és elodáz mindent addig, míg nem valóban késő lesz, hogy a beteg elrendezhesse a rendezendőket. Az ilyen magatartás szülőanyja nem a kímélet, nem is a részvét, hanem az úgynevezett „nehéz percek” irtózó kényelmisség és szeretetlenség.

A betegség mindig elsősorban magának a betegnek legszemélyesebb ügye. Az egész embernek, testének-lelkének egyaránt ügye. Az embernek fizikai ellenállóképességét is növelheti, sőt gyógyulását segítheti elő, ha lélekben megerősödik, megújul, — akár önön kezdeményezésére, akár pedig hozzátartozóinak, az orvosnak, a lelkipásztornak segítőkészsége nyomán. Igaz, mindezt a „józan ész” olykor csak nehezen tudja méltányolni. A hívő embernek azonban ezt is a hit szemével kell látnia, hitből fakadó tettekkel kell igazolnia.

Számunk írói:

Karl Rahner professor, München — *Paskai László*, a Hittudományi Akadémia dékánja, Budapest — *Bernhard Häring*, a Szent Alfonz Akadémia professzora, Róma — *Diós István*, a Központi Szeminárium prefektusa, Budapest — *Cselényi István* gk. lelkész, Budapest — *Waigand József* lelkész, Budapest — *Király Ilona* ny. tanárnő, Budapest — *Matuz László* evangélikus lelkész, Budapest — *Vida Tivadar* lelkész, Budapest — *Kapótsy Béla* asszisztens professor, New York.

A számunkban közölt kép *M. Makkai Piroska* fametszete.

INHALT AUFsätze

KARL RAHNER: Über die Spiritualität des Osterglaubens
LÁSZLÓ PASKAI: Jubiläumserinnerung an den heiligen Thomas von Aquin
BERNHARD HÄRING: Ehepastoral heute
ISTVÁN DIÓS: Die Erziehungsverantwortung der Eltern

PERSPEKTIVEN

Zukunft der Familie (I. Cs.)

IM DIENSTE DES WORTES

Der transzendente Gott (Ferenc Gál)

REVUE

Der Frieden hängt auch von Dir ab! (István Cselényi)
Papst Paul VI. den Jungen ...
Neue Theorien über das Schicksal der ungetauften Kinder (József Waigand)
Polycarpus Radó ist 75 Jahre alt
Sexualität, Liebe und christliche Erziehung (R. K.)
Muttersorge der Kirche (-a -z)
Krise oder Erfüllung? (S. M.)
Die Alten in der Familie (Ilona Király)
Gedanken über die Kranken (László Matuz)
Sünden, die den Tod, der Menschheit verursachen können (Tivadar Vida)
Der Mensch lebt nicht vom Brot allein ... (-a -s)
Wen tötet der Selbstmörder? (Béla Kapótsy)
Über den Tod der Mutter (R. K.)
Bücher

THEOLOGISCH-SEELSORGERLICHE NOTIZEN

Altenpastoral (E. N.)
Sollen wir dem unheilbaren die Wahrheit sagen? (rn)

Ára: 15,— Ft

SOMMAIRE
ÉTUDES

KARL RAHNER: La spiritualité de la foi de Pâques
LÁSZLÓ PASKAI: Hommage à Saint Thomas d'Aquin
BERNHARD HÄRING: La pastorale matrimoniale d'aujourd'hui
ISTVÁN DIÓS: Responsabilité éducative des parents

HORIZONS

L'avenir de la famille (I. Cs.)

AU SERVICE DE LA PAROLE

Dieu transcendant (Ferenc Gál)

REVUE

La paix dépend aussi de Toi! (István Cselényi)

Le pape Paul VI. aux jeunes ...

Les théories nouvelles du destin des petits enfants morts sans baptême (József Waigand)

Polycarpus Radó est âgé de 75 ans

Sexualité, l'amour et l'éducation chrétienne (R. K.)

Le soin maternel de l'Église (-a -z)

Le crise ou l'accomplissement? (S. M.)

Les vieux dans la famille (Ilona Király)

Des malades (László Matuz)

Péchés, qui peuvent causer la mort de l'humanité (Tivadar Vida)

L'homme ne vit pas seulement de pain ... (-a -s)

Qui est tué par le suicidé? (Béla Kapótsy)

La mort de la mère (R. K.)

Revue des livres

NOTES THÉOLOGICO-PASTORALES

La pastorale des vieux (E. N.)

Faut-il informer le malade incurable son état? (rn.)

TEOLÓGIA negyedévi folyóirat, megjelenik március, június, szeptember és december közepén. — Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1053 Budapest Károlyi M. u. 4-8. III. lépcső 1. 8. (A kéziratokat kizárólag ide kell küldeni) — Felelős szerkesztő: dr. Szennay András — Főmunkatárs: dr. Gál Ferenc — Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre. — Egyházi jóváhagyással — Előfizetési díj 1 évre 60,— Ft Egyes szám ára: 15,— Ft. Beírói előfizetés: Actio Catholica Országos Elnöksége TEOLÓGIA folyóirat, Budapest 62. 511—324 számú csekkzámláján. — Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat útján. Külföldi előfizetési díj 1 évre 4,— USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54), a Kultúra 024/2 számú számlájára az összeg rendeltetésének (Teológia előfizetés) a feltüntetésével. — Terjeszti a Posta Központi Hírlapiroda, 1900 Budapest, József Nádor tér 1.

— Minden jog fenntartva.

73-6817 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index szám
25 821